

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

Editor: prof. dr. P. Levit

UNIVERSITA KARLOVA V PRAZE vydává

Acta Universitatis Carolinae

v sériích: Mathematica et Physica, Biologica, Geologica, Medica, Philosophica et Historica,
Iuridica, Philologica, Historia Universitatis Carolinae Pragensis

КАРЛОВ УНИВЕРСИТЕТ В ПРАГЕ, ЦЕХОСЛОВАКИЯ, издает

Acta Universitatis Carolinae

в сериях: Mathematica et Physica, Biologica, Geologica, Medica, Philosophica et Historica,
Iuridica, Philologica, Historia Universitatis Carolinae Pragensis

THE CAROLINE UNIVERSITY OF PRAGUE, CZECHOSLOVAKIA
announces the publication of

Acta Universitatis Carolinae

in series: Mathematica et Physica, Biologica, Geologica, Medica, Philosophica et Historica,
Iuridica, Philologica, Historia Universitatis Carolinae Pragensis

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

IURIDICA 3

Vol. XI.

1964

No. 3, pag. 3—100

Obsah

<i>J. Adam:</i> Podstata životní úrovně a činitelé ji určující	str.	3
<i>M. Král:</i> Hospodářské soutěžení socialismu a kapitalismu v letech 1950—1962 a jeho další perspektivy. (Oblast průmyslové výroby)	str.	41
<i>K. Rotter:</i> Problémy výstavby socialismu a komunismu v podmínkách koexistence dvou světových soustav	str.	85

Содержание

<i>Ян Адам:</i> Сущность жизненного уровня и определяющие её факторы	стр.	3
<i>М. Крал:</i> Экономическое соревнование социализма и капитализма в 1950—1962 гг. и его дальнейшие перспективы. (Область промышленного производства.)	стр.	41
<i>К. Роттер:</i> Проблемы строительства социализма и коммунизма в условиях сосуществования двух мировых систем	стр.	85

Contents

<i>J. Adam:</i> The essence of the standard of living and the determining factors	P.	3
<i>M. Král:</i> Economic competition between socialism and capitalism during the years 1950—1962 and its further perspectives. (The domain of industrial production)	P.	41
<i>K. Rotter:</i> The problems of the building up of socialism and communism in the conditions of the coexistence of the two world systems	P.	85

PODSTATA ŽIVOTNÍ ÚROVNĚ A ČINITELÉ JI URČUJÍCÍ

СУЩНОСТЬ ЖИЗНЕННОГО УРОВНЯ
И ОПРЕДЕЛЯЮЩИЕ ЕЁ ДЕЯТЕЛИ

THE ESSENCE OF THE STANDARD OF LIVING AND
THE DETERMINING FACTORS

JAN ADAM

ÚVOD

Kult osobnosti se projevil nepříznivě téměř ve všech oblastech lidské činnosti. Působil nepříznivě na rozvoj věd, zejména společenských. I rozvoj politické ekonomie byl značně zabrzděn a ekonomická teorie zaostala za potřebami hospodářské praxe.

Otázky životní úrovně patří k těm oblastem politické ekonomie, které byly v období kultu osobnosti zanedbány nejvíce. O otázkách životní úrovně bylo psáno velmi málo, a to co publikováno bylo, mělo především charakter populární se silným nádechem apologetickým. Snad jako v žádné jiné ekonomické oblasti převládal v otázkách řešení životní úrovně praktikismus, samozřejmě ke škodě růstu životní úrovně, ale i ke škodě rozvoje ekonomiky. Nebyla-li problematika životní úrovně vědecky rozpracována, nemohl být ani rozpracován zpětný vliv životní úrovně na ekonomiku.

XX. sjezd KSSS, kterým začíná nástup k otevřenému boji proti kultu osobnosti a všemu, co s tím souvisí, působil blahodárně i na rozvoj věd, zejména společenských. Je přirozené, že jakmile byly vytvářeny předpoklady pro rozvoj politické ekonomie, dostávají se znovu do popředí i otázky životní úrovně. Rozvoj ekonomiky není samoučelem, ale pouze prostředkem ke zvyšování životní úrovně obyvatelstva. Má-li rozvoj ekonomiky účinně sloužit tomuto cíli, pak je samozřejmě nutné vědecky objasnit problematiku životní úrovně. Tento úkol je o to důležitější, že na správnosti řešení otázek životní úrovně závisí do velké míry další rozvoj ekonomiky, a tím i další růst životní úrovně.

Otázky životní úrovně staly se u nás a i v celém socialistickém táboře předmětem hlubšího teoretického zkoumání teprve v posledních letech. Tato skutečnost je jednou z příčin, proč nejen mnohé problémy z oblasti

životní úrovně, ale i sám pojem životní úrovně jsou dosud diskusní. Tato stať má být příspěvkem k objasnění podstaty životní úrovně a činitelů, které ji určují.

1. PODSTATA ŽIVOTNÍ ÚROVNĚ

1.1. *Životní úroveň jako ekonomická kategorie*

Smysl výroby není ve výrobě samotné. Výroba není samoúčelem. Má svůj smysl a opodstatnění v konečné spotřebě.¹⁾

Výroba a spotřeba jsou prostřednictvím rozdělování a směny vzájemně spjaty; jsou součástí jednotného reprodukčního procesu. Výroba dosahuje svého dovršení ve spotřebě.²⁾ Bez spotřeby není výroby. Avšak bez výroby nemůže být ani spotřeba. Ba co více, výroba (spolu s rozdělovacími a směnnými procesy) určuje úroveň a rozsah, kvalitu a způsob spotřeby. Spotřeba však není pouhým pasivním výsledkem výroby. Má relativně samostatný vývoj a zpětně ovlivňuje výrobu.

Aby lidé mohli uspokojovat své potřeby, musí vyrábět. Společnost musí vynakládat určité množství práce, pracovat po určitou dobu při určitém vypětí svalů a nervů, za určitých bezpečnostních a hygienických podmínek. Výroba se tudíž uskutečňuje za určitých pracovních podmínek, které nejsou vždy stejné. S rozvojem výroby rostou nejen předpoklady pro růst a zkvalitnění spotřeby, ale i pro zlepšení pracovních podmínek.

Pracovní podmínky nejsou jen nějakým pasivním odrazem úrovně výroby. Ovlivňují významně zpětně výrobu. Zlepšení pracovních podmínek (zkrácení pracovní doby, zlepšení bezpečnostních a hygienických podmínek na pracovišti atd.) podněcuje rozvoj výroby a růst produktivity společenské práce. Ba co více, praxe stále jasněji ukazuje, že i zlepšení estetického vybavení pracoviště působí blahodárně.

Zlepšování pracovních podmínek urychluje tedy rozvoj výroby a vytváří tím předpoklady pro úplnější uspokojování potřeb lidí. Přiměřený růst spotřeby podněcuje zase rozvoj výroby, a tím vede i ke zlepšení pracovních podmínek.

Smysl výroby není jen ve spotřebě samotné, ale i v tom, že výroba spolu se spotřebou vytvářejí předpoklady pro všestranný rozvoj lidí.

1) Na rozdíl od výrobní spotřeby, spotřeby výrobních prostředků, která je vlastně aktem výroby, je konečná spotřeba spotřebou spotřebních předmětů (a to hmotných statků a služeb). (Pokud budu mluvit dále o spotřebě, půjde vždy o konečnou spotřebu.)

2) „Teprve ve spotřebě dostává výrobek poslední finiš (dovršení)“. Marx, Ke kritice politické ekonomie, Praha 1953, str. 162.

Už i proto nemůže být lhostejná otázka velikosti volného času³⁾ a podmínek jeho využití (které budeme místy pro stručnost nazývat, i když to není přesné, mimopracovními podmínkami), které jsou jedněmi z bezprostředních podmínek všestranného rozvoje lidí. Moderní civilizace, vyznačující se vysoce vyspělou, rychle rozvíjející se technikou, přinesla s sebou shon, hluk, znečištěné ovzduší. Aby lidé mohli za těchto podmínek stále lépe pracovat, rozvíjet své tvůrčí schopnosti a užívat plodů své činnosti, je nutné, aby mohli stále dokonaleji reprodukovat své fyzické a duševní síly. K tomu nestačí, aby měli více jídla a ošacení, ale je třeba, aby měli stále lepší podmínky pro aktivní odpočinek. Rychlý rozvoj techniky klade stále větší nároky na kvalifikaci, jejíž růst je zároveň podmínkou dalšího rozvoje techniky. Zvyšování kvalifikace vyžaduje rozšiřování volného času. Volný čas se tak stává nejen předpokladem všestranného rozvoje lidí, ale i důležitým činitelem rozvoje výroby. Stává se stále více měřítkem bohatství společnosti, jak to už Marx svého času předpověděl pro komunistickou společnost.

Volný čas a podmínky jeho využití nelze zahrnovat ani do spotřeby, ani do pracovních podmínek, i když s oběma těsně souvisí.

Rozsah volného času a podmínky jeho využití závisí na objemu služeb a jejich kvalitě, zejména těch služeb, které šetří mimopracovní čas vynakládaný na práce v domácnosti a tím umožňují rozšíření volného času, a které vytvářejí podmínky pro rozumné využití volného času. Významný vliv mají způsob organizace prodeje spotřebního zboží a zpřístupnění placených a neplacených služeb, velikost a rozmístění obchodní sítě, plynulost zásobování obyvatelstva spotřebními předměty. Mohou-li obyvatelé realizovat své příjmy jen za cenu pracného shánění spotřebních předmětů a dlouhého stání ve frontách, pak část volného času jde zbytečně nazmar. Z hlediska životní úrovně není zajisté bez významu, jakým množstvím vynaloženého volného času a energie je vykoupena dosažená úroveň spotřeby. Při zkoumání životní úrovně nelze se omezit jenom na úvahu o pracovních podmínkách, za nichž bylo docíleno příjmu na realizaci dosažené spotřeby, ale zároveň je třeba přihlídnout k tomu, kolik času a energie bylo třeba vynaložit z mimopracovního času k přeměně příjmu v materiální statky.

Rozsah volného času a podmínky jeho využití těsně souvisí s pracovními podmínkami; s délkou pracovní doby, intenzitou práce, hygie-

³⁾ „Do volného času (disposable time) spadají činnosti spojené s aktivním odpočinkem (sport, práce jako koníček, atd.) s dalším sebevzděláváním, s výchovou dětí a s aktivní účastí na veřejném a kulturním životě.“ (Červinka, Volný čas a pracovní den, Nová mysl, 1962/11).

nickými podmínkami v práci, délkou a podmínkami dojížděky do zaměstnání atd.

Úroveň spotřeby a pracovní a mimopracovní podmínky, za nichž lidé dosahují této spotřeby, představuje životní úroveň.

Dříve než přikročím k bližšímu vymezení pojmu životní úrovně, pokusím se zodpovědět otázku, proč je životní úroveň ekonomickou kategorií. K zodpovězení této otázky je nutno řešit další otázku, zda je spotřeba, která má klíčové postavení v životní úrovni, ekonomickou kategorií.

Spotřeba se vyznačuje dvěma protichůdnými stránkami. Díváme-li se na spotřebu čistě jako na spotřební činnost, na fyzický proces spotřebování užitných hodnot, pak se spotřeba jeví jako neekonomická činnost.⁴⁾

Spotřební činnost není totiž bezprostřední materiální výroba, při níž lidé působí na přírodu a vzájemně na sebe. Není ani činností pro druhé, která by mohla být směňována za jiné činnosti. Je to činnost subjektivní (i když ne libovolná), zaměřená k uspokojování osobních potřeb. Konečně nezprostředkovává ani výsledky materiální činnosti, jako je tomu u rozdělování a směnné činnosti.⁵⁾

Právě tato stránka způsobila, že někteří buržoazní ekonomové vylučují spotřebu z politické ekonomie.⁶⁾

Spotřeba se nevyčerpává samotným procesem spotřebování spotřebních předmětů. Je třeba vidět i druhou stránku spotřeby, její souvislost s ekonomickými procesy. Spotřeba je, jak jsem už uvedl, jedním z momentů reprodukčního procesu; je dovršením a vyústěním reprodukčního procesu a zároveň jeho podmínkou. Je úzce spjata s ekonomickými činnostmi. Bez ní by se žádná ekonomická činnost nemohla uskutečnit. Je ekonomickými činnostmi (výrobou, rozdělováním, směnou) určována, ale zároveň je zpětně významně ovlivňuje.

Spotřeba, ne ve smyslu samotného fyzického procesu spotřeby, ale ve smyslu spotřebních poměrů, tj. co společnost vůbec a lidé jako sociální a příjmové skupiny zvláště spotřebovávají, v jakém rozsahu

⁴⁾ „Sám akt konsumpce čili spotřebování je mimo rámec politické ekonomie. Patří do biologie, hygieny, hmotné kultury, pedagogiky, psychologie a jiných oblastí vědy a praktických znalostí. Konsumpce statků (a služeb) tvoří tedy hranici, kam až sahá oblast zájmů politické ekonomie.“ Oskar Lange, *Ekonomia polityczna, zagadnienia ogólne*, Varšava 1959, str. 15—16.

„Nelze tedy osobní spotřební činnost chápat jako společenskou ekonomickou činnost, avšak nelze ji ani chápat jako libovolnou subjektivní činnost, která by nebyla objektivně určována.“ Šik, *Ekonomika, zájmy, politika*, Praha 1962, str. 141.

⁵⁾ „Ekonomická činnost je tedy veškerá lidská činnost, která materiální užité hodnoty nejenom vytváří (vlastní produktivní činnost), ale také je převádí do sféry spotřeby, tzn. činnost, která se účastní jejich směňování, rozdělování a končí jejich spotřebou.“ Šik, cit. práce, str. 29—30.

⁶⁾ Viz Klimecký, *O spotřebě*, Praha 1946, str. 13.

a kvalitě, je objektivním procesem, podmíněným ekonomickými procesy, které jsou spotřebou zpětně významně ovlivňovány.

Úzká spjatost spotřeby s ostatními momenty reprodukčního procesu, jehož dovršením a podmínkou je, činí z ní ekonomickou kategorií.⁷⁾

Je-li spotřeba ekonomickou kategorií, je jí tím spíše životní úroveň, v níž je zahrnuta i úroveň pracovních podmínek, za nichž probíhá reprodukční proces, zejména výroba.

1. 2. *Nutnost rozlišování mezi životní úrovní a činiteli ji určujícími*

Nyní půjde o to, ukázat blíže, co je obsahem životní úrovně a jak je třeba ji chápat.

Z dosavadního stručného a předběžného vymezení životní úrovně vyplývá, že životní úroveň charakterizují životní a pracovní a mimopracovní poměry lidí, tj. poměry v jakých lidé žijí a pracují. Avšak životní úroveň jako ekonomická kategorie nemůže zahrnovat všechny stránky životních poměrů; musí se omezit pouze na ty stránky, které jsou podmínkami fyzické a duchovní existence a všestranného rozvoje lidí, a které mají bezprostředně nebo zprostředkovaně ekonomický charakter. Z toho je zřejmé, že do životní úrovně patří hmotná spotřeba, spotřeba výrobků materiální výroby. Bez ní by lidé nemohli existovat. Avšak životní úroveň nelze omezit na hmotnou spotřebu, stejně, jako nelze zúžit spotřebu na hmotnou spotřebu, i když má bezpochyby klíčové místo ve spotřebě a tím i v životní úrovni. Do spotřeby a tím do životní úrovně patří i služby, a to bez ohledu na to, zda jsou výsledkem materiální výroby nebo ne. Kulturní, školské, zdravotní poměry charakterizované objemem služeb, které poskytují kulturní, školské a zdravotní instituce, jsou také důležitými stránkami životních poměrů, i když nejsou bezprostředně ekonomické povahy. Jsou na jedné straně závislé na ekonomických procesech, které jsou určující, na druhé straně je však značně ovlivňují.

Životní úroveň se nevyčerpává spotřebou. Musíme mít na paměti, že dosažená úroveň spotřeby je, jak už bylo uvedeno, podmíněna určitou námahou, vynaložením určitého množství práce za určitých bezpečnostních a hygienických podmínek. Pracovní podmínky, stejně jako mimopracovní podmínky, které jsou jedněmi z předpokladů všestranného rozvoje lidí, jsou součástí životní úrovně.

⁷⁾ „Rozbor spotřeby bude ekonomickým rozbořem, nebude-li se vyčerpávat ani pouhým „technickým“, „hmotným“ popisem, ani úvahami o potřebách...“, ale bude-li zřetelně vidět souvislosti spotřeby s ekonomickou problematikou společenského reprodukčního procesu.“ Pinc, Společenská spotřeba obyvatelstva, kandidátská disertace, str. 270—71.

Všichni marxističní ekonomové se shodují v tom, že životní úroveň je ekonomickou kategorií a že jako taková nemůže zahrnovat veškeré stránky životních poměrů. Jakmile však jde o konkrétní vymezení životní úrovně, o určení jevů, které je třeba zahrnovat do pojmu životní úrovně, vynořují se názorové neshody.

„Životní úroveň nelze omezit“ — píší např. Sova, Teichman a Dochnalová — „jen na spotřebu předmětů uspokojujících potřeby v jídle, odívání a bydlení, jen na spotřebu předmětů uspokojujících různé kulturní potřeby cestou osobní spotřeby. Neméně důležitou její složkou je péče o zdravotní stav obyvatelstva, sociální zabezpečení, podmínky pro získání vzdělání, péče o novou generaci, dále také pracovní podmínky v nejširším slova smyslu, tj. zabezpečení práva na práci, stupeň zaměstnanosti, délku pracovní doby, pracovní a bezpečnostní podmínky v závodech a v neposlední řadě i způsob rozdělování jednotlivých životních prostředků a sociální podmínky vyplývající ze společensko-výrobních vztahů vůbec.“⁸⁾

Zřejmě ještě širěji chápe životní úroveň Kazimour, který doporučuje při srovnání životní úrovně pracujících zemí s různým sociálním zřízením postavit do čela zkoumání „...ty charakteristiky, jež výhradně rozlišují ekonomické formace a přímo odpovídají charakteru výrobních vztahů:

a) postavení pracujících (vykořisťování nebo všelidové vlastnictví), b) právo na práci, c) odměna podle zásluhy či potřeb, nebo prodej pracovní síly jako zboží, d) přístup ke vzdělání a kvalifikaci, e) postavení ženy, mládeže, závislých a koloniálních národů, f) odstranění hrůzy válek, epidemií, ničení (právo či zákaz válečné propagandy.“⁹⁾

Životní úroveň nesmíme zaměňovat s činiteli určujícími životní úroveň. Stejně jako u jiných kategorií, tak i u životní úrovně musí být rozlišováno mezi příčinou a následkem. Snad každý ekonom bude souhlasit s tím, že nelze zahrnovat výrobní síly do životní úrovně. Jiná je situace, jak vyplývá z uvedených citátů, pokud jde o výrobní vztahy.

Výrobní vztahy jsou jedním z činitelů, které rozhodují o životní úrovni. Účinnost výrobních vztahů se projevuje v životní úrovni samotné, v úrovni spotřeby a pracovních podmínek. Avšak výrobní vztahy samy o sobě, jak ještě dále bude ukázáno, nepředstavují životní úroveň. Proto nelze připustit, aby byly zahrnovány do životní úrovně.

Ani při srovnávání konkrétní životní úrovně dvou zemí patřících k různým společenským soustavám nebudeme uvádět jako součást životní úrovně výrobní vztahy. Už proto ne, že nejsou měřitelné.

⁸⁾ Problémy dlouhodobého vývoje životní úrovně, Praha 1961, str. 10.

⁹⁾ K otázkám hodnocení životní úrovně, Praha 1961, str. 40.

Tím není řečeno, že při srovnávání životní úrovně zemí různých společenských soustav máme výrobní vztahy nebo jejich součásti ignorovat. Budeme-li hodnotit příčiny dosažené životní úrovně zemí s různým společenským zřízením, zkoumat dosavadní vývoj v životní úrovni nebo dělat prognosy o perspektivním vývoji v životní úrovni, neobejdeme se bez uvážení vlivu výrobních vztahů.

Do životní úrovně je třeba zahrnovat jen jevy, které charakterizují přímo úroveň spotřeby a pracovních a mimopracovních podmínek (např. úroveň hmotné spotřeby a služeb, délka pracovní doby, úroveň intenzity práce, velikost volného času atd.). Výrobní vztahy samy o sobě nevyjadřují přímo úroveň spotřeby nebo úroveň pracovních a mimopracovních podmínek.

Z uvedeného je zřejmé, že do životní úrovně nepatří jevy, které jsou součástí nebo výsledkem výrobních vztahů, jako způsob rozdělování spotřebních předmětů, právo na práci, právo na přístup ke vzdělání a kvalifikaci, právo či zákaz válečné propagandy. Tím méně lze zahrnovat do životní úrovně společenskou činnost obyvatelstva, rodinné oslavy a jiné obyčeje, jak to nepřímě činí Mstislavskij.¹⁰⁾

Tím není řečeno, že by tyto jevy neovlivňovaly životní úroveň. Samozřejmě, že ano. Jeden více, druhý méně. Ale samy o sobě nepředstavují, netvoří životní úroveň; ta spočívá v efektech, jež vyvolávají. Např. zabezpečení práva na práci samo o sobě ještě neznamená vyšší životní úroveň. Teprve jeho realizace a projevení se ve vyšší zaměstnanosti, *a co hlavně, ve vyšší spotřebě*, představuje vyšší životní úroveň. Z hlediska životní úrovně není rozhodující právo na práci samo o sobě jako právo, ale jako ekonomický efekt.

Účinnost těchto jevů se musí tudíž projevit v úrovni spotřeby a pracovních a mimopracovních podmínek, a proto by jejich zahrnování do životní úrovně představovalo duplicitu. Navíc životní úroveň jako ekonomická kategorie by se tím stala neměřitelnou.

Je třeba rozlišovat životní úroveň od postavení dělnické třídy, resp. pracujících. Postavení dělnické třídy je pojem širší; při jeho zkoumání nebudeme se omezovat pouze na životní úroveň, ale budeme také zkoumat postavení dělníků ve společnosti, jejich politická a sociální práva, účast na politické moci, přístup ke vzdělání atd.¹¹⁾

¹⁰⁾ Narodnoje potreblenje pri socializme, Moskva 1961, str. 25.

¹¹⁾ „Postavení dělnické třídy zahrnuje nejen absolutní úroveň jejich životních podmínek, ale i její celkové společenské postavení, tj. postavení politické, právní apod.“ Kohoutek, Politická ekonomie 1960/3, str. 213.

„Postavením dělnické třídy rozumíme souhrn jejich ekonomických, politických a kulturních životních podmínek v nejširším slova smyslu, celkový souhrn podmínek, v nichž žijí dělníci a jsou vykořisťováni.“ Chyba, Marxistická teorie postavení dělnické třídy za kapitalismu, Sborník kateder PE na ČVUT na r. 1960, str. 82.

1. 3. Pojetí životní úrovně

Má-li životní úroveň správně zobrazovat skutečný stav v životních poměrech obyvatelstva a být základem pro srovnání životních poměrů více zemí, musí být její obsah co nejobjektivněji stanoven a chápán. Proto mají pravdu autoři, kteří vidí v životní úrovni absolutní úroveň uspokojování životních potřeb.¹²⁾

Ovšem existuje skupina autorů, která vidí v životní úrovni stupeň uspokojování životních potřeb. „Máme za to, že stručně lze charakterizovat pojem životní úrovně jako stupeň uspokojování životních, tj. hmotných a duchovních potřeb lidí a jako souhrn podmínek vyplývajících ze společenských vztahů, za nichž jsou tyto potřeby uspokojovány. Podmínkami rozumíme způsob rozdělování, pracovní podmínky, atd.“¹³⁾

Tito ekonomové zdůvodňují své pojetí v podstatě tím, že nemohou souhlasit se ztotožněním životní úrovně s hmotnými podmínkami, na nichž životní úroveň závisí, jak to podle nich někteří autoři dělají. Ztotožnění životní úrovně s hmotnými podmínkami je nepřijatelné pro ně proto, že takové pojetí životní úrovně opomíjí otázku „... v jaké míře a ve prospěch koho je využito produkce, různých zařízení a materiálních podmínek vůbec.“¹⁴⁾

Není sporu o tom, že zaměňování životní úrovně s hmotnými podmínkami, na nichž životní úroveň závisí, je nesprávné. Avšak není jasné (a škoda, že to autoři nevysvětlují), proč odmítání pojetí životní úrovně jako hmotných podmínek opravňuje chápat životní úroveň jako stupeň uspokojování potřeb lidí. Podle mého názoru je to jeden z důvodů, které mluví pro pojetí životní úrovně jako absolutní úrovně uspokojování potřeb, v kterémžto pojetí je už zahrnuto, že životní úroveň nevyjadřují snad nějaké hmotné podmínky, ale skutečný efekt, který z nich plyne. Konečně toto pojetí nezastírá, ale naopak mnohem výrazněji než pojetí Sovy a jeho kolektivu zdůrazňuje nutnost přihlížet k tomu, v čí prospěch je využívána vyrobená produkce.

12) „Životní úroveň vyjadřuje absolutní úroveň, souhrn určitých životních podmínek obyvatelstva na daném stupni vývoje výrobních sil a výrobních vztahů; zahrnujeme do ní: absolutní úroveň a strukturu životních prostředků určených k uspokojování hmotných i duchovních potřeb obyvatelstva...“ Kohoutek, K problematice životní úrovně jako ekonomické kategorie, Politická ekonomie, 1960/3, str. 214.

„Vzhledem k podmínkám socialistické ekonomiky označuje pojem životní úroveň dosažený stupeň materiálního blahobytu a kulturního růstu pracujících.“ Pisarev, K metodickým otázkám zkoumání životní úrovně pracujících SSSR, Politická ekonomie, 1959/2, str. 129.

13) Sova, Teichman, Dohnalová: Problémy dlouhodobého vývoje životní úrovně, str. 12. Stejně definují životní úroveň v článku K problémům dalšího zvyšování životní úrovně, uveřejněném v Nové myslí 1959/4, str. 362.

14) Sova, Teichman, Dohnalová: Problémy dlouhodobého vývoje životní úrovně, str. 11–12.

Pojetí životní úrovně jako určitého stupně uspokojování potřeb je nepřijatelné především proto, že bezděčně vyvolává dojem, i když to autoři snad neměli v úmyslu, že velikost životní úrovně je závislá na stupni uspokojování potřeb, že velikost životní úrovně je měřitelná stupněm uspokojování potřeb. Takový přístup k životní úrovni skrývá v sobě nebezpečí subjektivismu. Vymezení hmotných a duchovních potřeb lidí je velmi neurčité a proto nelze je statisticky měřit.

Navíc dovedení takového pojetí životní úrovně do důsledku může vést k závěrům, že v zemi hospodářsky zaostalé může být vyšší životní úroveň než v zemi hospodářsky vyspělé. V hospodářsky zaostalé zemi jsou potřeby zpravidla menší a proto může být poměr mezi skutečnou úrovní spotřeby a potřebami příznivější než v zemi hospodářsky vyspělé.¹⁵⁾

Nesouhlas s definicí životní úrovně jako stupně uspokojení životních potřeb neznamená, že by nemělo význam některou složku životní úrovně srovnávat s potřebami, ovšem jen v tom případě, pokud jsou potřeby vědecky zdůvodněné a měřitelné. Mám tady na mysli především výživu.

V socialistických, ale i předních kapitalistických zemích jsou vědeckými metodami zjišťovány normy správné výživy.¹⁶⁾ U výživy na rozdíl od jiných složek životní úrovně lze zhruba stanovit okruh potřeb potravin, které jsou zdravotně optimální a jejichž překročení není žádoucí. Každý bude zajisté souhlasit s tím, že vysoká úroveň výživy nespočívá v „bumblíčkování“.

Při normách správné výživy lidí nejde jen o vyjádření potřeby základních potravin souhrnně v kalorické hodnotě, ale zároveň v biologických hodnotách. Je známo, že optimálního množství kalorií lze dosáhnout různou strukturou spotřeby. Z hlediska zdravotního optimální výživa vyžaduje, aby jednotlivé výživné faktory (bílkoviny, tuky, uhlovodany, vitaminy) se podílely na krytí optimální kaloráže v určitém poměru.

Normativy správné výživy nemohou být všude a vždy stejné. Jsou závislé nejen na přírodních podmínkách, ale i na podmínkách ekonomických. Se změnami ekonomických podmínek mění se i normativy správné výživy.

¹⁵⁾ Proti takovému pojetí životní úrovně se vyslovuje mnoho ekonomů, např. Kohoutek, citovaná stať, str. 208, Pinc, Životní úroveň za socialismu, Učební texty Politická ekonomie socialismu, Praha 1961, E. Jávorka, Az életszínvonal nemzetközi összehasonlításának néhány kérdése, (Několik otázek mezinárodního srovnávání životní úrovně), Közgazdasági szemle 1959/12, str. 1284.

¹⁶⁾ V SSSR v souvislosti s vypracováním perspektivního plánu do r. 1980 byla vypracována koncepce rozvoje životní úrovně do r. 1980 v podobě racionálního rodinného rozpočtu v přepočtu na 1 osobu. Základem rozpočtu jsou vědeckými metodami vypracované normy výživy a racionální normativy spotřeby textilu a obuvi. I u nás se pracuje na vypracování normativů správné výživy. (Viz Kohoutek: Nové úkoly v plánování životní úrovně, Plánované hospodářství, 1961 (11)).

Přesto že normativy správné výživy nemohou být ve všech zemích úplně stejné, domnívám se, že se neprohřeším proti vlastnímu pojetí životní úrovně názorem, že mohou sloužit za základ při srovnávání úrovně výživy, zejména mezi zeměmi s přibližně stejnými podnebnými podmínkami. A to už proto, že nemohou být velké rozdíly v normativech správné výživy, jsou-li stanoveny vědeckými metodami. Je zřejmé, že vyšší úroveň výživy ze dvou zemí se stejnou kalorickou hodnotou bude mít ta, jejíž struktura výživy se více blíží k optimální struktuře výživy.

Na rozdíl od Sovy, Teichmana a Dohnalové, kteří se přímo nevyslovují proti tomu, že by při životní úrovni šlo o absolutní životní úroveň, Kazimour se domnívá, že pro srovnávání absolutní úrovně v různých společenských formacích nelze „... převzít názor, že základní charakteristikou životní úrovně je její absolutní výše... Kdybychom přistoupili na zásadu, že životní úroveň je charakteristicky vyjádřena absolutní výší, dostali bychom se na stanovisko lidí, kterým je lhostejné, zda žijí z kořistění, válečných zisků, že z jejich dětí vychovávají fašistické bojůvky, rasisty, žoldnéře agresivních protilidových armád — jen když jim sypou ze zlatého měšce.“ Dochází k názoru, že „... na prvním místě při hodnocení životní úrovně nutno charakterizovat *výrobní vztahy a v těsném spojení s touto charakteristikou pak absolutní životní úroveň*... Dnes v období přežívajícího imperialismu je osud a postavení pracujících v kapitalistických zemích ohrožováno nejprudšími konflikty uvnitř kapitalistické soustavy... Je možno tomuto světu přiznávat objektivně, vědecky „vysokou životní úroveň pro pracující?“ Je zřejmé, že nikoliv.“¹⁷⁾

Takový přístup ke zkoumání životní úrovně je krajně nesprávný a škodlivý.

Okolnost, že poměrně vysoká životní úroveň pracujících v předních kapitalistických zemích má svůj původ zčásti ve vykořisťování málo vyvinutých zemí, nemění nic na faktu, že úroveň spotřeby je poměrně vysoká. Stejně se nemění životní úroveň pracujících a obyvatelstva (tj. včetně kapitalistů) samotným faktem, že v zemi existují vykořisťovatelské vztahy se všemi důsledky. A naopak: ani v socialistických zemích se nemění průměrná úroveň spotřeby samotným faktem, že existují socialistické výrobní vztahy. Např. kg masa zůstává kg masa bez ohledu na to, zda je konzumováno v socialistické nebo kapitalistické zemi.

Před socialistickými zeměmi, zejména před nejvyspělejšími, stojí důležitý úkol: dohnat a předejnat přední kapitalistické země ve spotřebě na jednoho obyvatele. Ke splnění tohoto úkolu je samozřejmě nutné znát objektivně nynější stav ve spotřebě v socialistických a kapitalis-

¹⁷⁾ Citovaná práce, str. 39—40.

tických zemích. Kdybychom se řídili Kazimourovým pojetím životní úrovně, které zatemňuje problematiku srovnávání životní úrovně obyvatelstva v zemích s různým společenským zřízením, byl by to úkol téměř neřešitelný.

Při čtení Kazimourových argumentací není možno se zbavit dojmu, že jeho pojetí životní úrovně je apriori konstruováno tak, aby ze srovnání životní úrovně mezi socialistickými a kapitalistickými zeměmi vyšly první příznivěji. Takové „služby“ neprospívají však věci socialismu. Socialistické země se netají tím, že v předních kapitalistických zemích je vyšší životní úroveň než v socialistických zemích. To znovu potvrdil ve svém projevu s. Chruščov u příležitosti návštěvy v Rumunsku: „Američané říkají“ — prohlásil Chruščov — „že jejich životní úroveň je vyšší. My to nijak nepopíráme.“¹⁸⁾ V socialistických zemích, nevýjímaje ČSSR, byla nižší výchozí úroveň v životní úrovni než v stejné době v předních kapitalistických zemích, zejména v USA, a proto není divu, když se nám je dosud nepodařilo dohnat.

I kdyby se rozbořem ukázalo, že v tempu rozvoje životní úrovně některé socialistické země zaostávají, ani to nemůže být důvodem k nějakému neobjektivnímu pohledu na skutečný stav. Musí to být spíše signál, že v hospodářské politice něco není v pořádku. Socialistický řád měl by totiž bezpochyby vytvářet příznivější podmínky pro rychlejší rozvoj životní úrovně než kapitalistický. Marxisté vždy musí vidět skutečnost takovou jaká je a ne tak jak by ji rádi už viděli. Jen strážlivý pohled na skutečnost může nám pomoci překonávat překážky, které stojí na naší cestě vpřed.

Na závěr této části považuji za důležité zmínit se ještě o jednom pojetí životní úrovně. Jedná se o pojetí s. Gerlocha. Gerloch se pokouší o kompromis mezi existujícími koncepcemi. Definuje sice životní úroveň obyvatelstva jako stupeň uspokojování jeho potřeb, ale přitom uznává oprávněnost absolutní stránky životní úrovně. Hovoří v této souvislosti o relativní (tj. o relativním stupni uspokojování potřeb) a absolutní (tj. o absolutní úrovni hmotné spotřeby a služeb) stránce životní úrovně.¹⁹⁾

Toto své pojetí životní úrovně Gerloch nevysvětluje dostatečně. Zejména vadí, že nevysvětluje, proč chápe životní úroveň jako stupeň uspokojování potřeb obyvatelstva, když sám poukazuje na nebezpečí, které takové pojetí v sobě skrývá.

Gerlochovo pojetí životní úrovně, které staví do popředí, jak se zdá, stupeň uspokojování potřeb je nepřijatelné. Pojetí životní úrovně jako stupeň uspokojování potřeb by bylo oprávněno, kdyby potřeby byly ve

¹⁸⁾ Citováno podle Rudého práva z 21. VI. 1962

¹⁹⁾ Mzda a její význam za socialismu, Praha 1962, str. 146.

všech zemích stejné a kdyby skupiny potřeb, tvořící základ jednotlivých složek spotřeby, byly, pokud jde o jejich rozsah a jakost, vědecky zjištěitelné a měřitelné, jak je tomu alespoň u výživy. Např. u odívání, bytových podmínek, služeb neexistují určité vědecky zdůvodnitelné pevné hranice, o jejichž překročení bychom mohli tvrdit, že je pro obyvatelstvo škodlivé, nežádoucí, jak je tomu u výživy.

Jelikož takové předpoklady neexistují, nemůže nás pojetí životní úrovně jako stupně uspokojování životních potřeb vést ke správnému postižení konkrétní reality, což naopak pojetí životní úrovně jako absolutní úrovně spotřeby umožňuje. Tím není řečeno, že pojetí životní úrovně jako absolutní úrovně spotřeby může plně ignorovat „stupeň uspokojování potřeb“. Všude tam, kde rozsah a kvalita potřeb jsou vědecky zjištěitelné, je zapotřebí absolutní úroveň spotřeby porovnávat s vědecky zjištěnými potřebami. To platí, jak už bylo nahoře ukázáno, o výživě.

Obecně lze říci, že čím vyšší je spotřeba, tím vyšší je životní úroveň. Avšak to nesmíme chápat zjednodušeně tak, že vyšší (nižší) spotřeba kteréhokoliv spotřebního předmětu znamená vždy vyšší (nižší) životní úroveň. Je např. známo, že pokles spotřeby chleba může znamenat i růst životní úrovně. Vzrůstem reálných příjmů se lidé totiž orientují na kvalitnější užité hodnoty. Při zkoumání úrovně spotřeby nelze se omezit jen na kvantitu, ale třeba zároveň zkoumat i kvalitu. Při stejné kvalitě rozhoduje o vyšší spotřebě kvantita a při stejné kvantitě lepší kvalita. O tom, co je třeba považovat za více nebo méně kvalitní, rozhodují v některých oblastech spotřeby a to především ve výživě, potřeby vědecky zdůvodněné.

Z dosud uvedeného vyplývá, že *životní úroveň představuje reálný stav, absolutní úroveň spotřeby hmotných statků a služeb (konkrétní velikost a jakost) na jedné straně a reálný stav pracovních a mimopracovních podmínek na straně druhé.*

Takto chápánou životní úroveň můžeme nazvat *absolutní životní úrovní*. (Pokud budu dále mluvit o životní úrovni, půjde vždy o absolutní životní úroveň.)

1. 4. Nutnost odlišování životní úrovně od jejích důsledků

Zmínil jsem se již o tom, že je nesprávné směšovat životní úroveň s činiteli určujícími životní úroveň. Stejně nesprávné je směšování životní úrovně s jejími důsledky. Životní úroveň, resp. její jednotlivé složky ovlivňují bezprostředně nebo zprostředkovaně některé stránky životních poměrů, jejichž celkový efekt se však neprojeví hned. Např.

zlepšení výživy obyvatelstva (odstranění podvýživy) na jedné straně a rozvoj, zkvalitnění a zpřístupnění zdravotní péče všemu obyvatelstvu na druhé straně se projevuje příznivě na zdravotním stavu obyvatelstva.

V té souvislosti vzniká otázka, zda je správné zahrnovat ukazatele zdravotního stavu do životní úrovně. Bylo by to zajisté správné, kdyby zdravotní stav byl okamžitým výsledkem stávajícího stavu v životní úrovni. Při hodnocení životní úrovně zkoumáme totiž její stav v určitém časovém období, zpravidla za jeden rok. Vědecký výzkum však ukázal, že zdravotní stav obyvatelstva (abstrahujeme-li od kojenecké a novorozenecké úmrtnosti) je výsledkem delšího vývoje.²⁰⁾ Proto se domnívám, že je správnější zahrnovat zdravotní stav ne do životní úrovně, ale do důsledků životní úrovně, jak to činí Vávra, Lasčiak a Mokry.²¹⁾

Nemůžeme-li považovat zdravotní stav obyvatelstva za součást životní úrovně, tím méně lze považovat za součást životní úrovně tempo reprodukce obyvatelstva (porodnosti a úmrtnosti), jak to nepřímo činí Pisarev.²²⁾

Porodnost, jeden z hlavních činitelů reprodukce obyvatelstva, je bezesporu ovlivňována životní úrovní. Avšak vztah mezi životní úrovní a porodností není tak jednoduchý, jak je často vykládán. Rozhodně není porodnost se životní úrovní v poměru přímo úměrném. Kdybychom zastávali takový názor, museli bychom nutně dojít k závěru, že v zemích s vyšší životní úrovní musí být i vyšší porodnost, což je v rozporu se skutečností. Stačí si připomenout vysokou porodnost v některých méně vyvinutých zemích, např. v Číně. O tom, že růst životní úrovně nemusí mít za následek růst porodnosti, svědčí i vývoj porodnosti v posledních letech u nás a v jiných zemích.

²⁰⁾ „Ukázalo se, že porušení ideální výživové rovnováhy se může projevit ve stavu zdraví až po dlouhém čase, někdy dokonce po letech. Tak je tomu zejména u některých nesprávností ve výživě ve zcela útlém věku — důsledky si nese jedinec do pozdějšího života nejen jako deformaci kostry nebo malý růst, ale i v jiných směrech, např. jako menší pravděpodobnost dlouhého života. Jindy se porucha projeví jen nepatrně, ale později se účastní na vzniku a rozvoji tak vážných onemocnění, jako je arterioskleróza, otylost, nebo jiné nemoci.“ Doc. Mašek, Výživa a zdraví, Rudé právo, 19. 1. 1962.

²¹⁾ Vávra, K otázce vymezení životní úrovně a jejího měření, Statistický obzor 1958/10.

Laščiak a Mokry: O životnej úrovni obyvatelstva, Bratislava, 1961.

²²⁾ „... při vytváření životní úrovně pracujících velkou roli (hrají — J. A.) sociální činitelé, jako délka pracovního dne, ochrana matek a dětí, ochrana zdraví pracujících, sociální hygiena. Působení těchto činitelů může být charakterizováno pomocí komplexu statistických ukazatelů, z nichž nejdůležitější jsou délka pracovního dne, organizace odpočinku pracujících, porodnost, nemocnost, úmrtnost, způsob reprodukce obyvatelstva, zejména prodloužení délky života.“

Cit. článek, str. 133. Stejný názor opakuje v knize jím redigované „Metodologičeskije voprosy izučeniija urovnja žizni trudjaščichsja“, Moskva 1959, str. 14.

Stejně nesprávné je vývoj porodnosti spojovat se společenským řádem v tom smyslu, že čím pokrokovější řád, tím větší porodnost.²³⁾

Celkový průměrný stav v natalitě za delší období záleží na mnohých faktorech; na kulturní úrovni, na tradicích, na charakteru a roli náboženství v životě společnosti atd. A samozřejmě na celkovém stavu životní úrovně. Avšak životní úroveň v průběhu delšího období nepůsobí vždy příznivě na pohyb porodnosti. V současné etapě vývoje lidské společnosti s dosažením poměrně vysoké životní a kulturní úrovně se stále více začíná prosazovat snaha o podřízení otázky rodičovství vědomému jednání. Přejít k tzv. plánovanému rodičovství má svůj původ ve stále vzrůstajícím pocitu zodpovědnosti rodičů za výchovu dětí v pořádné a zdravé lidi. Samozřejmě důležitou roli má v tom i snaha nesnižovat dosaženou životní úroveň zvětšením rodiny. A konečně i zvýšená zaměstnanost žen působí nepříznivě na pohyb natality.

Avšak jinak se jeví vztah mezi životní úrovní a porodností v průběhu krátkého období. Znatelný růst životní úrovně (růst spotřeby, zlepšení bytových a pracovních podmínek) ovlivňuje v dalších letech příznivě porodnost. A naopak, zhoršení životních podmínek se projevuje v dalších letech nepříznivě na vývoj porodnosti.

Z uvedeného vyplývá, že stav porodnosti nelze zahrnovat do životní úrovně, nanejvýš do důsledku životní úrovně, jak to dělá Vávra. Stejně i vývoj úmrtnosti — druhý hlavní činitel reprodukce obyvatelstva —, který je těsně spjat se zdravotním stavem, lze považovat nanejvýš za důsledek životní úrovně.

1. 5. *Místo spotřeby obyvatelstva a pracovních podmínek v životní úrovni*

Uvedl jsem, že při zkoumání životní úrovně je třeba vidět dvě stránky této kategorie, na jedné straně úroveň spotřeby a na druhé straně pracovní a mimopracovní podmínky.²⁴⁾ Pro zkoumání a vymezení životní úrovně má nesmírný význam vyjasnění postavení obou těchto stránek, „složek“ (jak je nazývá Misař) a jejich vzájemného vztahu k životní úrovni. Pro zjednodušení budu v této části abstrahovat od mimopracovních podmínek a pojednávat místo o pracovních podmínkách

²³⁾ Mimochodem, Jáva dokazuje, že obyvatelstvo se nikdy a nikde nerozmnožuje tak rychle jako za systému nepřilíš vyčerpávající nevolnické práce: 1753 — 2 miliony, 1826 — 5½ milionu, 1850 — 9 milionů, 1878 — 19 milionů; za 125 let se obyvatelstvo skoro zdesateronásobilo — jediný příklad blížící se malthusovskému růstu.“ Z dopisu Engelse Kautskému, Marx, Engels, Dopisy o kapitálu, Praha 1957, str. 283.

²⁴⁾ Misař mluví o spotřebě a pracovních podmínkách (o volném čase a o podmínkách jeho využití se při vymezení životní úrovně nezmiňuje) jako o příjmové a výdajové stránce životní úrovně. Viz *Životní úroveň za socialismu*, Politická ekonomie, 1959/9, str. 783.

o množství vynaložené práce — které je hlavním činitelem pracovních podmínek — i když si uvědomuji, že nelze pracovní podmínky redukovat jen na množství vynaložené práce.

Na první pohled je jasné, že mezi množstvím vynaložené práce a životní úrovní jsou jiné vztahy než mezi úrovní spotřeby a životní úrovní. Dojde-li ke zvýšení spotřeby o 20 % při zachování dosavadní délky pracovní doby, nedopustíme se asi velké chyby, když budeme tvrdit, že se zvýšila životní úroveň o 20 %.²⁵⁾ Avšak zajisté nikdo nebude tvrdit, že zkrácením pracovní doby o 20 % se zvýšila životní úroveň o 20 %.

Kdyby vztah mezi množstvím vynaložené práce a životní úrovní byl tak jednoduchý jako mezi spotřebou a životní úrovní, pak by se změny stejného směru a rozsahu v množství vynaložené práce a spotřeby rušily. Pak bychom museli přijmout tezi, že zvýšením množství vynaložené práce např. o 20 % a zvýšením spotřeby o 20 % se v životní úrovni nic nezměnilo. Kdybychom takovou tezi přijali, museli bychom přijmout i další, že dělník, který např. pracuje čtyři hodiny a má plat Kčs 1.000, má stejnou životní úroveň jako dělník s osmihodinovou pracovní dobou a platem Kčs 2.000.²⁶⁾

Vztah mezi množstvím vynaložené práce a životní úrovní, a tím spíše mezi pracovními podmínkami a životní úrovní, je ve skutečnosti velmi složitý. Nebude zajisté snadné najít nějaký objektivní ukazatel, kterým by mohl být tento vztah vystižen. To je jedna z hlavních příčin toho, že dosud nebyl navržen syntetický ukazatel, jímž by se mohla životní úroveň měřit jako celek. Z toho důvodu se zdá Misařova představa, že rozbor životní úrovně má mít v podstatě povahu bilance a že se bude „provádět jako vzájemné souměření míry (a podmínek) práce a míry spotřeby“²⁷⁾ — i když je správná — zatím problematická.

Tím není řečeno, že je třeba vztah mezi spotřebou a pracovními podmínkami vůbec a množstvím práce vynaložené na její získání zvláště nechat při zkoumání životní úrovně mimo okruh naší pozornosti. Podle mého názoru je to hledisko velmi důležité a v mém pojetí životní úrovně je na ně pamatováno. Avšak nesmí být zjednodušováno v tom smyslu, že by spotřeba a pracovní podmínky byly rovnocennými „složkami“ životní úrovně. Spotřeba, jak z uvedených argumentů vyplývá, má vedoucí postavení v životní úrovni.

²⁵⁾ Abstrahuji zde od skutečnosti, že dosud neexistuje syntetický ukazatel, kterým by bylo možno beze zbytku vyjádřit spotřebu obyvatelstva.

²⁶⁾ O vztahu mezi množstvím práce a životní úrovní pojednává podrobněji maďarský ekonom L. Drechsler ve své kandidátské práci o ukazatelích životní úrovně, odkud jsou vzaty uvedené myšlenky.

²⁷⁾ Citovaná stať, str. 785.

Pro úplnost třeba však dodat, že s postupným, plnějším nasycováním spotřeby budou stále nabývat na významu pracovní podmínky a volný čas. Bude se zvyšovat váha těch složek, které jsou především základem všestranného rozvoje lidí.

1. 6. Průměrná životní úroveň a diferenciaci v životní úrovni

Ke zkoumání životní úrovně je třeba přistupovat třídě. Zejména to platí tehdy, když jde o zkoumání životní úrovně obyvatelstva v kapitalistické zemi nebo o srovnávání životní úrovně zemí patřících k různým světovým soustavám. Nutno pamatovat na to, že společnost v kapitalistických zemích je rozdělena na třídy, které mají různé postavení ve výrobě a ve společnosti. Vykořisťovatelské třídy, které vlastní výrobní prostředky, rozhodují nejen o výrobě, ale do velké míry i o rozdělování. Mezi nimi, zejména mezi špičkami vykořisťovatelských tříd a vykořisťovatelskými třídami existuje v průměru velký rozdíl v životní úrovni. Proto při zkoumání životní úrovně v kapitalistické zemi nelze se omezit na zkoumání průměrné životní úrovně (tj. úrovně spotřeby na jednoho obyvatele). Průměrná životní úroveň je pouze statistickou konstrukcí, která zakrývá skutečné rozdíly v životní úrovni mezi buržoazií, maloburžoazií a dělníky. Za kapitalismu se za průměrnou životní úroveň skrývá vysoká životní úroveň vykořisťovatelských tříd a v porovnání s tím nízká životní úroveň vykořisťovaných tříd. Proto průměrná životní úroveň neposkytuje správný obraz o skutečné životní úrovni jednotlivých tříd a sociálních skupin.

Při srovnání životní úrovně ve dvou zemích patřících k různým světovým soustavám jde nám především o srovnání životní úrovně pracujících. Zajímá nás především jak žijí pracující v kapitalistických zemích ve srovnání s námi. Avšak to neznámá, že máme nechat mimo obzor své pozornosti průměrnou životní úroveň. I když je pouze statistickou konstrukcí, má své opodstatnění. Na jedné straně nám charakterizuje ekonomickou úroveň země a na druhé straně ukazuje na potenciální životní úroveň pracujících, až dojde k převzetí moci dělnickou třídou. Sledování průměrné životní úrovně je nutné také z toho důvodu, že úkol dohnat a předejít přední kapitalistické země v životní úrovni se vztahuje především ke spotřebě na jednoho obyvatele.

V neposlední řadě má své opodstatnění v tom, že je východiskem pro zkoumání diferenciaci v životní úrovni. Z hlediska komplexního posouzení životní úrovně je důležité znát nejenom životní úroveň pracujících, ale životní úroveň buržoazie a maloburžoazie a konečně i diferenciaci v životní úrovni mezi jednotlivými příjmovými skupinami pracujících.

Ani za socialismu se nemůžeme spokojit jen se zkoumáním průměrné životní úrovně. Za socialismu se sice za průměrnou životní úroveň obyvatelstva — na rozdíl od kapitalismu — neskrývá životní úroveň antagonistických tříd, ale životní úroveň pracujících. Pod pojmem „pracující“ jsou za socialismu zahrnuty různé sociální skupiny, příjmové skupiny obyvatelstva s rozdílnými dílčími zájmy. V zájmu proporcionálního rozvoje životní úrovně sociálních skupin je nutné znát skutečný stav v diferenciaci životní úrovně. Znalost skutečného stavu v diferenciaci životní úrovně je jedním z předpokladů, aby společnost mohla úspěšně řídit vývoj životní úrovně jednotlivých sociálních skupin. Ze stejných důvodů je nutno zkoumat i diferenciaci v životní úrovni mezi příjmovými skupinami, mezi rodinami s dětmi a bezdětnými a konečně i mezi oblastmi.

Při hodnocení životní úrovně vycházíme ze skutečného existujícího stavu. *Statický* pohled na životní úroveň je nutný, neboť jen ten nám může dát věrný obraz o reálné situaci v oblasti životní úrovně, o dosažených úspěších v této oblasti.

K pochopení existujícího stavu v životní úrovni a k tomu, aby bylo možno vytýčit další reálné cíle v růstu životní úrovně, se bez *dynamického* pohledu na životní úroveň neobejdeme. Proto musíme dosaženou úroveň zkoumat z hlediska výchozí úrovně. Dosažené tempo vývoje je důležitým podkladem pro vypracování reálného perspektivního plánu ve vývoji životní úrovně.

Dynamický pohled na životní úroveň je zvláště důležitý při hodnocení dosažené životní úrovně v zemích s různým společenským řádem. Je známo, že většina socialistických zemí nastoupila cestu k socialismu na nízkém stupni ekonomického vývoje a tudíž s nízkou životní úrovní ve srovnání s vyspělými kapitalistickými zeměmi. Proto při srovnání životní úrovně socialistické země nestačí jen zjistit skutečný stav v životní úrovni, ale je třeba zkoumat i tempo růstu životní úrovně, které je důležitým ukazatelem budoucího vývoje v životní úrovni srovnávaných zemí.

1. 7. Složky životní úrovně

Definoval jsem životní úroveň jako reálný stav spotřeby hmotných statků a služeb a úroveň pracovních a mimopracovních podmínek. Nyní půjde o to ukázat blíže, co zahrnujeme do spotřeby hmotných statků a služeb a co do pracovních a mimopracovních podmínek. Budu pojednávat o složkách životní úrovně.

Východiskem pro vymezení a řazení složek životní úrovně jsou po-

třeby lidí a jejich třídění.²⁸⁾ V životní úrovni, resp. ve složkách životní úrovně nacházejí potřeby svou realizaci.²⁹⁾

Pod pojmem potřeby lidí nejde tu samozřejmě o veškeré potřeby. Jde o potřeby, které jsou uspokojovány spotřebou hmotných statků a služeb a o potřeby vznikající v souvislosti s pracovními a mimopracovními podmínkami. Jsou to především materiální potřeby, které mají svůj původní základ ve fyziologických potřebách, a které s rozvojem výroby nabývají stále na rozsahu a rozmanitosti, ale též potřeby kulturní.

Nyní půjde o třídění a řazení potřeb, které nacházejí svou realizaci ve spotřebě. Každá potřeba je zaměřena k užité hodnotě, je potřebou něčeho, jehož uspokojení vyžaduje určitou činnost. Z toho hlediska je možno potřeby třídit podle jejich předmětného obsahu.

Pokud jde o řazení potřeb, je nám východiskem skutečnost, že lidé nepocítují jednotlivé potřeby stejně intenzivně. Nejintenzivněji pocítují potřeby, které jsou výrazem snah po zachování fyzické existence. Při omezenosti prostředků lidé uspokojují své potřeby v určitém pořadí naléhavosti. Proto je třeba řadit skupiny potřeb od nejnezbytnějších k méně nezbytným. Avšak tuto zásadu nelze vždy důsledně dodržovat. Je například jasné, že výživa je nejnezbytnější, ale je už diskusní, zda je nezbytnější odívání nebo bydlení.

V souladu s tím, co bylo uvedeno, je možno potřeby třídit do těchto skupin: 1. výživa, 2. odívání, 3. bydlení, 4. zdravotní péče (včetně rekreace a sportu), 5. vzdělání, kultura, 6. osobní doprava, spoje.

Kromě těchto potřeb existuje ještě skupina potřeb, souvisejících s pracovními a mimopracovními podmínkami, která má svou podstatu ve snaze po zdravé a radostné práci, příjemném pracovním prostředí a snaze po dostatečně velkém volném čase a jeho rozumném využití. Realizace těchto potřeb se neuskutečňuje spotřebou, ale tvoří součást životní úrovně. Mstislavskij je zahrnuje do třetího komplexu potřeb (do prvního zahrnuje materiální, do druhého kulturní potřeby), který nazývá sociálními podmínkami a potřebami. Pracovní podmínky třídí na: a) charakter práce (vztah pracovníka k práci, úloha fyzických a duševních funkcí, užitečnost, tvůrčí charakter, intenzita atd.), b) režim pracovní doby (délka pracovního dne a týdne, přestávky na odpočinek, denní

²⁸⁾ „Podle všeobecného názoru marxistických psychologů je potřeba nedostatek něčeho, který člověk pocítuje, který se odráží v jeho vědomí a vyvolává určitou snahu po odstranění tohoto nedostatku. Avšak tento nedostatek je relativní a nelze jej pochopit z psychiky člověka samého, nýbrž jen z jeho vztahu k prostředí, v němž žije.“

Šik, citovaná kniha, str. 291.

²⁹⁾ „... konečně ve spotřebě vystupuje výrobek z tohoto společenského pohybu, stává se přímo předmětem a sluhou jednotlivé potřeby a uspokojuje ji při používání.“ Marx, Ke kritice politické ekonomie, str. 160.

a noční práce, přesčasová práce, délka dovolené atd.), c) pracovní prostředí (hygienické podmínky, technika, bezpečnost práce atd.).³⁰⁾

Mezi potřebami, resp. skupinami potřeb a složkami životní úrovně je třeba jasně rozlišovat. Potřeba představuje potenciální spotřebu, na-proti tomu ve složkách životní úrovně je zachycena pouze realizovaná potřeba, tj. spotřeba hmotných statků a služeb. Pro výše životní úrovně nejsou rozhodující existující potřeby, ale skutečná spotřeba. V ekonomické literatuře není tento požadavek vždy respektován.

V souladu s tříděním potřeb je možno členit spotřebu hmotných statků a služeb na tyto složky:

1. úroveň výživy (spotřeba potravin včetně pochutin)³¹⁾,
2. úroveň odívání (spotřeba oděvů, obuvi, módních doplňků),
3. úroveň spotřeby ostatního průmyslového zboží,
4. úroveň vybavení bytového fondu a jeho struktura,
5. úroveň spotřeby služeb poskytovaných zdravotnictvím (zdravotní a hygienické podmínky včetně rekreace a sportu),
6. úroveň spotřeby služeb poskytovaných školstvím, kulturou a osvětou,
7. úroveň spotřeby služeb poskytovaných komunálními podniky,³²⁾
8. úroveň služeb poskytovaných osobní dopravou a spoji.

První tři uvedené složky životní úrovně představují hmotnou spotřebu a mají klíčové postavení ve spotřebě obyvatelstva a tím v životní úrovni. Do hmotné spotřeby zahrnujeme kromě předmětů krátkodobé i předměty dlouhodobé spotřeby.³³⁾

Kohoutek zahrnuje do složek životní úrovně i sociální zabezpečení.³⁴⁾ Podle mého názoru je to zbytečné, neboť úroveň sociálního zabezpečení se promítá v uvedených složkách životní úrovně. Tím není řečeno, že sociální zabezpečení nemá být zvláště sledováno. Tím méně lze souhlasit se zahrnováním mzdových podmínek, cenové a sociální politiky do složek životní úrovně, jak to dělají Lasčiak a Mokřý.³⁵⁾ Sociální zabezpečení je především formou rozdělování, ale zároveň, i když v menší míře, spotřebou. A jako taková by mohla být zařazena jako složka ži-

³⁰⁾ Mstislavskij, citovaná práce, str. 25. Kromě pracovních podmínek zahrnuje tam společenskou činnost obyvatelstva, sociální pojištění, životní podmínky rodiny a jiné sociální podmínky.

³¹⁾ Pod pojmem úroveň chápou stav v množství a jakosti.

³²⁾ Sem zahrnuji vedle klasických služeb (tj. zásobování vodou, elektřinou, plynem) věcné služby, především opravy, tj. činnosti, které obnovují užitečnost spotřebních předmětů a konečně tu část osobních služeb, která není zahrnuta v jiných složkách.

³³⁾ K předmětům dlouhodobé spotřeby jsou v hospodářské praxi řazeny jen předměty, které pro jejich poměrně dlouhou životnost se nenakupují často a které se zpravidla nevyužívají individuálně, ale více méně celou rodinou.

³⁴⁾ K problematice životní úrovně jako ekonomické kategorie, Politická ekonomie, 1960/3.

³⁵⁾ Cit. práce str. 15.

votní úrovně. Naproti tomu mzdové podmínky, ale především cenová a sociální politika nejsou rozhodně nějakou realizovanou částí životní úrovně a proto nemohou být složkou životní úrovně. Cenová a sociální politika je jevem z oblasti nadstavby a i když životní úroveň ovlivňuje, do životní úrovně ji nemůžeme zahrnovat. (Viz subkapitulu 1. 2.)

Do pracovních a mimopracovních podmínek je třeba, podle mého názoru zahrnovat: 1. množství vynaložené práce pracovníkem (délka pracovní doby, intenzita práce, délka dovolené atd.), 2. pracovní prostředí (úroveň pracovního prostředí samotného, úroveň hygienických a bezpečnostních opatření), 3. podmínky a délka dojížděky do zaměstnání, 4. velikost volného času, 5. podmínky využití volného času.

Ekonomové zpravidla zahrnují do pracovních podmínek i zaměstnanost.³⁶⁾ Domnívám se, že zaměstnanost tam nepatří, neboť je to nástroj zvyšování životní úrovně. Efekt zaměstnanosti se promítá ve skupině složek životní úrovně, představující spotřebu obyvatelstva.

1. 8. *Tendence ve vývoji struktury spotřeby*

S růstem životní úrovně roste rozsah spotřeby a mění se její struktura.

Změny ve struktuře spotřeby podléhají určitým zákonitostem, které souvisejí s tím, že lidé uspokojují své potřeby v určitém pořadí naléhavosti. Skutečnost, že ve změnách struktury spotřeby existují nějaké tendence, je zřejmá z rozboru vývoje struktury spotřeby různých příjmových skupin, ze srovnání struktury výdajů nízkých a vysokých příjmových skupin.

Že ve vývoji struktury spotřeby existují určité tendence, zpozorovali už buržoazní ekonomové a statistikové. Ernst Engel, německý statistik, ve své knize z roku 1857 „Die Vorherrschenden Gewerbezweige in den Gerichtsamtern mit Beziehung auf die Produktion und Konsumtionsverhältnisse des Königreichs Sachsen“, kde zkoumal výdaje různých sociálních a příjmových skupin saského obyvatelstva, přišel k závěru, že „... čím chudší rodina, tím větší podíl ze všech vydání musí použít na nákup potravin“.³⁷⁾ Jinými slovy řečeno: s růstem důchodu se zmenšuje podíl vydání na potraviny.

V podílu vydání na potraviny viděl „přesné a spolehlivé měřítko blahobytu lidí“.³⁸⁾

Schwabe na základě šetření výdajů na nájemné přišel ke stejnému závěru, který v podstatě znamená aplikaci Englova „zákona“ na výdaje

³⁶⁾ U nás Kohoutek, Misař.

³⁷⁾ Citováno podle Handwörterbuch der Staatswissenschaften, VI. svazek, heslo Konsumtion, str. 126, Jena 1909.

³⁸⁾ Citováno podle Zimmermanna „Consumption and Standards of Living“, New York 1936, str. 39.

na nájemné. Podle toho, čím chudší je rodina, tím větší podíl svého důchodu musí vynaložit na nájemné.³⁹⁾

Schwabeho závěry byly předmětem dlouhých polemik. Laspeyres a po něm Lütige dokazovali, že Schwabeho závěry nemají obecnou platnost; že výdaje na nájemné souvisí nejen s důchody, ale i se sociálním postavením.

Engelův „zákon“ byl na základě statistického šetření ekonomů a statistiků mnoha zemí rozpracován a rozvinut. Bauer shrnuje výsledky statistického šetření do těchto závěrů: S růstem důchodu

1. klesá stále podíl vydání na výživu a uvnitř tohoto klesajícího podílu stoupá podíl výdajů na potraviny živočišného původu a klesá podíl vydání na potraviny rostlinného původu. Zároveň klesá podíl vydání na topivo a svítivo,
2. stoupá podíl vydání na kulturní účely a to relativně nejvíce na vzdělání a osobní služby, dále na zdravotní péči, úspory,
3. podíl vydání na nájemné do určité výše důchodu klesá, aby pak zůstal stejný nebo stoupal,
4. podíl vydání na odívání, požitativy, nápoje a dopravu do určité úrovně důchodu stoupá, aby pak zůstal nezměněn nebo klesal.⁴⁰⁾

Uvedené tendence v bodu 1., 2. a 4. potvrzují i naše zkušenosti a zkušenosti jiných socialistických zemí ze šetření rodinných účtů. (Tendence uvedená v třetím bodu u nás neplatí. Byty nejsou u nás volně najímatelné.) Porovnáme-li strukturu výdajů obyvatelstva za poslední léta, je vidět, že podíl výdajů na potravinářské zboží klesá a na průmyslové stoupá. Uvnitř klesajícího podílu potravinářského zboží se stále více přesouvá koupěschopná poptávka od obilovin k potravinám živočišného původu, k potravinám biologicky hodnotnějším. Zároveň roste uvnitř průmyslového zboží váha předmětů dlouhodobé spotřeby. Tyto tendence by se výrazněji projeví, kdyby nákup potravin živočišného původu a předmětů dlouhodobé spotřeby nebyl brzděn nedostatkem fondů zboží.

Další důležitou tendencí v naší spotřebě je to, že poptávka po placených službách roste rychleji než po hmotných statcích. Na určité úrovni

³⁹⁾ Viz Zimmermann, cit. kniha str. 41.

⁴⁰⁾ Cit. Handwörterbuch der Staatswissenschaften, VI. svazek, str. 127.

Karvaš shrnuje výsledky trochu odlišně.

1. Stupáním důchodkov rastie suma, venovaná na všetky výdavkové skupiny.
2. V prípade sledovania proporcionálnej účasti jednotlivých výdavkových skupín, vyzkazujú nerovnakú tendenciu, a to:
 - a) u potravín, kúrenia a osvetlenia percentuálna účasť výdavkov vzrastom úhrnného dôchodku klesá,
 - b) u ošatenia a bytu percentuálna účasť zpočiatku stúpa, neskôr klesá,
 - c) skupina ostatných výdavkov rapídne stúpa.
3. Vo vysokých dôchodkových triedach proporcionálna účasť všetkých výdavkových skupín klesá, len ostatné výdavky rapídne stúpajú.“

Karvaš, Základy hospodárskej vedy, 1. svazek, str. 130, Turčianský Martin 1947.

spotřeby začíná se tato tendence prosazovat bez ohledu na společenskou formu výroby. Souvisí to s tím, že nasycenost potravinami má své fyziologické hranice. Proto s růstem příjmů se přesouvá stále více koupěschopná poptávka na průmyslové zboží a v tom zejména na předměty dlouhodobé spotřeby jakož i na služby. Se zvýšeným nákupem předmětů dlouhodobé spotřeby rostou požadavky na opravu a údržbu těchto předmětů.

Důležitým činitelem rychlejšího růstu poptávky po službách je stále větší odklon od namáhavých a přitom neefektivních prací v domácnosti. Tato tendence je vyvolávána, resp. posilována, vysokou zaměstnaností žen, která klade nároky na služby ulehčující práci v domácnosti. V neposlední řadě rychlý rozvoj služeb je vynucován stále sílící tendencí k využívání období dovolené k rekreaci mimo domov. Zkrácení pracovní doby a rozšíření volného času působí také ve směru zvýšené poptávky po službách.

I tendence rychlejšího růstu poptávky po službách než po hmotných statcích by se u nás více rozvinula, kdyby nabídka služeb držela krok s koupěschopnou poptávkou.

Z uvedeného je vidět, že hlavní tendence ve vývoji struktury spotřeby jsou v podstatě stejné jak za kapitalismu tak za socialismu.⁴¹⁾

2. ČINITELE URČUJÍCÍ ŽIVOTNÍ ÚROVEŇ OBYVATELSTVA

2.1. *Vliv výrobních sil a výrobních vztahů na životní úroveň*

Výše životní úrovně obyvatelstva je dána, jak jsem již uvedl, především velikostí spotřeby obyvatelstva (přesněji velikostí spotřeby na jednoho obyvatele). Tato je závislá především na objemu výroby, který určuje při jinak stejných podmínkách meze spotřebě. Čím větší je objem produkce, tím větší může být při jiných stejných podmínkách množství výrobků určených pro uspokojování potřeb obyvatelstva.

Objem produkce závisí především na úrovni výrobních sil a efektivnosti jejich využití. Proto základními činiteli podmiňujícími životní úroveň jsou úroveň výrobních sil a efektivnost jejich využití.

Úroveň výrobních sil jako základní podmínka životní úrovně představuje jen potenciální mez určité velikosti životní úrovně a to v tom smyslu, že rozhoduje o potenciálním objemu výroby.

⁴¹⁾ Na druhé straně je však mnoho společného ve vývoji jednotlivých stránek životní úrovně v kapitalistických a socialistických státech, a to zejména ve struktuře a dynamice vývoje hmotné spotřeby statků a konečně i z větší části ve struktuře všech služeb, s výjimkou oblasti kultury, školství a zdravotnictví. Kohoutek, Politická ekonomie 1960/3, str. 211.

Nakolik bude tato potenciální mez dosažena, závisí v první řadě na efektivnosti využití výrobních sil, která se projevuje v úrovni produktivity práce.⁴²⁾ Na úrovni produktivity společenské práce především závisí, jak velký bude úhrnný společenský produkt, jak velké bude množství vyrobené produkce při vynaložení určitého množství práce. Na úrovni produktivity společenské práce závisí, jaký bude podíl národního důchodu na úhrnném společenském produktu. Výše národního důchodu je, jak známo, bezprostředním činitelem výše životní úrovně obyvatelstva.⁴³⁾

O velikosti úhrnného společenského produktu rozhoduje nejen produktivita společenské práce, i když ta v první řadě, ale i počet produktivně pracujících. Při stejné úrovni produktivity společenské práce bude úhrnný společenský produkt o to větší, oč větší bude počet produktivně pracujících. Avšak tuto tézi nelze absolutizovat. Rychlý rozvoj produktivity práce vyžaduje totiž určitou proporcii mezi počtem produktivně a neproduktivně pracujících. Je-li tato proporce značně narušena a neproduktivní sféra není dostatečně dotována pracovními silami, musí se dříve nebo později tento nedostatek projevit — zejména prostřednictvím životní úrovně — v brzdění růstu produktivity práce se všemi následky na výši úhrnného společenského produktu a národního důchodu.

Na úrovni výrobních sil a produktivitě společenské práce závisí však nejen úroveň spotřeby obyvatelstva, ale i charakter pracovních a mimo-pracovních podmínek. Vyšší úroveň výrobních sil vytváří předpoklady pro příznivější pracovní a mimopracovní podmínky. (Zkrácení pracovní doby, mechanizaci namáhavých prací, zdokonalení bezpečnosti práce, zkvalitnění hygienických opatření, rozšíření volného času a lepší podmínky pro jeho využití atd.).

Úroveň výrobních sil je rozhodujícím základním činitelem životní úrovně nejen za socialismu, ale samozřejmě i za kapitalismu.⁴⁴⁾ Že je tomu tak, můžeme se snadno přesvědčit, porovnáme-li životní úroveň v hospodářsky vyspělých zemích s životní úrovní v méně vyvinutých

⁴²⁾ „Vidíme tedy, že vyjadřování vývoje tzv. společenské produktivity práce není nic jiného, než kvantitativní vyjadřování vývoje projevů společenské produktivní síly...“ Šik, Ekonomika, zájmy, politika, Praha 1962, str. 60.

⁴³⁾ Někteří ekonomové uvádějí produktivitu práce jako základní činitel životní úrovně obyvatelstva. Tak např. Pisarev „K metodickým otázkám zkoumání životní úrovně pracujících SSSR“, Politická ekonomie, 1959, str. 131.

⁴⁴⁾ Stojí snad za zmínku, že se vyskytuje názor (podle mého vědomí je to ojedinělý případ), který sice připouští, že rozhodujícím činitelem životní úrovně pracujících za socialismu je úroveň výrobních sil, ale popírá, že by tomu tak bylo i za kapitalismu. „Vůbec, morální a historický prvek hodnoty zboží pracovní síla“ — píše Holub, — „kam zkoumaná problematika náleží, je proměnnou veličinou, která stoupá v závislosti na úspěších boje dělnické třídy. Nerozhoduje tudíž stupeň rozvoje výrobních sil, nebo technika, nýbrž kapitalistické výrobní vztahy.“ (Sborník kateder politické ekonomie na ČVUT na rok 1960, str. 155).

zemích. Jak dále uvedená tabulka ukazuje, je roční důchod jednoho obyvatele v rozvinutých oblastech desetkrát tak velký než v málo rozvinutých oblastech.

Tabulka č. 145)

Období 1952—1956	Rozvinuté oblasti	Středně rozvinuté oblasti	Málo rozvinuté oblasti
Podíl obyvatelstva	3/10	1/10	3/5
Roční důchod na 1 obyvatele v dolarech	582	188	57
Denní spotřeba potravin v kaloriích	3140	2490	1850
Procento gramotnosti	98,5	49,4	13,5

Výše životní úrovně je významně ovlivňována výrobními vztahy a nadstavbou. Nejde o bezprostřední vliv, ale o zprostředkovaný přes výrobní síly a produktivitu společenské práce. Výrobní vztahy a stejně nadstavba ovlivňují, jak známo, úroveň a tempo rozvoje výrobních sil a míru jejich efektivního využití.

Základním činitelem určujícím průměrnou životní úroveň obyvatelstva je úroveň výrobních sil. Avšak o způsobu rozdělování části národního důchodu připadajícího k rozdělení (jakož i o tom, jak velká část z národního důchodu bude rozdělena), o diferenciaci v životní úrovni rozhodují výrobní vztahy. Za průměrnou životní úroveň v kapitalistických zemích se skrývá, jak jsem už uvedl, vysoká životní úroveň vykořisťovatelských tříd a nepoměrně nižší životní úroveň pracujících. Kapitalisté se zmocňují velké části národního důchodu. Podle propočtu sovětského ekonoma Aganbegjana soustřeďuje v USA 18 mil. obyvatel, tj. asi 1/10 obyvatelstva, ve svých rukou 26 % národního důchodu. Proto je v průměru reálný příjem připadající na jednu osobu v USA, jak to dále uvedená tabulka ukazuje, o 22 % vyšší než reálný příjem na jednoho pracujícího.

Diferenciace v příjmech mezi buržoazií a pracujícími je velmi veliká. Aganbegjan uvádí na základě amerického statistického materiálu (Statistical Abstract of the United States 1959), že v USA na 10 % rodin patřících k nejhudším připadlo 1 % peněžních příjmů (před zaplacením daní) a na 10 % rodin patřících k nejbohatším připadlo 29 % peněžních příjmů.

Z pouhých údajů o průměrné životní úrovni obyvatelstva v kapitalistických zemích, jak je vidět, nelze dělat spolehlivé závěry o životní úrovni pracujících.

45) Z publikací Hospodářské a sociální rady OSN, citováno podle práce Kazimoura: K otázkám hodnocení životní úrovně, str. 15.

Tabulka č. 246]

Srovnání úrovně reálných příjmů v SSSR a USA v r. 1960

	Veškeré obyvatelstvo			Pracující		
	SSSR	USA	SSSR v % k USA	SSSR	USA	SSSR v % k USA
Spotřební fond obyvatelstva v národním důchodu (v mld. \$)	120	230	50	120	170	70
Počet obyvatel v průměru za rok (v ml.)	214	181	120	214	163	130
Reálný důchod v přepočtu na obyv. (v \$ ročně)	560	1270	45	560	1040	55

V socialistických zemích byly vykořisťovatelské třídy likvidovány, takže průměrná životní úroveň obyvatelstva je vlastně průměrem životní úrovně pracujících. Proto při stejné průměrné životní úrovni obyvatelstva v kapitalistické a socialistické zemi je životní úroveň pracujících v socialistické zemi vyšší.

Diferenciace v příjmech je v socialistických zemích nepoměrně menší; ba dokonce menší než v kapitalistických zemích mezi pracujícími. Např. v r. 1956 pobíralo u nás mzdu pohybující se v rozmezí od 80 % do zhruba 120—130 % průměrných mezd 40 % pracujících, kdežto ve Francii 26 %, NSR 32 %, USA 30 % pracujících. V ČSSR mělo 36 % pracujících za mzdu pod 80 % průměrné mzdy, kdežto v NSR 38 %, ve Francii a USA 56 %. (Tím samozřejmě nechci tvrdit, že diferenciace ve mzdách je u nás vyhovující.)

Výrobní vztahy ovlivňují strukturu životní úrovně a spotřeby obyvatelstva. V kapitalistických zemích se struktura spotřeby vyvíjí více méně na základě živelného působení faktorů rozhodujících o struktuře spotřeby. Socialistická společnost i tu zasahuje; nenechává strukturu spotřeby úplnému živelnému vývoji. Tím, že převzala do svých rukou péči o zdraví, vzdělání a kulturu a poskytuje tyto služby zdarma nebo za nízké ceny, zajistila, aby uspokojování těchto potřeb (týká se to především kultury a vzdělání) nebylo odsouváno na poslední místo.⁴⁷⁾

Ze skutečnosti, že v socialistických zemích služby poskytované bezplatně školstvím, kulturou a zdravotnictvím hrají ve struktuře spotřeby větší roli než v kapitalistických zemích, nelze dělat, jak jsem už uvedl,

⁴⁶⁾ Životní úroveň pracujících v SSSR a USA. Mirovaja ekonomika a meždunarodnije otnošenija, 1961/10.

⁴⁷⁾ „A právě proto, že kulturní potřeby zaujímají v individuálních rozpočtech poslední místo, socialistická společnost o ně začala pečovat sama a udělala z nich potřeby prvořadé tím, že jejich bezplatné uspokojování financuje ze svých prostředků.“ Strumilin, Cesty ke komunismu, Praha 1959, str. 83.

závěr, že by tendence ve vývoji hmotné spotřeby a konečně i služeb (kromě služeb poskytovaných školstvím, kulturou a zdravotnictvím) se mezi vyspělými kapitalistickými zeměmi a socialistickými zeměmi nějak podstatně lišily.

2. 2. Vliv národního důchodu, základních nevýrobních fondů a osobního majetku na životní úroveň

Bezprostředním činitelem výše životní úrovně je výše národního důchodu připadající na jednu osobu, která je projevem stupně efektivního využití výrobních sil. Čím větší je národní důchod připadající na jednu osobu, tím vyšší může být průměrná životní úroveň. O skutečné výši životní úrovně v poslední instanci rozhoduje především podíl té části fondu spotřeby, která zvyšuje životní úroveň, tj. část, která představuje osobní spotřebu obyvatelstva a ze společenské spotřeby část, která jde na společenskou spotřebu obyvatelstva,⁴⁸⁾ a kterou můžeme nazývat spotřebou obyvatelstva. To znamená, že konkrétní životní úroveň je bezprostředně závislá na výši důchodu připadajícího na osobu z části národního důchodu, určené na spotřebu obyvatelstva.

Čím větší bude podíl spotřeby obyvatelstva na národním důchodu, tím vyšší bude životní úroveň v běžném roce. Roste-li spotřeba obyvatelstva při nezměněné výši národního důchodu, musí nutně klesat akumulace nebo spotřeba společnosti, tj. ta část společenské spotřeby, která nezvyšuje životní úroveň (náklady na státní správu, obranu atd.)⁴⁹⁾ Z toho je už zřejmé, že růst podílu spotřeby obyvatelstva na národním důchodu má své meze. Přílišné omezení fondu akumulace může sice vést k okamžitému zvýšení životní úrovně, ale může znemožnit růst v nejbližších letech. Okamžité zájmy mohou narušit dlouhodobé zájmy. Přílišné omezení nákladů na státní správu a obranu může ohrozit plynulý chod národního hospodářství a bezpečnost.

Současně je však třeba zdůraznit i opak. Přílišné zrychlení akumulace a tím stagnace v životní úrovni nebo dokonce pokles životní úrovně může způsobit národnímu hospodářství velké škody. Životní úroveň není jen pasivním vyústěním reprodukčního procesu, ale významným způsobem zpětně působí na výrobu a produktivitu práce.

Z uvedeného vyplývá, že má-li se výroba a životní úroveň vyvíjet harmonicky, je třeba najít optimální proporce mezi spotřebou obyvatelstva na jedné straně a akumulací a spotřebou společnosti na straně

⁴⁸⁾ Pod pojmem společenská spotřeba obyvatelstva chápu spotřebu obyvatelstva, zajišťovanou ze společenských fondů, tj. neplacené služby a sociální zabezpečení v nejširším slova smyslu. Viz Pinc, K ekonomické problematice společenské spotřeby obyvatelstva, Acta Universitatis Carolinae, 1960, Iuridica 3, str. 33 a 43.

⁴⁹⁾ Viz Pinc: Společenská spotřeba obyvatelstva, Praha 1962, str. 133—134.

druhé. V rámci této práce nelze se podrobně zabývat předpoklady stanovení optimální proporce. Nicméně je třeba poukázat na jeden předpoklad, a to je potřeba správného vyčíslení nákladů společenské práce na všechny tři uvedené části užití národního důchodu. Současná praxe vyčíslení neplní tento důležitý úkol. Je to tím, že ceny výrobních prostředků a spotřebních předmětů jsou různě odkloněny od hodnoty. Jelikož maloobchodní ceny spotřebních předmětů jako celku jsou stanoveny vysoko nad hodnotou, je podíl spotřeby obyvatelstva na národním důchodu vyjádřeném ve společensky nutné práci v něm obsažené (hodnota) nižší než v peněžní formě. A naopak, jelikož ceny výrobních prostředků jsou stanoveny pod hodnotou, je podíl akumulace na národním důchodu v hodnotovém vyjádření větší než v peněžní formě.⁵⁰⁾

Dosud jsem pojednával o akumulaci jako o činiteli, který nezvyšuje bezprostředně životní úroveň. Avšak část prostředků z fondu akumulace — v pojetí naší hospodářské praxe — je používána na zvětšení nevýrobních fondů, které jsou předpokladem pro zvýšení životní úrovně (bytová výstavba, kulturní, školská, zdravotní a sociální zařízení). V souvislosti s tím vnucuje se otázka, zda není třeba do činitelů určujících životní úroveň zahrnovat i tu část akumulace, která jde na zvětšení částí nevýrobních základních fondů a která slouží zvýšení životní úrovně. Objem nevýrobních základních fondů, jak ještě dále ukáží, je jedním z bezprostředních činitelů určujících životní úroveň. Proto ta část akumulace, která jde na zvětšení nevýrobních základních fondů zvyšujících životní úroveň, je činitelem určujícím životní úroveň potud, pokud její užitný efekt se projevuje v běžném roce.

O životní úrovni však nerozhodují jen běžné příjmy, které představují podíl na národním důchodu.

Na životní úroveň má vliv i národní bohatství, které představuje výsledky práce předcházejících pokolení. Pisarev byl první, který v socialistické ekonomické literatuře upozornil na význam národního bohatství pro životní úroveň, i když to blíže nevysvětlil.⁵¹⁾

Do národního bohatství zahrnuje marxistická literatura: 1) výrobní fondy národního hospodářství, 2) zbožní zásoby všeho druhu, 3) základní nevýrobní fondy, 4) osobní majetek obyvatelstva.⁵²⁾

Národní bohatství jako celek rozhodujícím způsobem ovlivňuje životní úroveň. Dále se budu zabývat jen významem základních nevýrobních fondů a osobního majetku obyvatelstva pro životní úroveň. Výrobními fondy není třeba se zabývat; jejich význam je už zřejmý z výkladu

⁵⁰⁾ Viz blíže „Vliv odklonu maloobchodních cen od hodnoty a snižování maloobchodních cen na životní úroveň obyvatelstva“. Autorova kandidátská disertační práce, str. 103—106.

⁵¹⁾ Cit. článek, str. 132.

⁵²⁾ Viz např. učebnice politické ekonomie, třetí vydání, Praha 1959, str. 625.

o vztahu výrobních sil a životní úrovně. Nebudu se zabývat ani zbožními zásobami, i když je zřejmé, že jsou významným činitelem životní úrovně. Vycházím však tady z předpokladu, že zboží fondy jsou v souladu se strukturou koupěschopné poptávky. Takový předpoklad je přípustný. Jen v tom případě může výše národního důchodu připadající na jednu osobu — o jejímž vlivu na životní úroveň jsem již pojednal — mít patřičný reálný význam, když je realizovatelná v potřebných užitných hodnotách.

Úroveň služeb, které poskytuje školství, zdravotnictví, kultura, doprava, je do velké míry závislá na počtu škol, nemocnic, kulturních a dopravních zařízení a na kvalitě jejich vybavení. Úroveň bydlení závisí na bytovém fondu a jeho vybavení. Objem nevýrobních fondů a úroveň jejich vybavenosti je výsledkem dlouholetého ekonomického vývoje a za krátkou dobu nelze jej podstatně změnit.

Ze dvou zemí se stejně velikým národním důchodem (resp. se stejně velikým fondem spotřeby obyvatelstva) bude moci země, která má větší objem nevýrobních základních fondů zajistit svému obyvatelstvu vyšší životní úroveň.

Skutečný stav v objemu nevýrobních základních fondů je důležitý faktor životní úrovně. Je třeba s ním počítat při úvahách o soutěžení dvou soustav, zejména při propočtu možného dostižení předních kapitalistických zemí v životní úrovni. Přední kapitalistické země ve srovnání se socialistickými zeměmi, které většinou patřily v minulosti k hospodářsky méně vyvinutým zemím, mají mnohem větší objem základních nevýrobních fondů. Platí to zejména o USA, kterým druhá světová válka nezpůsobila vůbec žádné škody na obytných domech, kulturních, školských, zdravotních a jiných zařízeních.

Nyní stručně k významu osobního majetku pro životní úroveň obyvatelstva. Životní úroveň není vyjádřena jen úrovní spotřeby předmětů krátkodobého užití, která může být zajištěna z běžných příjmů. Důležitým ukazatelem životní úrovně je celkový stav vybavenosti domácností předměty dlouhodobé spotřeby.

Při stejných příjmech na hlavu bude mít větší životní úroveň ta rodina, která disponuje větším osobním majetkem. K tomu, aby se rodina s menším osobním majetkem vyrovnala rodině s větším osobním majetkem, je nutné, aby měla průběžně větší příjmy.

Stejně jako s objemem nevýrobních fondů je třeba i s osobním majetkem obyvatelstva počítat při úvahách o soutěžení dvou soustav.

Z uvedených tří činitelů rozhodujících bezprostředně o životní úrovni (tj. výše důchodu připadající na osobu z části národního důchodu určené na spotřebu obyvatelstva, objem nevýrobních základních fondů a velikost osobního majetku) má samozřejmě největší důležitost první.

2. 3. Zpětný vliv životní úrovně

Růst životní úrovně nebrzdí rozvoj výroby a růst produktivity společenské práce. Naopak, neustále - i když povlovně - rostoucí životní úroveň je důležitým činitelem rozvoje výroby a produktivity společenské práce.

Je obecně známo, že růst spotřeby obyvatelstva působí příznivě na výrobu. Vytváří v mnohých odvětvích předpoklady pro rozšíření výroby a už tím vytváří předpoklady pro růst produktivity společenské práce. Stoupající koupěschopnost, která je hlavním předpokladem růstu spotřeby, vzbuzuje ve spotřebitelích poptávku po dokonalejších a kvalitnějších výrobcích a zároveň nových výrobcích, dosud nevyráběných. Vykonává tím tlak na rozvoj výroby, podněcuje k odstranění nedostatků ve výrobě, k mobilizaci rezerv a zkvalitnění výrobního procesu. Plynulé zásobování trhu stále kvalitnějšími, módními a novými výrobky podněcuje spotřebitele ke zvyšování výkonu a kvalifikace za účelem získání dalších užitných hodnot. Zároveň vytváří předpoklady pro další růst spotřeby obyvatelstva.

Mezi růstem spotřeby resp. odměny a růstem produktivity společenské práce existuje velmi úzký vztah. Strumilin, významný sovětský ekonom, který věnoval značnou pozornost této otázce, se ve své poslední práci *Otázky socialismu a komunismu v SSSR* znovu vrací k této otázce. „Je všeobecně známo“ - píše Strumilin - „že velikost odměny za práci je nejen výsledkem, ale i aktivním činitelem odpovídající úrovně produktivity práce. Tím, že působí bezprostředně na intenzitu energetických výdajů výrobce, sama tato výše v jistých mezích vystupuje jako rozhodující činitel větší či menší efektivity jeho práce. Ale v projevech této efektivity existuje jedna charakteristická zvláštnost. Je tomu již řada let, co se mně ji v jedné mé práci podařilo postřehnout a zafixovat v následujícím závěru: „Při kolísání reálné úrovně odměny za práci její produktivita vždy poslušně následuje růst nebo snížení výdělku. Pokaždé ho však výrazně předstihuje v tempu pohybu.“ (Zarabotnaja plata i proizvoditel'nost' truda v ruskoj promyšlennosti v 1913—1922, str. 157). Tuto zákonitost plně potvrzuje teorie i praxe porevolučních let v naší zemi. Výrazné snížení životní úrovně dělníků v letech blokády a intervence vyvolalo ještě větší pokles produktivity práce; potom však se zvyšováním této úrovně okamžitě a ještě rychlejším tempem rostla i produktivita. A to je naprosto pochopitelné. Uveďme si třeba tuto analogii: Abychom dosáhli v kotelně pracovní normy tlaku, je zapotřebí nejprve ohřát vodu na bod varu a zbytečně vynaložit spoustu energie na její přeměnu ve skrytou teplotu při tvoření páry. To vše a ještě větší množství energie, které je s to zajistit volný chod motoru, před-

stavuje sice nezbytnou, ale zcela neproduktivní část energetických výdajů. Teprve přebytek nad toto minimum přináší užitečný efekt...

Stejně lze uvažovat i v praxi využívání lidské pracovní energie.⁵³⁾

Domnívám se, že je třeba plně souhlasit s uvedenými závěry. Za zvlášť významný a cenný považuji jeho závěr o tom, že produktivita práce vždy poslušně následuje růst nebo snížení výdělku a přitom jej výrazně předhání v tempu pohybu. Avšak zdůvodnění působení velikosti odměny na produktivitu práce, je podle mého názoru, neúplné. Strumilin jej omezuje na fyziologické momenty. Praxe však ukazuje, že důležitou roli hrají psychologické momenty. Ty působí i tehdy, když životní úroveň už dosáhla takové úrovně, že zajišťuje obyvatelstvu výživu nutnou pro vysoké pracovní vypětí. Je v podstatě lidské přirozenosti, že člověk stále usiluje o vyšší životní úroveň. Má-li zajištěnu výživu a nejnutnější potřeby odívání, usiluje o kvalitní odívání nebo moderně vybavený byt nebo o oboje, má-li toto všechno, touží po jiných spotřebních předmětech, např. osobních dopravních prostředcích apod. Není mým úkolem zkoumat, zda je to správné nebo ne. Takový je stav a s ním je třeba počítat při úvaze o hmotných podnětech.

Na první pohled se zdá, že čím nižší je mzda za jeden výrobek, tím nižší musí být vlastní náklady výroby. Je to pravda, avšak jen do určité míry. Podlamuje-li nižší mzda hmotnou zainteresovanost pracujících na výsledcích výroby a tak brzdí to, aby mzda mohla plnit funkci podněcovatele růstu výroby a produktivity společenské práce, pak může vyvolat opačný efekt než byl očekáván. Může se stát činitelem předražování výroby. Při zkoumání účinku mzdy na výši vlastních nákladů nelze se omezit pouze na početní úvahy, ale je třeba zároveň vidět, že určitá výše mezd má vliv na poměr pracujících k práci a společnému vlastnictví. Ovlivňuje kvalitu odváděných výrobků, zacházení pracujících se strojním zařízením, nástroji, materiálem atd. Zkušenosti ukazují, že špatně honorovaná práce ve svých důsledcích většinou předražuje výrobu.

Marx v polemice s Westonovou tezí, že mzdy určují hodnotu, na níž bylo založeno Westonovo tvrzení, že zvýšením mezd nelze vcelku zlepšit sociální a hmotné podmínky dělnické třídy, to v podstatě potvrzuje. „K vyvrácení tohoto zastaralého a již překonaného bludu bych se mohl odvolat na praktickou zkušenost. Mohl bych poukázat na to, že angličtí tovární dělníci, horníci, dělníci z loděnic atd., jejichž práce je placena poměrně vysoko, vítězí láci svých výrobků v soutěži nad jinými národy, kdežto například anglický zemědělský dělník, jehož práce je poměrně nízko placena, podléhá v soutěži téměř proti všem ostatním pro drahotu

⁵³⁾ Strumilin: Otázky socialismu a komunismu v SSSR, Praha 1963, str. 154.

svých výrobků. Porovnáváje různé výrobky téže země nebo zboží různých zemí navzájem, mohl bych dokázati, že až na několik — spíše zdánlivých než skutečných — výjimek, v průměru dobře placená práce vyrábí levné zboží, a špatně placená práce drahé. To ovšem naprosto nedokazuje, že vysoká cena práce v jednom případě a nízká cena práce v druhém jsou pokaždé příčinami těchto diametrálně protikladných výsledků, to však rozhodně dokazuje, že ceny zboží nejsou určeny cenami práce.“⁵⁴⁾

Domnívám se, že Marxovo konstatování, že „v průměru dobře placená práce vyrábí levné zboží a špatně placená práce drahé“, nelze snad omezovat jen na kapitalistický výrobní způsob, ale že má své oprávnění i za socialismu. Dobře placená práce stupňuje zájem pracujících o výrobu, o zkvalitnění technologie výroby a organizace práce, upevňuje vědomí, že růst produktivity práce se projeví v dalším zvyšování mezd.“⁵⁵⁾

Třeba plně souhlasit se Strumilinem, že zvýšení životní úrovně pracujících „... se mnohonásobně nahrazuje růstem jejich produktivity a tudíž je užitečné ne jenom v zájmu pracujících, ale i celého národního hospodářství.“⁵⁶⁾

Na tuto tezi je třeba zvláště pamatovat při určování proporcí mezi spotřebou obyvatelstva a akumulací. Příliš vysoké tempo akumulace, při němž není možno náležitě přihlídnout k potřebám zvyšování životní úrovně, nevede bezpečně k cíli, k dosažení rychlého tempa vývoje. Navíc příliš vysoké tempo akumulace skrývá v sobě nebezpečí disproportioní, což ohrožuje i dosažený stupeň v životní úrovni. Naopak, menší tempo akumulace, při němž lze plně respektovat potřeby zvyšování životní úrovně obyvatelstva, vede k většímu tempu vývoje, než by se dalo předpokládat na základě pouhých matematických propočtů, nepočítajících s psychologií lidí. Aktivita lidí je rozhodujícím faktorem přeměny plánů ve skutečnost a při jejím organizování hraje stoupající hmotná zainteresovanost velmi významnou roli.

Růst spotřeby obyvatelstva může ovšem mít kladný vliv na výrobu jen v tom případě, když výroba a obchod respektují podněty, které přicházejí ze strany spotřeby. Jestliže výroba a obchod nepřihlížejí dostatečně k probíhajícím změnám ve struktuře poptávky a brání se poptávce po módních a nových výrobcích, pak se spotřebitelé „mstí“ ve své

⁵⁴⁾ Marx. Mzda, cena a zisk, Praha 1946, str. 27, podtrženo autorem.

⁵⁵⁾ Tím nechci podceňovat jiné podněty. Morální a politické podněty zajisté mají také svůj význam a mohou v určitých případech nebo etapách budování socialismu sehrát významnou roli. Avšak pro delší období mají za socialismu rozhodující úlohu hmotné podněty.

⁵⁶⁾ Citovaná kniha str. 162—163.

funkci výrobců. Ztrácejí zájem na výrobě. Uložené úkoly odbývají ledabyly a nekvalitně.

Zlepšování pracovních a mimopracovních podmínek působí také pozitivně na rozvoj výroby a produktivity společenské práce. Úměrné zkrácení pracovní doby vede většinou, jak zkušenosti ukazují, ke zvýšení produktivity práce. Vytvářejí podmínky pro prodloužení volného času a tím pro dokonalejší reprodukci pracovní síly. Při kratší pracovní době lze navíc pracovat s větší intenzitou. Zlepšení pracovního prostředí, zdokonalení bezpečnostních a hygienických opatření zvyšuje odolnost proti chorobám, snižuje nemocnost a úrazovost a zlepšuje tím bilanci pracovní doby. Zkrácení doby dojíždky do zaměstnání a zlepšení dopravních podmínek zlepšuje fyzicko-psychické podmínky pro práci.

Rozšíření volného času a zlepšení podmínek jeho využití vytvářejí předpoklady pro rozšíření aktivního odpočinku, pro intenzivnější sebevzdělávání a sebezdokonalení.

Zvyšování spotřeby obyvatelstva, zlepšování pracovních podmínek a rozšiřování volného času, všechna tato opatření působí i psychologicky velmi pozitivně. Zvyšují optimismus, spokojenost, iniciativu a chuť do práce. Jsou-li tyto správně využity, mohou být přeměněny v důležitý zdroj růstu produktivity práce a zkvalitnění výroby. Poměr lidí k práci je důležitým činitelem výroby a produktivity práce.

Životní úroveň je důležitým činitelem upevňování socialistických výrobních vztahů. Široké masy pracujících neposuzují společenské řády podle toho, co tyto řády o sobě tvrdí, ale především podle toho, jak uspokojují jejich oprávněné potřeby. Úspěchy v rozvoji životní úrovně upevňují socialistický řád a rozšiřují jeho masovou základnu. A zase naopak, neúspěchy zužují masovou základnu a povzbuzují reakci. Proto i z politických důvodů je nutné každý hlubší zásah do hospodářství vážít z hlediska toho, jak se projeví na životní úrovni.

Růst životní úrovně v socialistických zemích je důležitým činitelem zvyšujícím přitažlivost a autoritu socialistických zemí u pracujících kapitalistických zemí. Pracující kapitalistických zemí s velkou pozorností sledují vývoj životní úrovně v socialistických zemích. Přednosti socialistického zřízení posuzují především podle úspěchů v rozvoji životní úrovně.

РЕЗЮМЕ

Вопросы о жизненном уровне относятся к тем областям политической экономии, которые в период культа личности были всего больше запущены. Они стали предметом более глубокого теоретического исследования только в последующие годы. В этой статье я стремлюсь содействовать объяснению существа жизненного уровня, а также определяющих его факторов.

Жизненный уровень является экономической категорией. Как таковая он не может охватывать всех сторон жизненных условий. Он охватывает только те стороны, которые являются предпосылкой физического и духовного существования людей и которые обеспечиваются материальным производством и предоставлением услуг. Далее он обнимает условия, при которых люди работают.

Под понятием жизненного уровня необходимо подразумевать, с одной стороны, потребление материальных средств и услуг и, с другой стороны, трудовые условия, при которых достигается это потребление. Обе эти стороны жизненного уровня занимают не одинаковое положение в жизненном уровне. Потребление занимает центральное положение в жизненном уровне. Изменения в потреблении имеют большее влияние на жизненный уровень, чем сравнительно одинаковые изменения в количестве израсходованного труда как главного показателя трудовых условий.

Жизненный уровень нельзя смешивать с определяющими его факторами. Так же как у других категорий необходимо и у жизненного уровня проводить разницу между причиной и последствием. Поэтому нельзя включать в жизненный уровень производственные отношения или их составные части. Производственные отношения сами по себе не представляют жизненного уровня; этот последний заключается в эффектах, вызываемых не только производственными силами, но и производственными отношениями. Сила действия производственных отношений на жизненный уровень должна проявиться в жизненном уровне самом, в уровне потребления и трудовых условий.

Необходимо проводить разницу между жизненным уровнем и положением рабочего класса или же трудящихся. Положение рабочего класса является более широким понятием; наряду с жизненным уровнем оно охватывает и явления, вытекающие из характера производственных отношений и надстройки.

При исследовании жизненного уровня необходимо исходить из абсолютного уровня (конкретной величины и качества) потребления материальных средств и услуг, а также из реального состояния трудовых условий. Соглашаться с пониманием жизненного уровня, как определенной степени удовлетворения потребностей людей, нельзя. Такое понимание скрывает в себе опасность субъективизма.

Исследование жизненного уровня нельзя ограничить исследованием одного только среднего жизненного уровня, а необходимо одновременно исследовать дифференциацию жизненного уровня между группами по доходам, социальными группами и областями.

Исходным пунктом при определении и группировке составных частей жизненного уровня, или же составных частей потребления населения, служат потребности людей, их классификация и группировка. В жизненном уровне, или же в составных частях жизненного уровня, находят свою реализацию потребности. При этом необходимо проводить ясную разницу между потребностями и составными частями жизненного уровня. Потребление представляет потенциальное потребление, тогда как составные части жизненного уровня представляют реализованное потребление.

Потребление материальных средств и услуг можно подразделить на следующие составные части: 1) уровень пропитания, 2) уровень одевания, 3) уровень потребления остального промышленного товара, 4) уровень оснащения жилищного фонда, 5) уровень потребления услуг, предоставляемых коммунальными предприятиями, 6) уровень потребления услуг, предоставляемых здравоохранением совместно с учреждениями по предоставлению отдыха и спортивными учреждениями, 7) уровень потребления услуг, предоставляемых школьным делом, культурой и просвещением и 8) уровень потребления услуг, предоставляемых перевозкой пассажиров и службой связи.

В трудовые условия необходимо включать: 1) количество израсходованного труда, 2) трудовую среду и 3) условия и продолжительность пути на работу.

С ростом жизненного уровня растет объем потребления и меняется его структура. Изменения в структуре потребления подчиняются определенным закономерностям, которые связаны с тем, что люди удовлетворяют свои потребности в определенном порядке настоятельности. Главные тенденции в развитии структуры потребления принципиально одинаковы как для капитализма так и для социализма.

Факторы, определяющие жизненный уровень.

Основными факторами, определяющими средний жизненный уровень являются уровень производственных сил и эффективность их использования (производительность общественного труда). От уровня производственных сил и производительности общественного труда зависит не только уровень потребления населения, но и уровень трудовых условий. В связи с развитием производственных сил создаются и предпосылки для более благоприятных трудовых условий.

Уровень производственных сил и уровень производительности труда являются решающими основными факторами жизненного уровня не только при социализме, но и при капитализме. Это ясно вытекает из сравнения жизненного уровня экономически развитых и менее развитых стран.

Дальнейшим фактом среднего жизненного уровня являются производственные отношения. Они влияют на средний жизненный уровень тем, что оказывают влияние на развитие производственных сил и эффективность их использования. Далее тем, что влияют на определение части национального дохода, которая будет выделена на потребление.

Производственные отношения решают вопрос о способе распределения части национального дохода, приходящейся на распределение, т. е. о дифференциации жизненного уровня. За средним жизненным уровнем в капиталистических странах скрывается высокий жизненный уровень эксплуататорских классов и несравненно низший жизненный уровень трудящихся. При социализме средний жизненный уровень населения является по существу средним жизненным уровнем трудящихся. Поэтому, при одинаковом среднем жизненном уровне в капиталистической и социалистической стране, жизненный уровень трудящихся в социалистической стране является более высоким.

Непосредственным фактором жизненного уровня является размер дохода, приходящегося на одного жителя из части национального дохода, предназначенной для потребления населения. Чем большей будет доля национального дохода, предназначенная для потребления населения, тем выше будет жизненный уровень в текущем году. Рост доли потребления в национальном доходе имеет свои границы. Чрезмерное повышение фонда потребления ведет к ограничению роста жизненного уровня в последующие годы. Тогда как слишком большой темп аккумуляции ведет к стагнации или даже к спаду жизненного уровня. В то же время он скрывает в себе опасность больших диспропорций, которая увеличивается неблагоприятным развитием жизненного уровня.

Значительное влияние на высоту жизненного уровня имеет действительное состояние в объеме и качестве непроизводственных фондов. Уровень услуг, предоставляемый здравоохранением, школьным делом, культурой, транспортом, в значительной мере зависит от количества больниц, школ, культурных и транспортных учреждений и от качества их оснащения.

На жизненный уровень имеет влияние и величина личного имущества населения.

Жизненный уровень не является лишь пассивным результатом производства; одновременно он оказывает на него значительное обратное влияние. Рост потребления создает в некоторых отраслях предпосылки для расширения производства, а тем самым для роста

производительности труда. Он производит давление на развитие производства. Рост потребления населения может иметь положительное влияние на производство только в том случае, когда производство учитывает стимулы, приходящие со стороны потребления.

Рост потребления оказывает благоприятное влияние на рост производительности труда. И, наоборот, понижение потребления ведет обыкновенно к понижению производительности труда. Если возрастающие потребности людей не удовлетворяются, люди теряют интерес к работе и выполняют ее халатно и недоброкачественно. Опыт показывает, что плохо оплачиваемый труд в своих последствиях удорожает производство.

SUMMARY

The questions concerning the standard of living belong to questions of political economy which were the most neglected during the period of the personality cult. They became the object of a more profound theoretical research — work only during the last years. The purpose of this article is to contribute to the clarification of the essence of the standard of living and of its determining factors.

The essence of the standard of living

The standard of living is an economic category. Therefore it cannot include all the sides of the living conditions. It comprises only those sides which represent pre — conditions of the physical and spiritual existence of men and which are secured by material production and by services. It includes further conditions under which men are working.

Under the notion of „standard of living“ one must understand on one side the consumption of material goods and services and on the other hand the labour conditions under which the consumption in question is attained. The position of those two sides within the standard of living is not an equal one. The key — position is that of the consumption. Changes in consumption have a greater influence on the standard of living than relatively the same changes in the quantity of expended labour, which is the principal index of labour conditions.

The standard of living must not be confounded with the factors which determine it. Equally as it is in the case of other categories, it is necessary also, as far as the living standard is concerned, to distinguish between the cause and the effect. It is impossible therefore to include into the standard of life the relations of production or their parts. The relations of production themselves don't represent the standard of living; the standard of living consists in the effects caused not only by the productive forces, but also by the relations of production. The effectiveness of the relations of production on the living standard must make itself felt on the standard of life itself, on the level of consumption and on the labour conditions.

It is necessary to distinguish the standard of living from the position of the working class, event. of the working people. The position of the working class is a wider notion and it includes besides the standard of living also phenomena which result from the character of the relations of production and of the superstructure.

When undertaking an investigation on the standard of living, it is necessary to proceed from the absolute level (concrete size and quality) of the consumption of material goods and services and also from the real state of labour conditions. It is impossible to agree with the conception of the living standard as of a certain

degree of satisfaction of human needs. Such conception hides in itself the danger of subjectivism.

An investigation on the living standard cannot be limited only to the investigation concerning the average standard of life, at the same time it is necessary to examine the differentiation of the living standard according to the income groups, the social groups and the regions.

The point of departure for the determinative and for the rating of the components of the standard of living, event. of the components of the consumption of the population, are the needs of men, their classification and their rating. The needs find their realization in the living standard, event. in the components of the living standard. At the same time it is very necessary to distinguish clearly the needs from the components of the living standard. The consumption represents the potential consumption, on the contrary the components of the living standard represent the realized needs.

The consumption of material goods and services may be divided into the following components:

1) The level of nourishment, 2) the level of clothing, 3) the level of the consumption of other industrial goods, 4) the level of the equipment of the housing fund, 5) the level of the consumption of services secured by communal enterprises, 6) the level of the consumption of services secured by the health service and by institutions for recreation and sport, 7) the level of services secured by the educational system, the cultural and enlightenment institutions, 8) the level of consumption of services secured by passenger transports and communications.

It is necessary to include in the labour conditions:

1) The quantity of expended labour, 2) the labour environment, 3) the conditions and the length of the travelling to the labour place.

Along with the increase of the standard of living rises the amount of the consumption and its structure changes. The changes in the structure of the consumption are subject to certain laws which result from the fact, that men give satisfaction to their needs in a certain order of urgency. The main tendencies of development of the structure of consumption are essentially the same in capitalism and in socialism.

The factors determining the standard of life

The basic factors determining the average living standard are the level of the productive forces and the effectiveness of their utilization (productivity of social labour). Upon the level of the productive forces and upon the productivity of social labour depends not only the level of the consumption of the population, but also the level of the labour conditions. Along with the development of the productive forces pre — conditions are created for more favorable labour conditions.

The level of the productive forces and of the productivity of social labour are the decisive basic factors determining the living standard; this is true not only for socialism but also for capitalism. This becomes evident if we make a comparison between the living standard of the advanced capitalistic countries and that of the less developed ones.

Another factor of the average standard of life are the relations of production. They influence the average living standard by influencing the development of the productive forces and the effectiveness of their utilization. They influence also what part of the national income will be detached for consumption.

The relations of production decide about the mode of division of the part of the national income assigned to division, that means that they decide about the differen-

tiation in the standards of living. In the capitalistic countries the average living standard hides a very high living standard of the exploiting classes and a disproportionately lower living standard of the working people. The capitalists take hold of a great part of the national income. In socialism the average living standard of the population is essentially the living standard of the working people. Therefore, if the average living standard in a capitalistic country would be supposed to be the same as the average living standard in a socialist country, the living standard of the working people would be higher in the socialist country.

The most immediate factor determining the living standard is the rate of the average income of one inhabitant compared to the part of the national income assigned to the consumption by the population. The higher will be the part of the population's consumption in the national income, the higher will be the living standard in the current year. The increase of the part of the consumption in the national income has its limits. An exaggerated increase of the fund of consumption results in a limitation of the increase of the living standard in the following years. On the contrary, a too high rate of accumulation results in a stagnation or even in a decrease of the living standard. At the same time it comports a danger of great disproportions, a danger which is still increased by the unfavorable development of the living standard.

A very important influence is exercised on the rate of the living standard by the effective state — both in volume and in quality — of the non productive funds. The standard of the services, secured by the health-service, by the educational system, by culture, by the transports a. s. o. depends in a great deal on the number of hospitals, schools, cultural and transport installations and on the quality of their equipment. The dwelling conditions depend on the housing fund and its equipment.

The size of the personal property of the population has also an influence on the living standard of the population.

The living standard is not only a passive result of the production, but at the same time it influences back the production in a very important way. The increase of consumption creates in certain branches pre conditions for an extension of the production and hereby also for the increase of the productivity of labour. It exercises a pressure on the development of the production. The increase of the consumption of the population has however a positive effect on the production only when the production respects the stimuli arriving from the consumption.

The growth of the consumption influences in a favorable way the growth of the productivity of labour and on the contrary, the decrease of the consumption leads generally to a decrease of the productivity of labour. If the growing human needs are not given satisfaction, people loose interest in work, they accomplish it carelessly and with lack of quality. The experiences show that a badly remunerated labour makes in its consequences the production more expensive.

HOSPODÁŘSKÉ SOUTĚŽENÍ SOCIALISMU A KAPITALISMU V LETECH 1950-1962 A JEHO DALŠÍ PERSPEKTIVY (OBLAST PRŮMYSLOVÉ VÝROBY)

**ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОРЕВНОВАНИЕ СОЦИАЛИЗМА
И КАПИТАЛИЗМА В 1950—1962 ГГ. И ЕГО ДАЛЬНЕЙ-
ШИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ
(ОБЛАСТЬ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА)**

**ECONOMIC COMPETITION BETWEEN SOCIALISM
AND CAPITALISM DURING THE YEARS 1950—1962
AND ITS FURTHER PERSPEKTIVES
(THE DOMAIN OF INDUSTRIAL PRODUCTION)**

MILAN KRÁL

XX. století je ve vývoji lidské společnosti charakterizováno přechodem od kapitalismu ke komunismu. Historické podmínky vývoje kapitalismu způsobily, že tento přechod je uskutečňován postupným odpadáváním zemí od kapitalistické světové soustavy na základě postupně probíhající světové socialistické revoluce.

Vybudování komunismu je hlavním úkolem, cílem všech zemí socialistické světové soustavy po provedení socialistické revoluce. Socialistické země budují komunistickou společnost prostřednictvím dvou fází, socialismu a komunismu, podle obecných zákonitostí, které byly prakticky ověřeny zkušenostmi socialistických zemí, teoreticky shrnuty v Deklaraci představitelů komunistických a dělnických stran v roce 1957 a v Programu KSSS, který schválil XXII. sjezd KSSS v roce 1961.

Obecné zákonitosti výstavby komunismu jsou však konkretizovány působením historických podmínek, k nimž náleží zejména národní zvláštnosti jednotlivých socialistických zemí, existence socialistické světové soustavy, koexistence socialismu a kapitalismu, hospodářské soutěžení socialismu s kapitalismem a řada dalších.

Historické podmínky, ve kterých probíhá výstavba socialismu a komunismu, je nutno brát v úvahu při aplikaci obecných zákonitostí rozvoje socialistických zemí. Přehlížení historických podmínek, které

urychlují nebo zpomalují výstavbu komunismu, by poškozovalo rozvoj socialistických zemí, právě tak, jako jejich nadměrné zdůrazňování a přeceňování.

Jednotlivé podmínky mají na průběh výstavby socialismu a komunismu různou intenzitu vlivu, a tento vliv se může v historickém vývoji měnit. V různé době se může stát různá podmínka rozhodující. Proto studium působení jednotlivých podmínek v historickém vývoji, na výstavbu socialismu a komunismu, je nezbytným předpokladem správné praxe výstavby a rozvoje socialistických zemí.

Tato stať je věnována některým poznámkám k jedné z historických podmínek výstavby socialismu a komunismu — hospodářskému soutěžení socialismu a kapitalismu na poli průmyslové výroby.

Historické podmínky vývoje kapitalismu, zejména působení zákona nerovnoměrného hospodářského vývoje, vedly jednak k tomu, že ekonomický potenciál byl převážně soustředěn do několika málo zemí kapitalisticky nejrozvinutějších, jednak k tomu, že objektivní a subjektivní podmínky pro uskutečnění socialistické revoluce vznikly (s výjimkou v ČSSR a NDR) v zemích, které byly v ekonomickém smyslu na nižším stupni rozvoje, než přední kapitalistické země. Mimo historických příčin vývoje kapitalismu byla nízká ekonomická úroveň v těchto zemích způsobena i ničivými válkami v první polovině XX. století.

Hlavním ekonomickým úkolem socialistických zemí je výstavba komunismu. Komunistická společnost představuje vysoký stupeň rozvoje výrobních sil, vyšší stupeň, než jakého dosáhly výrobní síly v podmínkách kapitalismu. Jedině na vyšším stupni rozvoje výrobních sil, než dosáhl kapitalismus, mohou vznikat a upevňovat se komunistické výrobní vztahy, komunistické podmínky pro všestranný rozvoj života společnosti i jejích jednotlivých členů.

Vybudování komunistické společnosti předpokládá dosažení takového stupně rozvoje výrobních sil, který vytváří materiálně technickou základnu komunismu, páteř komunistické společnosti.¹⁾

Takovéto úrovně rozvoje výrobních sil socialistické země dosud nedosáhly. Převzetím politické moci dělnickou třídou v socialistické revoluci vznikl v socialistických zemích zvláštní rozpor, rozpor mezi

¹⁾ Komunismus předpokládá „úplnou elektrifikaci země, na tom základě zdokonalení techniky, technologie a organizace společenské výroby v průmyslu i zemědělství; komplexní mechanizaci výrobních postupů a stále úplnější jejich automatizaci; široké uplatnění chemie v národním hospodářství; všestranné rozvíjení nových, ekonomicky efektivních výrobních odvětví, nových druhů energie a materiálů; všestranné a racionální využití přírodních zdrojů; organické sepětí vědy s výrobou a rychlé tempo vědeckého a technického pokroku; vysokou kulturní a technickou úroveň pracujících; výraznou převahu v produktivitě práce nad nejvyspělejšími kapitalistickými zeměmi, což je určující podmínkou vítězství komunistického zřízení.“ [Program KSSS; Nová mysl, zvl. číslo, říjen 1961, str. 447.]

nejpokrokovějšími výrobními vztahy na světě a poměrně zaostalou materiálně technickou základnou, takovou úroveň výrobních sil, která nepřevýšila ještě úroveň výrobních sil v předních kapitalistických zemích. Tento rozpor je zesilován základním rozporem vnějším, rozporem mezi socialismem a kapitalismem, koexistencí socialismu a kapitalismu.

Vyřešení tohoto rozporu je pro výstavbu komunismu nevyhnutelné. Ještě dříve, než je komunistická společnost vybudována, musí socialistické země odstranit své hospodářské opoždění ve vývoji, předstihnout přední kapitalistické země hospodářsky a připravit všechny podmínky pro přechod ke komunismu.

Tento existující rozpor je proto v podmínkách koexistence socialismu a kapitalismu řešen zvláštní formou třídního boje, mohutným rozvojem výrobních sil v socialistických státech, cestou *hospodářského soutěžení socialismu s kapitalismem*.

Vítězství komunismu ve světovém měřítku nad kapitalismem vyžaduje, aby nový společenský řád zvítězil ve všech směrech, zejména v rozhodující oblasti života lidské společnosti, v oblasti materiální výroby. Proto již v roce 1917 V. I. Lenin formuloval cíl hospodářského soutěžení socialismu s kapitalismem, když psal: „Revoluce způsobila, že Rusko v několika měsících, pokud jde o politické zřízení, dohonilo a předhlonilo pokročilé země. Nejen to. Válka je neúprosná, klade s neúprosnou ostrostí otázku: Buď zahynout, nebo dohonit pokročilé státy také hospodářsky.“²⁾

Historický úkol „dohnat a předejít hlavní kapitalistické země v ekonomickém slova smyslu“ je obsahem hospodářského soutěžení socialismu s kapitalismem. Dosáhnout tohoto cíle znamená naprosto přesvědčivě dokázat přednosti socialismu nad kapitalismem ve všech oblastech lidského života, dosáhnout i převahy socialismu ve světovém hospodářství.

Tento cíl je za daných historických podmínek jedním z cílů, úkolů socialistických zemí, provádějících výstavbu socialismu a komunismu. Vyplynul ze skutečnosti, že socialistická revoluce zvítězila v zemích s nižším stupněm rozvoje výrobních sil, než jakého bylo dosaženo v předních kapitalistických zemích. Je však cílem *dílčím*, platným pouze v určitém historickém období celého přechodu od kapitalismu ke komunismu, a to v období, dokud socialistické země nepředstihnou úroveň kapitalistických zemí. Tento cíl je proto mezistupněm ve výstavbě komunismu a není proto rozhodujícím, nebo dokonce jediným kritériem pro vývoj socialistického hospodářství.

²⁾ V. I. Lenin: Spisy sv. 25, str. 374.

Celkový postup plnění úkolů hospodářského soutěžení socialismu a kapitalismu charakterizuje historický postup získávání ekonomické převahy socialismu ve světovém měřítku. Úkoly hospodářského soutěžení mají proto nesmírný význam nejen hospodářský, ale i politický. Splnění těchto úkolů bude silně působit na rozvoj mezinárodního dělnického hnutí, rozvoj světové socialistické revoluce, přechod světa ke komunismu.

Do současné doby proběhlo několik stupňů teoretického rozpracování obsahu historického úkolu „dohnat a předejhnat přední kapitalistické země hospodářsky“. Každé konkrétní vymezení cíle hospodářského soutěžení mělo své historické oprávnění. Pomáhalo potřebám praxe konkretizovat obsah hospodářského soutěžení do dílčích cílů na dané etapě vývoje světové socialistické revoluce a výstavby komunismu.

„Dohnat a předejhnat“ kapitalistické země neznamena vytvářet mechanickou kopii kapitalistického hospodářství. Je nutno brát v úvahu zcela jiné vytváření potřeb za socialismu a kapitalismu, různou strukturu národního hospodářství, přírodní podmínky, životní zvyklosti a tradice, dlouhodobé vývojové tendence, stupeň zapojení do mezinárodní dělby práce, atd.

Cílem hospodářského soutěžení (a tedy i obsahem historického úkolu „dohnat a předejhnat“) je nutno rozumět *předstižení* předních kapitalistických zemí *v úrovni výroby i národního bohatství* (nakupených materiálních statků), což předpokládá předstižení v úrovni *výrobních sil*, a na tom základě dosažení vyšší *životní úrovně* v socialistických zemích než v hlavních zemích kapitalismu, jak *ve smyslu kvantitativním*, tak ve smyslu *kvalitativním*, *v souladu s hlavním ekonomickým úkolem, výstavbou komunismu*.

Z uvedeného vyplývá, že jde tedy o předstižení zejména v oblasti výrobních sil, dále pak v oblasti nakupených materiálních statků. Nejde o předstižení ve výrobních vztazích, kde socialismus své přednosti výrazně prokázal.

Představiteli ekonomicky nejrozvinutějších kapitalistických států jsou Spojené státy americké, Německá spolková republika, Velká Británie, Francie a Japonsko. Přes některé dílčí odlišnosti ve struktuře svého národního hospodářství, mají v zásadě všestranně rozvinuté výrobní síly a dosáhly největšího objemu nakupených materiálních statků, i když ne pouze svojí prací a využitím svých výhodných přírodních a historických podmínek, ale i vykořisťováním kolonií a závislých zemí, neekvivalentní směnou atd. Předstihnout úroveň těchto zemí a zejména USA, která předčí všechny kapitalistické země velikostí výroby, vývozem zboží i kapitálu, životní úrovní atd., znamená prakticky předstihnout úroveň kapitalismu.

Hospodářské soutěžení socialismu a kapitalismu probíhá jako historický proces vzájemného působení socialismu a kapitalismu. Průběh tohoto procesu je charakterizován řadou kvantitativních i kvalitativních změn, které významným způsobem ovlivňují řešení historického úkolu „dohnat a předejhnat přední kapitalistické země hospodářsky“.

Hospodářské soutěžení socialismu a kapitalismu zahrnuje do současné doby dvě veliké historické epochy.

V prvním období, kdy socialistické zřízení představovala pouze jediná socialistická země, SSSR, šlo o hospodářské soutěžení jediné socialistické země s celou světovou kapitalistickou soustavou. Druhé období pak má charakter hospodářského soutěžení dvou světových soustav. Každé toto období má celou řadu různých dílčích etap, které jsou charakterizovány řadou specifických cílů, zvláštností, ovlivněny historickými podmínkami, zejména poměrem sil socialismu a kapitalismu i vnitřními možnostmi obou řádů.

Od vzniku světové socialistické soustavy nelze se rovněž dívat na historický úkol „dohnat a předejhnat“ pouze s hlediska národního hospodářství jednotlivých socialistických zemí. Mimo SSSR a ČLR nemá žádná, z dnes existujících socialistických zemí, všechny předpoklady k tomu, aby sama dostihla a předstihla nejvyspělejší kapitalistické země ve všech směrech hospodářského soutěžení (zejména v absolutním objemu materiální výroby, neboť jde o země poměrně malé až střední, s omezenými vlastními přírodními zdroji).

Všechny předpoklady pro úspěšné splnění historického úkolu má však socialistická světová soustava jako celek. Proto úkol „dohnat a předejhnat“ je nutno chápat především jako úkol celé socialistické světové soustavy, v jehož rámci plní jednotlivé země svůj historický úkol „vlastní“, podle svých možností a podmínek.

Hospodářské soutěžení socialismu a kapitalismu, za existence dvou světových soustav probíhá několika etapami, z nichž každá má svůj určitý dílčí cíl a konkrétní úkoly.

Cílem první etapy např. bylo dosažení úrovně kapitalistické světové soustavy v průmyslové a zemědělské výrobě připadající na jednoho obyvatele. Časově byla splněna koncem padesátých let tohoto století. Předstížení kapitalismu socialismem, pokud jde o výrobu připadající na 1 obyvatele je jistě významným úspěchem socialismu. Význam této etapy však nesmí být přeceněn, neboť ukazatel světové kapitalistické soustavy významným způsobem ovlivňují rozvojové země, s velkým počtem obyvatel, ale menším stupněm rozvoje národního hospodářství.

Druhá etapa si klade za cíl předstížení světové kapitalistické soustavy jako celku v absolutním objemu materiální výroby, rozhodující sféře lidské činnosti. Časově je zhruba určena lety šedesátými. Dosažení pře-

vahy v objemu průmyslové a zemědělské produkce bude znamenat skutečnost, že socialismus se stane rozhodující silou ve světovém hospodářství.

Třetí etapa zahájí období, ve kterých budou řešeny úkoly předstižení úrovně předních kapitalistických států ve všech směrech; zejména předstižení v úrovni výrobních sil a nakupených materiálních statků, produktivity práce, vyřešení úkolů hospodářského soutěžení jak ve své kvantitativní, tak i kvalitativní stránce, dosažení převahy nad kapitalismem ve všech směrech, vyúsťujících zejména ve vyšší životní úrovni. Významnou měrou se na plnění této etapy budou podílet již úkoly dlouhodobých plánů rozvoje světové socialistické soustavy, které jsou v současné době zpracovávány. Časově přesněji určit tyto etapy není možné. Úkoly těchto etap jsou totiž daleko náročnější než úkoly předcházející, vyžadují si delšího období. K tomu přistupuje skutečnost, že sama světová socialistická soustava je útvar pružný, který se bude měnit v závislosti na rozvoji světové socialistické revoluce. V průběhu hospodářského soutěžení se bude podstatně měnit poměr sil socialismu a kapitalismu, což bude mít nepochybně politické i ekonomické důsledky a urychlí celý proces hospodářské soutěže. Proto časové stanovení etap může být pouze přibližné.

Jednotlivé země, tvořící socialistickou světovou soustavu, jsou nesporně ekonomicky rozvinuty. Země ekonomicky nejrozvinutější (SSSR, NDR, ČSSR) soutěží již bezprostředně s úrovní hlavních kapitalistických zemí. V hospodářském soutěžení socialismu s kapitalismem zejména vyniká úloha SSSR, vedoucí hospodářské mocnosti socialistických zemí, který svým ekonomickým potenciálem (okolo 60 % materiální výroby socialismu) má největší vliv na výsledky celé soustavy.³⁾ Ostatní země vytvářejí svoji výstavbou předpoklady pro vyrovnání ekonomické úrovně s předními socialistickými státy a soutěží s úrovní dalších kapitalistických států (např. Itálie, Francie atd.).

V nejvyspělejších socialistických zemích bude časově poměrně brzo předstižena úroveň materiální výroby připadající na jednoho obyvatele (první etapa), produktivity práce, životní úroveň atd. (druhá etapa) a časové úkoly těchto etap se již vzájemně prolínají. V těchto zemích však (s výjimkou SSSR) nebude možno v blízké době dosáhnout absolutního objemu materiální výroby předních kapitalistických zemí, i když se úroveň socialistických zemí k úrovni těchto zemí přiblíží (třetí etapa). Není to v podstatě ani nutné, neboť zajišťování potřeb obyvatelstva menších socialistických zemí nevyžaduje takového absolutního objemu výroby, jako v hlavních zemích kapitalismu.

³⁾ Srov. M. Král: XXII. sjezd KSSS a perspektivy hospodářského soutěžení mezi SSSR a USA; Politická ekonomie, ČsAV, č. 10/1962, str. 917—929.

Průběh celého procesu hospodářského soutěžení socialismu a kapitalismu je neustále zkoumán jak s hlediska teoretického, tak i praxí. To vyžaduje nejen neustálého kvalitativního vyhodnocování výsledků hospodářského soutěžení na základě ekonomické analýzy, ale soustavné kvantitativní vyhodnocování dosažené úrovně, dynamiky, podmínek, možností vývoje jednotlivých světových soustav i jednotlivých zemí, zejména na použití metody srovnávání.

Průběh hospodářského soutěžení socialismu a kapitalismu si vynucuje stanovení určitého komplexu vzájemně srovnatelných statisticko ekonomických ukazatelů, které by v dostatečné míře charakterizovaly průběh tohoto soutěžení jak se stránky kvantitativní, tak se stránky kvalitativní.

Každý obecný ukazatel, sebe lépe konstruovaný, jako ukazatel obecný, nemůže postihnout bohatost takového jevu, jako je hospodářské soutěžení socialismu a kapitalismu, neboť je konstruován s přihlédnutím k celé řadě abstrakcí. Proto je nutno skloubit celou řadu ukazatelů, které se vzájemně doplňují, konkretizují a vytvářejí tak celou soustavu ukazatelů, odrážejících úroveň národního hospodářství jednotlivých zemí i světových soustav ve vývoji. Jednotlivé ukazatele, vzaty izolovaně, nemohly by podat správně charakteristiku výrobních sil a nakupených materiálních statků, vedly by k nesprávným závěrům.

Zvolená soustava ekonomických ukazatelů musí mít dostatečně široký ekonomický obsah. V této soustavě musí být ukazatelé obecnější i konkrétnější, extenzivní i intenzivní, kvantitativní i kvalitativní, stacionární i dynamičtí. Jakou soustavu ukazatelů volit, záleží na účelu šetření, který má historické hledisko. Východiskem této soustavy jsou vztahy rozšířené reprodukce, tříděné podle příslušných rozborů. Čím podrobnější soustavu ukazatelů je možno konstruovat, tím lépe je možno sledovat ekonomické výsledky socialismu a kapitalismu v hospodářském soutěžení.

Uvedených soustav ukazatelů může existovat celá řada.⁴⁾

Pro orientační přehled je zapotřebí sledovat hospodářské soutěžení alespoň touto soustavou obecnějších ukazatelů, které jsou dílčími ukazateli pak rozváděny do podrobných šetření: 1. objem materiální výroby; 2. výroba připadající na jednoho obyvatele; 3. ukazatelé materiální a kulturní úrovně obyvatelstva, životní úroveň; 4. úroveň společenské produktivity práce; 5. efektivnost (náklady) práce; 6. využití ekonomického potenciálu a národního bohatství; 7. tempa rozvoje ekonomiky, atd.

⁴⁾ Srov. např. soustavu J. Pokatajeva ve sborníku „Ekonomičeskoje sorevnovanie dvuch mirovych sistěm“, Gospolitizdat, Moskva, 1957, str. 50; nebo s. J. Mervarta v časopise „Politická ekonomie“ č. 8/1961, ČSAV, atd.

Tito ukazatelé zhruba charakterizují úroveň výrobních sil a nákupního národního bohatství jednotlivé země, či soustavy, mohou charakterizovat stav i perspektivy hospodářského soutěžení. Žádný z nich vzatý izolovaně, nemůže charakterizovat stav hospodářského soutěžení úplně, vyčerpávajícím způsobem. Vzaty souhrnně, jsou ukazateli zásadní důležitosti, které je třeba v jednotlivých zemích či odvětvích národního hospodářství zjišťovat. Podrobnější rozbor pak musí sledovat celou řadu dalších podrobnějších ukazatelů, které tyto základní ukazatele rozvádějí, neboť i tento okruh základních ukazatelů je dosti obecný a představuje ve skutečnosti zobecnění celé řady dílčích konkrétních ukazatelů, které podrobněji a přesněji vystihují sledované ekonomické jevy. Je nutno mít na zřeteli, že některé velmi složité ekonomické jevy nelze ani vyjádřit jinak, než celou sítí podrobných ukazatelů (např. životní úroveň), nebo je nelze kvantitativně vyjádřit vůbec.

Rozbor dosažených ekonomických výsledků v socialistických i kapitalistických zemích, kladou v průběhu soutěžení na různé ukazatele různou váhu. Každá etapa hospodářského soutěžení má své specifické cíle a klade důraz na ten či onen ukazatel. Kterému ukazateli je nutno věnovat větší pozornost, a který ustupuje do pozadí s hlediska praxe, ukazují podmínky hospodářského soutěžení, za kterých jsou jednotlivé úkoly plněny.

Stanovení základních ukazatelů, tvořících soustavu, která může zachytit průběh hospodářského soutěžení, tvoří otázku základní důležitosti. Buržoasní ekonomie totiž takovou soustavu ukazatelů nevymezuje. V průběhu hospodářského soutěžení vyzdvihuje do popředí hned ten, či onen ukazatel, zpravidla v zájmu apologetiky kapitalismu, což může značným způsobem pohled na reálný stav hospodářské soutěže zkreslit.⁵⁾

Stanovit základní okruh ukazatelů, který je schopen zachytit průběh hospodářského soutěžení, je pouze polovina problému. Druhou nevyhnutelnou částí problému je zabezpečit plnou srovnatelnost těchto ukazatelů.

Výsledky srovnávání a měření musí být ve všech směrech spolehlivé, věcné, objektivní, soustředěné na hlavní články problematiky. Výsledky

⁵⁾ Buržoasní ekonomové v USA soustředili v poslední době pozornost na otázku, kdy může SSSR předstihnout USA v ukazateli „Gross National Product or Expenditure“, (úhrnný národní produkt neboli výdaje), kterým nahrazují ukazatele výroby v hospodářském soutěžení.

Tento ukazatel zahrnuje výsledky všech druhů společenské činnosti lidí; výrobní, vojenskou, služby, zprostředkování, jurisdikci, atd. Proto také může růst při stejném objemu výroby růstem ozbrojených sil (služby státu), trestné činnosti (služby justice), větší reklamou (služby obchodu), atd.

Socialismus takovýto ukazatel nezná. Orientovat se na něj, znamená orientovat se na strukturu hospodářství buržoasních států a to nelze. Proto soutěžení v tomto ukazateli ve skutečnosti neexistuje a tento ukazatel je pro sledování soutěžení prakticky bezcenný.

měření dosažených ekonomických úspěchů v hospodářském soutěžení socialismu a kapitalismu zjevně odráží zákonitou tendenci nahrazování kapitalismu socialismem ve světovém měřítku. Význam nutnosti přesného sledování hospodářského soutěžení vzrůstá i tím, že mezi buržoasní a marxistickou vědou je veden úporný boj o nutnost, přesnost a účelnost zachycování těchto výsledků.

Všechna prováděná srovnání však narážejí na určité obtíže. Je nutno si uvědomit, že pro vyhodnocování dosažených výsledků nemůže stačit sama o sobě nejvíce používaná metoda srovnávání jednak pro hledisko věcné (není účelné ve všem mechanicky srovnávat), jednak pro otázky metodické (problémy souměřitelnosti získaných výsledků), atd. Proto výsledky metody srovnávání musí být prověřovány použitím jiných metod, zejména použitím ekonomické analýzy.⁶⁾

Nejobtížnějším úkolem v metodě srovnávání je zajištění srovnatelnosti údajů kapitalistických a socialistických statistik. Jde o úkol nejen statisticko ekonomický, ale i o úkol vysoce politický. Srovnávání, které by nerespektovalo zásady srovnatelnosti, bylo by prakticky bezcenné a i výsledky by mohly mít škodlivé následky pro příslušné ekonomické úvahy.

Obtíže srovnatelnosti vyplývají z několika příčin, které je možno z hlediska jejich kvality a dosahu závažnosti rozdělit na objektivní a subjektivní.

Z objektivních příčin je nutno uvést:

- a) rozdílnost společenského zřízení, která určuje kvalitativně jiné podmínky vývoje za socialismu i kapitalismu;
- b) odchylnost ve struktuře národního hospodářství, průmyslu a jeho jednotlivých odvětvích, oborů a podoborů, která je ovlivňována jednak stupněm rozvoje ekonomiky dané země (která se mění vlivem různých činitelů, např. geografických, geologických, klimatických, surovinové baze, atd.) jednak stupněm účasti země v mezinárodní dělbě práce;
- c) rozdílností v kvalitě výroby a rozdílností vyplývající ze surovinového zabezpečení;
- d) rozdíly v technické úrovni výroby, která odráží stupeň technického rozvoje strojů a zařízení a používání technologie, tradic země;

⁶⁾ Metoda srovnávání má své závažné problémy, které nejsou dosud souhrnně zpracovány a jsou teprve ve stadiu řešení. První, velmi záslužnou práci v této oblasti v ČSSR, je práce ss. Dr. Rudolfa Brože a Václava Kabourka „Metodika mezinárodního srovnávání vývoje oborů“ [Státní výzkumný úkol č. 18/1961, Státní výzkumný ústav ekonomicko organizační MSP], na kterou v podrobnostech odkazují. V tomto úseku problémů hospodářského soutěžení především vynikají práce sovětských teoretických ekonomů, práce CSÚ SSSR a Ústřední komise lidové kontroly a statistiky v ČSSR.

e) rozdíly v úrovni uplatňování forem společenské dělby práce (projevující se ve stupni koncentrace, kombinace a specializace výroby), atd.

Obtíže srovnatelnosti mezinárodních údajů vyplývají i ze subjektivních činitelů, např. úrovně statistiky, její organizace, metod, forem a prostředků statistického sledování stavu a vývoje ekonomiky země.

Národní statistiky si vytvořily podle svých potřeb vlastní pojetí a definice jednotlivých ukazatelů a proto mohou být stejné ekonomické skutečnosti v různých zemích různě zachycovány.

Veškerý úhrn vyrobené produkce, její úroveň a dynamiku rozvoje sleduje společnost pomocí statistického zkoumání produkce. Pro vyjádření úrovně výroby používáme ukazatelů, vyjádřených jednak ve fyzických jednotkách, jednak v jednotkách peněžních (hodnotových). To odpovídá i skutečnosti, že výroba v daných socialistických i kapitalistických podmínkách je výrobou zboží.

Při srovnávání výsledků je nutno srovnávané údaje prověřovat zejména z hlediskem srovnatelnosti prostorové, časové a věcné.

Prostorová srovnatelnost je důležitá při zkoumání ekonomických jevů na určitých územních celcích. Územní změny, k nimž dochází v průběhu doby, mohou způsobovat, že ukazatelé obsahově shodní a sledovaní za totéž období, jsou ve skutečnosti různí (např. ukazatelé Německa, nyní NSR, NDR, Záp. Berlín, dříve i Sársko; SSSR před II. světovou válkou a po roce 1945 atd.).

Časová srovnatelnost vystupuje v některých případech, kdy místo obvyklého sledování údajů za roky kalendářní, je používáno jiných jednotek, např. rok fiskální nebo roky sezónní (např. u produkce bavlny, počtu ovcí) atd. Britské statistiky používají např. údajů za tzv. hospodářské měsíce (2 měsíce po 4 týdnech, 3 po 5 týdnech). Nesrovnalosti se dají odstraňovat přepočty.

Hlavním zdrojem nesrovnatelnosti ukazatelů však bývá nesrovnatelnost věcná, tj. z hlediska pojetí a pojmového vymezení ukazatele. Některé druhy výrobků jsou např. různě definovány ve statistikách různých zemí (např. výroba elektřiny v USA a v soc. státech), výsledky produkce se mohou lišit rozsahem zjišťování (např. výroba elektřiny a plynu jen pro veřejnou potřebu, nebo včetně spotřeby elektráren a plynáren), obtíže plynou z různé kvality šetření (např. periodické pravidelné výkazy, nebo jednorázové občasně censy), z rozdílnosti měrných jednotek (metrická soustava a soustavy jiné) atd.

Odstranění rozdílů, které vyplývají z různé metodologie národních statistik, je pro srovnatelnost závažným úkolem. Uskutečňuje se po-

mocí přepočtů, používáním přesně stanovených převodních koeficientů, které národní rozdíly odstraňují.⁷⁾

Naturální (fyzické) ukazatelé jsou nejběžnějšími ukazateli, jimiž je možno obdržet nejkonkrétnější představu o úrovni dosažené materiální výroby a jejím rozvoji. Výhoda naturálních ukazatelů tkví v tom, že podávají téměř bezprostředně představu o užitné hodnotě produkce. Z rozsahu výroby při dostatečné zkušenosti a podkladech lze činit přímo závěry o stupni uspokojování potřeb, atd. Základní vlastností naturálních ukazatelů je jejich srovnatelnost na základě stejnorodosti produkce. Tam, kde stejnorodost není, naturálních ukazatelů použít nelze.

Produkce je ve skutečnosti vždy více méně nestejnorodá, neboť vlastností jednotlivých výrobků mohou být různé. Pro účely srovnatelnosti stačí určitá míra srovnatelnosti. Výrobky však podléhají změnám kvalitativním, při kterých se mění užitná hodnota výrobků (např. naturální ukazatel 1 auto představuje Tatra 57 A, ale může také vyjadřovat Tatra 603).

Používání naturálních ukazatelů má proto své meze. Pomocí těchto ukazatelů nelze vyjádřit produkci celého průmyslu (nebo národního hospodářství). Materiální výroba vyrábí tisíce druhů výrobků a je prakticky nemožné sledovat je a srovnávat všechny. Nebylo by to ani účelné, neboť nomenklatura výroby se neustále mění. Proto pro ekonomické rozborů je používáno sledování omezeného počtu naturálních ukazatelů - reprezentantů. Otázka výběru reprezentantů je velmi složitá. Čím větší okruh reprezentantů je možno sledovat, tím přesnější jsou výsledky ve srovnávání, tím obtížnější je však šetření. Nikdy však, jakýkoli výběr nezachycuje celou bohatost výroby, neodráží přesně strukturu národního hospodářství, nezachycuje plně zvláštnosti zemí. Přes tyto nedostatky je ve sledování hospodářského soutěžení používáno několika základních výrobků v naturálních ukazatelích, které, ač zjednodušeně podávají určitý obraz o stavu výrobních sil v příslušné zemi.

Kvantitativní ukazatele, vyjádřené v naturálních jednotkách, je nutno v příslušných rozbořech pak doplňovat ukazateli kvalitativními, které vyjadřují zejména náklady práce na jednotku určitého výrobku.

Nedostatky naturálních ukazatelů nutně vedou k potřebě ukazatelů, které by v úhrnu podávaly obraz o rozsahu a vývoji výroby jako celku. Nejobecnějšími a nejčastějšími ukazateli jsou ukazatelé peněžní (hodnotové). Převodními koeficienty jsou zde ceny za jednotku výrobků, pomocí čehož je vyjadřován objem vyrobených užitných hodnot v celku. Tyto ukazatelé peněžní však mají mnohem více metodických problémů, než ukazatelé naturální. Jejich výpočty a hlavně srovnatelnost obsahují

⁷⁾ Srov. Annex II — Conversion Coefficients and Factors: Monthly Bulletin of Statistical, U. N. May, 1961, p. 192.

celou řadu velkých potíží. V ekonomické literatuře způsoby srovnávání peněžních ukazatelů dosud uvedeny souhrnně nejsou, není ani jednotně vedené mezinárodní statistiky, sledujících hodnotové ukazatele podle stejných hledisek, až na určité dílčí pokusy prováděné Mezinárodním statistickým úřadem při OSN (např. světová statistika zahraničního obchodu atd.).

Souhrnné ukazatelé, vypočítané na základě převodu různých naturálních ukazatelů nevyjadřují hodnotu výroby, ale fyzický objem výroby. V tomto případě ceny produkce a peníze, které ji vyjadřují, jsou převodovým koeficientem, náhražkou všeobecné užitné hodnoty a nevystupují zde jako vyjádření nebo míra hodnoty, i když určitou hodnotu vyjadřují.

U peněžních ukazatelů produkce jsou rozdíly v obsahu ukazatele mezi socialistickými a kapitalistickými státy, které způsobují bezprostřední nesrovnatelnost těchto ukazatelů.

V kapitalistických zemích jsou zjišťovány v podstatě tři různé peněžní ukazatelé produkce, tj. „output“ nebo „gross output“ (zjišťovaný obvykle jako odbyt $\pm$ změna zásob výrobků); „value added“ nebo „gross product“ (hodnota přidaná zpracováním), tj. předchozí ukazatel zmenšený o hodnotu spotřebovaných materiálů a hodnotu nakoupených služeb, a dále „čistá produkce“. V socialistických zemích jsou zjišťovány dva ukazatelé. Jde o „hrubou výrobu“ (ukazatel obdobný ukazateli „output“) a čistá produkce (ukazatel obdobný „čisté produkci v kapitalistických státech, ale s některými rozdíly ve vymezení sfér hmotné výroby).

Vyjasnění obsahu srovnávaných ukazatelů je prvním krokem k řešení problémů srovnatelnosti peněžních ukazatelů. Oficiální publikace socialistických zemí používají údajů o hrubé výrobě, v kapitalistických státech je převážně používáno údajů value added by manufacturing. Oba dva způsoby vyjadřování objemů produkce mají své výhody i nevýhody. Pro sledování hrubé výroby svědčí malé náklady na její zjišťování, možnost využití podnikových statistik bezprostředně. Nevýhodou je dvojitá započítávání především materiálních nákladů. Opačné důvody jsou u value added. Proto je zapotřebí pro srovnávání zvolit některý z těchto ukazatelů a provést příslušné propočty pro všechny srovnávané údaje.

S ukazatelem fyzického objemu výroby je těsně spjata problematika oceňování produkce. Z hlediska jednorázového šetření je možno používat běžných cen, přibližujících se hodnotě, z hlediska časového vývoje se však použití běžných cen nehodí, neboť podléhají časovým vlivům, mění se v závislosti na celé řadě činitelů, např. změnami v produktivitě práce apod.

Proto mimo vyjádření objemů výroby v běžných cenách, potřebných pro jednorázové rozbory hospodářské činnosti je používáno pro měření hospodářských výsledků, zejména z časového hlediska metodiky stálých cen, stabilizovaných na určité období, což umožňuje zejména měřit změny ve fyzickém objemu v časovém vývoji. Zavedení stálých cen přináší však další obtíže. Tento stupeň abstrakce je oprávněný pro určité kratší časové období. V delším časovém období přestává však vyjadřovat potřebné výsledky a vytváří nevyhnutelnou chybu v měření (změny v užitných hodnotách, změny v produktivitě práce apod.). Stálé ceny časem „zastarávají“, je nutno provádět přeceňování objemů produkce na základě „nových“ stálých cen.

Ceny v jednotlivých zemích jsou různé, podle národní úrovně, která je v podstatě určována národními pracovními a životními podmínkami, národní produktivitou práce.

V souvislosti s otázkami cenového vyjadřování se objevuje otázka, ve kterých cenách měřit; zda v cenách národních (které jsou ovlivněny národními podmínkami), či v cenách světových (ve kterých jsou národní rozdíly setřeny).

Mezinárodní dělba práce, projevující se ve světovém měřítku především ve formě zahraničního obchodu, umožňuje vlivem mezinárodní konkurence, existencí světového trhu, sblížení národních cen na určité celosvětové průměry výrobních nákladů a vynaložené práce, světové výrobní ceny. Srovnání objemů výroby podle jednotných světových výrobních cen by bylo zajisté velmi užitečné, i když současně velmi pracné.

Současně totiž existují okolnosti, které měření výsledků výroby v celosvětových cenách ztěžují a zkreslují. Vyrovnávání různých národních cen na jednotné ceny světové je brzděno celou řadou překážek, např. existencí monopolních cen, uměle udržovaných, jednotlivé trhy mohou mít celní ochranu, některé trhy poskytují určitá zvýhodnění, jiné diskriminaci, existuje ještě neekvivalentní směna, atd.

Od všech těchto vlivů by bylo zapotřebí abstrahovat, což lze v praxi velmi těžko.

Dále. Hodnoty vyjádřené v různých měnách se obvykle přepočítávají podle úředních kurzů měn. Dnes jsou však kurzy valut oficiálně stanoveny a ve valné části jsou umělé, nevyjadřující reálnou kupní sílu příslušných měn. K tomu je v platnosti pro některé transakce celá řada kurzů. Proto přepočtem objemů na stejnou měnu podle platných oficiálních kurzů nelze získat obraz o reálné cenové hladině ani objemu výroby v jednotlivých státech. Proto je nutné provádět srovnávání zemí, nebo soustav v několika měnách, aby případné odchylky ukazovaly na určité průměry.

Dosáhnout srovnatelnosti syntetických ukazatelů různých zemí je věc obtížná a složitá a získané výsledky nejsou absolutně přesné. Avšak, jestliže jsou srovnávání prováděna pečlivě, na základě různých metod, odchylky výpočtů od skutečnosti netvoří značné veličiny a mohou dobře sloužit pro vyjádření historického procesu hospodářské soutěže socialismu a kapitalismu.

Při zkoumání výsledků, kterých bylo dosaženo v rozvoji výrobních sil, nejde však pouze o jednorázové šetření skutečnosti, ale jde o to, aby bylo možno ze získaných výsledků určit dynamiku, tendence vývoje, perspektivy a budoucnost.

Nutnost sledování výsledků národního hospodářství v čase obrací pozornost zejména na používání indexní metody a jejich problematiku. Pozornost je soustřeďována zejména na index průmyslové výroby, jako významný nástroj kvantitativní analýzy poměrů ve výrobě, ukazující dynamiku hlavního odvětví materiální výroby v národním hospodářství.

Potíže při srovnávání ekonomických výsledků dosažených v socialistických a kapitalistických zemích nutně vzrůstají v časovém hledisku.

Pro srovnávání indexů výroby kapitalistických a socialistických zemí je nutno především znát charakter indexů, tj. jaký je jeho rozsah. Všechny indexy socialistických zemí jsou indexy vyčerpávajícími a zahrnují peněžní vyjádření veškeré vyrobené produkce. Indexy kapitalistických zemí jsou indexy reprezentativními, zahrnují jen výrobu některých, nejdůležitějších druhů výrob (při čemž může být i rozdílný rozsah indexů jednotlivých kapitalistických zemí). Nesmírně důležitá z hlediska metodiky je i volba základního období pro sestavení indexu, systém používaných vah, systém výběru reprezentantů atd.

Všechny nedostatky indexní metody vedou k „revizím“ indexů, retrospektivním výpočtům, které v některých případech se stávají více méně odhadem, atd.

Všechny obtíže metody srovnávání vedou k závěru, že bez složitých propočtů nejsou zpravidla údaje socialistických a kapitalistických statistik bezprostředně srovnatelné. Přesné propočty vyžadují ovšem nákladná šetření údajů i jejich zpracování, používání strojních metod zpracování údajů i velkého počtu pracovníků. Jsou tedy pracovně velmi nákladné.

Pro praktické potřeby je nutno získávat příslušné údaje velmi rychle, s minimálními náklady, aby bylo možno reagovat pružně na změny, tendence výroby, přizpůsobovat dokonaleji hospodářskou činnost úrovni rozvoje výrobních sil.

Proto, přes veškeré nedostatky, které sebou nese srovnatelnost výhledků hospodářského soutěžení socialismu a kapitalismu, je nutno provádět celou řadu hrubých, přibližných, orientačních propočtů, které vy-

žadují malých nákladů, pro sledování tendencí v rozvoji výroby, na základě jednoduchých statisticko-matematických metod. Tyto propočty obsahují celou řadu nesrovnalostí, a mají proto pouze řádovou přesnost, neboť se skutečnému stavu pouze přibližují. Nemohou být samozřejmě absolutně přesné a musí být čas od času korigovány nákladným šetřením, zejména v delším časovém období.

Metodika používání orientačních propočtů je velmi rozšířena. Jednotlivé výsledky, získávané touto metodikou se liší podle přesnosti základních údajů, ze kterých bylo vycházeno, podle délky sledovaných období a stupně abstrakce příčin nesrovnatelnosti. Proto v literatuře můžeme najít statistické údaje různé kvantitativní hodnoty, které se vztahují ke stejnému časovému období. Tento „rozptyl“ v údajích je způsoben právě používáním této metodiky a objevuje se nejvíce v extrapolaci časových řad o vývoji výroby.

V dlouhodobém vývoji odchylky takto získané však představují chybu několika málo let, což zejména při dlouhodobém plánování na 10 až 20 let, kdy jde o stanovení hrubých perspektiv, nehraje podstatnou roli.

Zjišťování co nejdokonalejší srovnatelnosti a věrohodnosti výsledků ze srovnávání údajů socialistických a kapitalistických statistik je spojeno se značnými potížemi, které jsou odstranitelné pouze kolektivní prací statistiků, ekonomů a matematiků, vybavených potřebnou technikou, za značného nákladu času a práce. Jde mimo to o otázku značně palčivou teoreticky i politicky a ideologicky.

Není v silách jednoho pracovníka zajistit plnou srovnatelnost všech údajů. Proto v další části stati, obdobně, jako to činí i jiní autoři, je používáno orientačních, řádově přesných výsledků srovnávání k určení hrubých tendencí vývoje, nikoli výsledků přesných.

Dále je nutno omezit okruh zkoumání výsledků hospodářského soutěžení, neboť není rovněž v silách jednoho autora, podat komplexní přehled všech problémů. Autor si vybral částečný pohled na problematiku průmyslu, vedoucího odvětví národního hospodářství, a další část stati rozebírá především otázky hospodářského soutěžení socialismu a kapitalismu na úseku průmyslové výroby, v pohledu dvou soutěžících soustav, v rozsahu, který stať dovoluje.

Hospodářské soutěžení socialismu a kapitalismu tvoří hlavní náplň vývoje soudobého světového hospodářství. Vznikem a rychlým rozvojem socialistické světové soustavy vstoupilo do svého rozhodujícího období.

I když dialektika vývoje světové socialistické revoluce způsobila, že většina zemí, které nastoupily po II. světové válce cestu ke komunismu, byla v hospodářském vývoji opožděna za předními kapitalistickými státy, úspěšný průběh industrializace a kolektivizace v zemích socialis-

tické světové soustavy znamenal významný vzestup jejich národního hospodářství.

Socialistická světová soustava nabývá ve světovém měřítku stále většího významu, získává stále zřejmější a všestrannější převahu nad kapitalismem.

Rozvoj výrobních sil jednotlivých zemí socialistické světové soustavy probíhá v současných etapách hospodářského soutěžení socialismu a kapitalismu za podstatně příznivějších podmínek, než probíhal v jediné socialistické zemi, v SSSR, před II. světovou válkou. Objevily se zcela jiné podmínky. V dosud uplynulých osmnácti letech od skončení II. světové války se podstatnou měrou změnil obraz rozdělení světa podle hlavních skupin zemí, jak pokud se týká počtu obyvatelstva, tak pokud se týká podílu na územní ploše, či jejich jednotlivého hospodářského významu.

Jestliže socialismus, představovaný v roce 1917 pouze Sovětským svazem zahrnoval jenom 16 % územní plochy světa (21,7 mil. km²) a 8 % obyvatelstva, pak socialistická světová soustava v roce 1963 zahrnovala již 26 % území světa (35,2 mil. km²) a cca 36 % obyvatel zeměkoule (více než miliardu lidí).

Při tom kapitalistická světová soustava netvoří jednotlivý celek. Jestliže kapitalistické země zahrnovaly např. v r. 1919 84 % území světa a 92,2 % obyvatel, včetně svých kolonií, pak v roce 1962 jejich podíl klesl na 74 % území a 64 % obyvatel. Zvláštní skupinu v těchto kapitalistických státech tvoří pak země, které se daly na cestu nezávislého vývoje po roce 1917 a které v roce 1962 tvořily již přes polovinu území a přes dvě pětiny obyvatelstva světa, které významným způsobem ovlivňují světové politické i hospodářské dění.

Úspěchy rozvoje světové socialistické soustavy a problémy hospodářského soutěžení dvou světových soustav jsou středem pozornosti jednání různých konferencí a zasedání.

Do popředí vystupuje vždy zkoumání vzájemného poměru hospodářské síly jednotlivých světových soustav.

Poměr hospodářských sil závisí na rozsahu výrobních sil, ovlivněných velikostí území, počtem obyvatelstva i přírodním bohatstvím, způsobem, jak je těchto činitelů využíváno. Hospodářská síla socialistické soustavy, resp. jednotlivé země socialismu, je významným činitelem pro zabezpečení neustálého růstu životní úrovně i všestranného rozvoje života socialistické společnosti. Zabezpečuje politickou a hospodářskou nezávislost socialistických zemí a obranyschopnosti pro případ imperialistického napadení.

Vzestup hospodářské síly socialistické světové soustavy v létech 1945 až 1962 zabezpečil již v současné době trvalé vítězství socialismu

v rámci socialistické světové soustavy a nemožnost restaurace kapitalismu v zemích socialismu.

V důsledku rychlého tempa rozvoje národního hospodářství jednotlivých socialistických zemí stoupala výroba jednotlivých druhů průmyslové výroby ve svém objemu. Rovněž podíl socialistických zemí na světové průmyslové výrobě důležitých průmyslových výrobků a tím i na celé světové průmyslové výrobě neustále stoupal.

Pro zjednodušení omezíme údaje o výrobě konkrétních druhů průmyslových výrobků na základní druhy výrobků těžkého průmyslu, při vědomí, že jde pouze o hrubý obraz vývoje průmyslu. Vypočítané z nich pak ukazatele podílu jednotlivých hospodářských soustav, resp. jednotlivých zemí na světové průmyslové produkci, jsou výrazem hospodářské síly určité soustavy nebo země.

Jakým způsobem se měnil vzájemný poměr sil socialistické a kapitalistické světové soustavy po II. světové válce?

Růst výroby hlavních průmyslových výrobků v kapitalistické a socialistické světové soustavě v letech 1950—1962

Výrobek	Jednotka	Soustava	1950	1960	1962*)	$\frac{1950}{1962} \text{ v } \%$
Uhlí v kam. ekvivalentu	mil. tun	kapitalismus	1135	1092	1101	97
		socialismus	448	1165	1199	268
Ropa	mil. tun	kapitalismus	479	889	1008	210
		socialismus	44	168	208	473
Surové železo	mil. tun	kapitalismus	109	169	175	160
		socialismus	25	83	94	376
Ocel	mil. tun	kapitalismus	153	238	242	158
		socialismus	37	107	122	350
Cement	mil. tun	kapitalismus	113	230	258	248
		socialismus	22	89	104	472
El. energie	mld. kWh	kapitalismus	814	1818	2135	262
		socialismus	148	482	584	394

Pramen: Ukazatele hospodářského vývoje v zahraničí, UTEIN, Praha, 1964, I. díl.

*) Předběžný odhad.

Pokud jde o naturální ukazatele výroby průmyslu, patří mezi srovnávané ukazatele bezesporu nejdůležitější výrobky těžkého průmyslu, jako je výroba elektrické energie, surového železa a oceli, cementu, těžba uhlí a nafty. I když tyto výrobky představují pouze část průmyslové výroby, můžeme z údajů o jejich výrobě usuzovat na přibližnou celkovou úroveň průmyslové výroby.

V období let 1950—1962 stoupala prudce výroba základních průmyslových výrobků v zemích socialistické světové soustavy. Tempo rozvoje

hlavních průmyslových výrobků přesáhlo tempo rozvoje výroby těchto výrobků v kapitalistických zemích. V důsledku toho stoupal i podíl socialistické světové soustavy na světové průmyslové výrobě.

Podíl socialistické světové soustavy na světové průmyslové produkci nejdůležitějších výrobků v letech 1929—1962 (v %)

V ý r o b e k	1929	1937	1945	1950	1955	1960	1962*)
Uhlí kamenné	3	9	16	28	37	52	52
Ropa	7	10	7	8	11	16	17
Surové železo	4	14	13	19	25	35	34
Ocel	4	13	13	19	23	31	32
Cement	3	7	8	16	19	28	29
Elektrina	2	8	3	15	17	21	22

Pramen: Statistisches Jahrbuch der DDR, 1962, Anhang III, s. 16, Socialističeskij lagерь, spravodnik, Gospolizdat, Moskva, 1962, str. 428.

*) Předběžný odhad.

Socialistická světová soustava dosáhla již převahy nad kapitalismem pokud jde o těžbu všech druhů uhlí (v přepočtu na kamenné, což je významným úspěchem, i když přihlédneme k celkové světové tendenci přesunu energetických zdrojů směrem k naftě a zemnímu plynu. Socialismus již vyrábí přes 1/2 řeziva, přes třetinu těžby železné rudy, výroby železa, bavlněných tkanin, vlněných tkanin, cigaret, více než 1/4 oceli, cementu, cukru, okolo pětiny výroby elektrické energie a ropy. V řadě výrobků se kapitalistické světové soustavě již podstatně přibližuje.

Socialistická světová soustava předstihla kapitalistické země nejen pokud jde o tempo růstu výroby těchto základních výrobků, ale u těžby uhlí, výroby železa a za posledních 5 let i výroby oceli a v řadě dalších výrobků dosahuje i většího absolutního přírůstku výroby v uplynulých deseti letech.

V poměru ke kapitalistické světové soustavě vyráběla socialistická světová soustava v roce 1962 podle předběžného odhadu již 111 % kapitalistické těžby uhlí, 21 % těžby nafty, 50 % surového železa, 46 % oceli, 40 % cementu a 28 % výroby elektřiny. Socialismus je nejvíce opožděn ve vývoji výroby elektřiny, ropy a chemického průmyslu, neboť podíly těchto druhů výroby neodpovídají podílu socialismu na celkové průmyslové produkci světa.

V uvedených tabulkách chybí údaje o nejdůležitějších výrobcích strojírenství. I když jde o nejvýznamnější odvětví průmyslu, zabezpečující rozvoj celého národního hospodářství, nomenklatura jeho výrobků je

tak různorodá, že je prakticky nemožné srovnávat příslušné údaje u kapitalistických zemí. Publikované údaje o výrobě automobilů, traktorů, stavbě lodí, nerepresentují strojírenství jako typické druhy strojírenské produkce.

Vzhledem k tomu, že vedoucím odvětvím průmyslu skoro všech socialistických zemí je strojírenství, lze předpokládat, že podíl socialistických zemí na světové výrobě železa a oceli (materiálů, které strojírenství bezprostředně zpracovává) je asi minimální hranicí podílu. Ve skutečnosti, přihlédneme-li k technicko-ekonomickým parametrům a k tomu, že některá odvětví strojírenství používají materiálu v minimální míře (přesné, automatika, telemechanika, elektronika, atd.) se pohybuje o něco výše.

Do obtížnější situace se dostáváme při pokusu o stanovení poměru hospodářské síly socialismu a kapitalismu na základě hodnotových ukazatelů.

Za základ všech běžně používaných úvah je vzat odhad podílu socialistických zemí na světové průmyslové výrobě v roce 1950, který byl kombinací různých metod stanoven v rozptylu od 19 do 21 %.⁸⁾

Na základě údajů o růstu průmyslové výroby v socialistických a kapitalistických zemích je možno s použitím tohoto výchozího podílu na světové průmyslové výrobě 20 : 80 ve prospěch kapitalismu v roce 1950 extrapolovat hrubý vývoj podílu obou soustav v delším časovém období použitím indexů průmyslové výroby socialistických a kapitalistických zemí.

Výpočty opírající se o extrapolaci zjištěných údajů pomocí indexní metody a temp růstu, obrazejí vždy pozornost k rozborům používaných indexů, a zejména k použitému systému vážení jednotlivých zemí v úhrnu soustav nebo světa.

První důkladnější pokus o sestavení světového indexu průmyslové výroby a stanovení podílu jednotlivých zemí, provedla Společnost národů, která od roku 1925/1927 vypočítávala pravidelné statistické řady v publikaci „Memorandum sur la production et le commerce“, na základě výroby nejdůležitějších surovin. Nedostatkem této metody byla skutečnost, že do indexu byly zahrnovány i suroviny vyráběné země-

⁸⁾ Podíl 18—19 % udává např. Národní hospodářství ČSR (15 budovatelských let), SNPL, 1960; Plánované hospodářství č. 7/1960 udává 20 %, atd.

Autoři těchto orientačních odhadů vycházeli zřejmě z podílu socialistické světové soustavy na světové průmyslové výrobě hlavních druhů průmyslových výrobků s přihlédnutím k váze strojírenství a chemického průmyslu.

Např. orientační aritmetický průměr z podílu socialismu na světové průmyslové výrobě uhlí, nafty, elektřiny, železa, oceli, cementu, nákladních aut a autobusů, traktorů, bavlněných tkanin, cukru a obuvi činil v roce 1950 cca 19 %. S přihlédnutím ke strojírenství a chemickému průmyslu je možno zhruba podíl socialismu na světové průmyslové výrobě položit na úroveň 20 %.

dělstvím (vliv výkyvů v indexech způsobených i agrárními krizemi, atd.), a že do indexu byla zahrnována těžba surovin a nikoli jejich zpracování. (Index byl zkreslen skutečností, že v krizi existují právě největší zásoby surovin, dále, že suroviny se zpracovávaly zpravidla v průmyslově vyvinutých zemích, zatím co v zemích méně rozvinutých byly těženy). Tento index bylo možno vypočítávat jen jako index roční, nikoli jako index měsíční.

Mezistupněm ve vývoji sledování světové průmyslové výroby bylo vypočítávání indexu na základě sledování světových řad pro jednotlivé výrobky zastupující průmyslová odvětví, které byly zváženy jejich podílem na objemu průmyslové výroby. Tento pokus učinil berlínský Ústav pro výzkum konjunktury, který vedle základních látek (uhlí, ropy, atd.) zpracoval dále údaje o výrobě automobilů, papíru, textilu, skla a cementu, stavbu strojů, výrobu potravin a poživatin.

Určitým kompromisním řešením bylo shrnování indexů jednotlivých zemí do indexu světového. V roce 1931 provedl berlínský Ústav pro výzkum konjunktury první pokus na základě údajů 10 zemí. V dalších letech byla tato metoda použita i pro další země.

Za základ byl zvolen objem výroby jednotlivých zemí a váhy jednotlivých zemí na světové výrobě byly sestaveny kombinací počtu pracovníků průmyslu, investovaných strojů (HP) a zejména objemu výroby jednotlivých národních průmyslů, který rozhodoval i ve sporných případech. V některých případech pro nedostatek údajů musela být hodnota průmyslové výroby odhadnuta. Takto byly stanoveny podíly jednotlivých zemí na světové průmyslové produkci pro 38 zemí, které vyráběly cca 92 % světové průmyslové produkce.⁹⁾

Po řadě bezúspěšných pokusů přijala Společnost národů systém vah vypočtený berlínským ústavem a vyloučila za účelem sjednocení indexů jednotlivých zemí výrobu elektrické energie a stavebnictví, což dodnes činí statistické orgány OSN.¹⁰⁾

Na základě takto stanovených podílů byl sestaven „světový index“ průmyslové výroby se základem pro rok 1928, který zahrnoval světový průmysl, včetně SSSR a bez SSSR. Obdobné metodiky konstrukce světového indexu použila i Organizace spojených národů po II. světové válce, např. v „Economic Survey of Europe“ v roce 1948 a 1949, v „Uni-

⁹⁾ Podrobnosti tohoto pokusu popisuje „Vierteljahrshäfte zur Konjunkturforschung, Berlin, 1933, Sonderheft 31 : Die Industriewirtschaft. Entwicklungstendenzen der deutschen und Internationalen Industrieproduktion 1860 bis 1930“, který uvedl i váhy jednotlivých zemí pro rok 1928 na str. 38. Pro zajímavost, podíl ČSR byl stanoven na 1,6 %, podíl USA na 44,8 %.

¹⁰⁾ Podrobnosti viz R. Wagenführer: Produktionsindexziffern und ihre Probleme, Vierteljahrshäfte zur Wirtschaftsforschung, 1938/1939, Heft. 1. str. 87 a násl. Tyto „očistěné“ indexy se od „neočistěných“ prakticky nelišily.

ted Nations Bulletin of Statistic“, atd., kde byly konstruovány indexy se základem 1937 = 100 %.

Ovšem již ve třicátých letech byly vysloveny názory, že je metodicky nesprávné zahrnovat do indexu světové průmyslové výroby SSSR, jako zemi socialistickou, bez zvláštního subindexu, neboť ekonomické výsledky socialistického hospodářství jsou odlišné od celkových výsledků kapitalismu. Metodika sestavování indexu průmyslové výroby „světa“, která byla použita OSN, byla ostře kritizována sovětským ekonomem A. Kaškarevem ve stati „Co nám ukazuje světová průmyslová statistika.“¹¹⁾ Kaškarev správně poukázal na skutečnost, že je nepřípustné, aby socialistické státy nebyly z celkového „světového“ indexu vyčleňovány do zvláštního subindexu, když pro vývoj průmyslové výroby v USA toto statistické orgány OSN činily. Vadným tříděním byl tak zakrýván skutečný vývoj a stav ve prospěch států kapitalistických, při čemž váhy, použité k sestavení „tohoto světového“ indexu nebyly tehdy publikovány.

Po těchto neúspěšných pokusech není ve světovém měřítku vypočítáván oficiální index statistickými orgány OSN. OSN publikuje pouze index kapitalistické světové soustavy, který je sestavován ze subindexů průmyslu těžebního a zpracovatelského v kapitalistických zemích.¹²⁾ Socialistická světová soustava používá indexu, který je sestavován sovětskými ekonomy.

V červenci 1963 otiskl měsíčník Organizace Spojených národů „Monthly Bulletin of Statistic“ nový index světové průmyslové výroby, který zahrnuje i některé socialistické země (členské země RVHP).

Výpočty se připravovaly dlouho. Je nutno jistě ocenit práci statistiků, kteří narážejí na značné potíže při srovnatelnosti národních statistik. Pro konstrukci indexu světa použily statistické orgány OSN těchto základních vah pro rok 1958: SSSR a Východní Evropa (tj. RVHP) = 27,2 %; USA = 33,6 %; a Evropské hospodářské společenství = 14,4 %. Tento index nezahrnul asijské socialistické země pro nedostatek statistických informací, není tedy úplný. Přesto se stává základem všech soudobých úvah o hospodářském soutěžení socialismu a kapitalismu.

Pro potřeby srovnávání objemů průmyslové výroby v kapitalistických a socialistických zemích, pro zkoumání tendencí vývoje, je však nutno údaje o podílu jednotlivých zemí na světové průmyslové výrobě, nebo

¹¹⁾ Novoje vremja, č. 14/1950.

¹²⁾ Podrobnosti o konstrukci indexu kapitalistické světové soustavy viz „Supplement to the Monthly Bulletin of Statistic. Definitions and Explanatory Notes.“ Statistical Office of the United Nations, New York, 1959, p. 45.

na výrobě jednotlivých hospodářských soustav, či druhů výrobků, zjišťovat, pro správné určení vah v konstrukci indexů.

Pokusů o konstrukci těchto údajů je velmi mnoho, a výsledky se často značně liší, podle použité metodiky, která zpravidla nebývá publikována. Navazovat na dřívější pokusy extrapolacemi nelze pro nesrovnatelnost údajů. Proto je nutno tyto výpočty často provádět i za připsuštění určitých nepřesností.

Vezměme konstrukci indexu světové kapitalistické soustavy. Jako vah pro jednotlivé země je používáno údajů o podmíněně čisté produkci v průmyslu těžebním a zpracujícím, které soustředil statistický úřad OSN pro léta 1937, 1948, 1953 a 1958. Údaje chybějících let se zjišťují zpravidla extrapolací na základě dynamiky růstu pomocí indexů průmyslové výroby. V důsledku metodických nedostatků dochází pak k značným diferencím, které velmi zkreslují obraz skutečnosti.

Obraz o podílu jednotlivých kapitalistických zemí na světové kapitalistické výrobě nám udává pak extrapolace vah kapitalistických zemí, stanovených pro rok 1958 (podle vzorce: nová váha = stará váha $\times$ index země : indexem soustavy), provedená až do roku 1962.

V průběhu uplynulých dvanácti let vzrůstala průmyslová výroba kapitalistických zemí v průměru o 5,1 % ročně. Největšího ročního průměrného přírůstku dosahovalo Japonsko (16,3 %), sledováno Itálií (9,1 %) a NSR (9,1 %), nižší přírůstková tempa měla Kanada (4,7 %), USA (3,9 %) a Velká Británie (2,8 %).

Index průmyslové výroby kapitalistických zemí (rok 1950 = 100)

Z e m ě	1950	1953	1955	1960	1961	1962	Průměrný roční přírůstek
USA	100	122	128	145	146	158	3,9
Velká Británie ^{a)}	100	107	119	136	138	139	2,8
NSR ^{b)}	100	139	178	251	266	279	9,1
Francie	100	112	131	179	189	200	6,0
Itálie	100	128	153	234	260	285	9,1
Kanada	100	120	133	156	161	174	4,7
Japonsko	100	181	210	474	565	611	16,3

a) Včetně stavebnictví.

b) Bez Sárska.

Do indexů průmyslové výroby většiny kapitalistických zemí jsou zahrnuty: průmysl, průmysl těžební, zpracující, výroba elektřiny a plynu, ale není zahrnuto stavebnictví.

Pramen: Statistical Yearbook, U. N. New York,

Monthly Bulletin of Statistic, U. N. N. Y.

V důsledku rozdílného tempa rozvoje průmyslové výroby měnil se i podíl jednotlivých zemí na kapitalistickém průmyslu světa v letech 1937—1962 takto:

Podíl jednotlivých zemí na průmyslové výrobě kapitalistické světové soustavy (v %)

Z e m ě	1937	1948	1950	1953	1955	1960	1961	1962
USA	41,4	53,4	50,4	51,6	48,8	44,8	45,2	46,3
Velká Británie	12,1	11,2	11,3	10,1	10,1	9,4	9,4	9,0
NSR	9,0	3,6	5,9	6,7	7,7	8,8	9,3	9,3
Francie	6,0	3,9	3,9	3,9	4,2	4,9	5,2	5,3
Japonsko	4,8	1,0	1,0	2,1	2,2	4,0	4,9	5,2
Itálie	3,0	2,6	2,6	2,9	3,1	3,9	4,2	4,3
Kanada	2,7	3,2	3,2	3,4	3,3	3,2	3,3	3,3

jde o země, které představují v průměru cca 4/5 průmyslu kapitalistické soustavy.

Pramen: Supplement to the Monthly Bulletin of Statistics, U. N. May, 1959; Monthly Bulletin of Statistics, U. N. May, 1963.

I když vypočtené podíly jednotlivých zemí na výrobě kapitalistické světové soustavy trpí některými metodickými nedostatky, přesto nás zhruba orientují o průmyslové výrobě jednotlivých zemí. Na základě jiných výpočtů je možno mít za to, že zejména v případě USA, NSR a Velké Británie přináší extrapolace určité odchylky směrem dolů, kdežto skutečný stav je o něco málo vyšší.

Obtížnější je stanovit váhy pro jednotlivé socialistické země. Po druhé světové válce bylo učiněno několik pokusů. Např. statistický úřad OSN se pokusil stanovit poměr průmyslové výroby jednotlivých socialistických zemí na základě objemů podmíněně čistě průmyslové produkce vyjádřené v mil. dolarů kupní síly roku 1938 pro leta 1938 a 1948.¹³⁾

Možnost srovnání úrovně průmyslové výroby z oficiálních údajů o hrubé průmyslové výrobě jednotlivých socialistických zemí, vyjádřené v národních měnách, naráží na různou strukturu výroby, různé cenové hladiny, různé kupní síly národních měn, různost kursů, atd. Získané výsledky jsou téměř bezcenné, neboť celá řada činitelů je silně zkresluje.

¹³⁾ Tyto údaje převzali i ss. Flek, Levčik, Kružík, ve své publikaci: Ekonomické soustředění mezi socialismem a kapitalismem, SNPL, 1961, Praha na str. 131 a provedli jejich extrapolaci do roku 1958.

Uvedené údaje převzaté z „Economic Survey of Europe in 1948“, U. N. Ženeva, 1949, p. 21, nelze však prověřit. Obdobným způsobem bylo postupováno v publikaci Ingvara Svernilsona „Growth and Stagnation in the European Economy“ (Geneva, 1954, p. 207). Pro nemožnost prověřit tyto výpočty je velmi obtížné je používat.

Proto bylo nutno volit jiné cesty pro srovnávání objemů průmyslové výroby. Jednou z použitých metod bylo srovnání objemů průmyslové výroby socialistických zemí na základě výrobků — reprezentantů, oceněných jednotnými cenami pro všechny socialistické země v jednotné měně.

Tuto metodiku vzal za základ statistický úřad ČSSR a SSSR, který provedl příslušné výpočty pro rok 1958. Státní úřad statistický ČSSR stanovil pro členské země RVHP podíly na základě výběru 90 reprezentativních výrobků, které byly oceněny plánovacími odbytovými cenami ČSSR z roku 1951. Tyto podíly, které použil i CSÚ SSSR, byly upraveny na základě porovnání úrovně SSSR ve srovnání s asijskými socialistickými státy a na základě příslušných výpočtů byly stanoveny váhy jednotlivých socialistických zemí na světové socialistické průmyslové výrobě.¹⁴⁾

Na základě indexů průmyslové výroby socialistických zemí byly tyto podíly tak extrapolovány do příslušných časových řad. Tímto způsobem postupovali zřejmě i autoři ss. A. Bálek, B. Havelková a D. Titěra ve své publikaci „Země socialistické světové soustavy“ (SNPL, 1961), ve které na str. 9 uvádějí podíly socialistických zemí na průmyslu socialistické světové soustavy v roce 1960, i když neuvedli metodiku výpočtu. Uvedené podíly jsou až na bezvýznamné výjimky totožné s extrapolací podílu socialistických zemí v roce 1958 na rok 1960 pomocí indexů průmyslové výroby.

Použijeme-li výpočtu těchto autorů k extrapolaci podílu socialistických zemí na světové socialistické soustavě v oblasti průmyslové výroby pomocí oficiálních indexů průmyslové výroby pro předchozí i další leta, je možno pak stanovit tento obraz vývoje průmyslové výroby jednotlivých zemí i jejich podílu na průmyslu socialismu.

Nejrychlejšího tempa rozvoje ze socialistických zemí v letech 1950 až 1962 dosahovala Čínská lidová republika a Korejská lidová republika (okolo 20 %). Ale i nejmenší průměrné roční tempo dosáhlo přes 10 % objemu průmyslové produkce. Průmysl celé světové socialistické soustavy vzrůstal v průměru 12,9 % ročně, čili téměř dvaapůlkrát rychlejším tempem než světová soustava kapitalistická.

¹⁴⁾ Metodické podrobnosti, srov. „Postavení ČSSR ve světovém hospodářství a její úloha v ekonomickém soutěžení s kapitalismem“, VÚNP, Praha, 1960.

Je zajímavé, že některé tyto podíly je možno ověřit i použitím kursů pro obchodní platby při přepočtu objemů hrubé výroby, vyjádřené v národních měnách, např. u vzájemného vztahu podílů SSSR, ČSSR, NDR.

Tyto údaje, vyjádřené pro SSSR v roce 1958 cca 60 % socialistické průmyslové výroby, ČLR cca 15 %, Polsko a NDR přes 6 % a pro ČSSR více než 5 %, převzala i publikace „Soutěžení socialismu a kapitalismu“, Orbis, Praha, 1961, na str. 224.

Index průmyslové výroby socialistických zemí (rok 1950 = 100)

Z e m ě	1953	1955	1960	1961	1962	Průměrný roční přírůstek	Pozn.
Albánie	230	280	610	654	696	17,6	1960/1950
Bulharsko	159	190	419	462	511	17,2	
ČSSR	147	170	282	308	326	10,3	
Maďarsko	172	184	265	295	316	10,0	
NDR	160	190	294	311	330	10,4	
Polsko	171	212	340	374	405	12,4	
Rumunsko	168	202	347	400	462	13,6	
SSSR	145	185	303	330	362	11,3	
Čína	233	287	1112	.	.	20,2	
Korea	68	156	708	807	968	20,8	
Mongolsko	108	132	310	385	440	13,1	1962/1951
Vietnam ^{a)}	.	50	250	275	339	11,7	
SFRJ	106	140	263	281	301	9,6	

a) Rok 1951 = 100.

Pramen: Statistická ročenka ČSSR, 1960, 1962, SNTL, Praha.

Poznámka: V tabulce není zachycena Kuba.

Použití indexů rozvoje průmyslové výroby k extrapolaci podílů socialistických zemí na světové výrobě socialismu pak umožní tento hrubý obraz:

Odhad podílů socialistických zemí na průmyslové výrobě socialismu

Z e m ě	1950	1955	1960	1961	1962*)
Albánie	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
Bulharsko	0,8	0,8	0,9	0,9	0,9
ČSSR	6,4	5,7	5,0	5,0	4,8
Maďarsko	2,2	2,2	1,6	1,7	1,7
NDR	7,5	7,5	6,1	6,0	5,8
Polsko	6,4	7,1	6,0	6,1	6,0
Rumunsko	2,7	2,9	2,6	2,8	2,9
SSSR	68,3	66,4	57,1	57,2	57,1
Čína	5,2	6,9	19,1	18,8*)	19,0*)
Korea	0,6	0,5	1,3	1,4	1,5
Mongolsko	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
Vietnam	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
S k u p i n y					
SSSR	68,3	66,4	57,1	57,2	57,1
Evropské soc. státy	25,9	26,2	22,4	22,5	22,2
Asijské soc. státy	5,8	7,4	20,6	20,3	20,7
RVHP	94,2	92,6	79,4	79,7	79,3

*) Odhad.

Metodické poznámky:

1. Výpočet proveden rozvedením údajů knihy: A. Bálek, B. Havelková, D. Titěra: Země socialistické světové soustavy, SNPL, Praha, 1961, str. 9, kde se udává podíl socialistických zemí pro rok 1960. Tyto údaje jsou rozvedeny extrapolací použitím indexů průmyslové výroby.
2. Údaje mohou o něco diferovat, neboť údaje autorů jsou zřejmě vyčísleny na základě reprezentativních výrobků, kdežto indexy jsou vyčerpávající.
3. Použitý index socialistické světové soustavy je sovětský, má stejné vážení.
4. Nespolehlivé jsou údaje u Číny, proto pro rok 1950 a 1955 jsou opravovány směrem dolů, aby bylo toto v souladu se 100% rozložením produkce. Údaje u Číny pro rok 1961 a 1962 jsou odhadnuty, neboť nebyly publikovány.
5. Údaje roku 1962 jsou provedeny vážením 10 zemí (bez Albánie a Číny, jejichž údaje nejsou k dispozici). Vzniklý průměrný přírůstek 9,4 % je vzhledem k možností zvýšení v Číně a Albánii zaokrouhlen na 10% přírůstek v roce 1962 proti r. 1961. SFRJ není v tabulce zachycena vůbec.

Mimo vah pro socialistické země jsou v poslední době středem pozornosti váhy publikované v knize Tibora Kisse: Hospodářská spolupráce socialistických zemí, Budapešť, 1961, str. 228, stanovené pro rok 1950. Váhy této publikace vykazují větší podíl vyspělejších socialistických zemí než v naší variantě, ale mezi oběma variantami není velkého rozdílu. (Váhy pro rok 1950: Albánie 0,04; Bulharsko 0,86; ČSSR 7,88; Maďarsko 2,33; NDR = 8,58; Polsko 7,40; Rumunsko 2,91; SSSR = 70,00; RVHP = 100,0.)

Jsou-li určeny váhy jednotlivých zemí v soustavách, je možno vypočítávat již vzájemný poměr jednotlivých světových soustav. Chyby v odhadnutém poměru průmyslové produkce světových soustav ve výši 20:80 ve prospěch kapitalismu pro rok 1950 extrapolované indexy průmyslové výroby do roku 1962 se mohou projevit jako odchylky $\pm 2-4$ bodů, což s hlediska řešení úkolů hospodářského soutěžení nehraje podstatnou roli.

Odhad vývoje průmyslové výroby ve světovém měřítku a jednotlivých soustavách v letech 1950–1962 (v %)

Rok	Socialismus	Kapitalismus	Světá)	
			A	B
1950	100	100	100	100
1951	118	108	110	110
1952	135	111	116	116
1953	153	120	126	126
1954	171	120	130	130
1955	190	134	146	146
1956	212	141	156	155
1957	234	146	164	163
1958	274	141	170	168
1959	321	155	191	189
1960	359	166	206	204
1961	391	171	217	215
1962*)	430	182	228	226

*) Odhad.

a) Pro výpočet indexu světové průmyslové výroby jsou vzaty za základ dvě varianty vah.

Varianta A = maximální; váha pro socialismus = 20,5 %.

Varianta B = minimální; váha pro socialismus = 19,5 %.

Vzniknou dva indexy světové průmyslové výroby, které pouhou extrapolací se za 12 let liší o 2 body.

Indexy jednotlivých soustav jsou vzaty na základě údajů OSN a sovětských pramenů.

Pramen: Monthly Bulletin of Statistic, U. N.; XXII. sjezd KSSS, Nová mysl, zvl. číslo, říjen 1961, str. 5. Zprávy o plnění plánů socialistických zemí za léta 1961 a 1962.

Provedme příslušné výpočty na základě extrapolací pomocí indexu průmyslové výroby pro jednotlivé soustavy a svět.

Provedená extrapolace časových řad pro socialistickou a kapitalistickou světovou soustavu v obou variantách ukazuje jednak porovnatelný růst výroby, jednak vzájemný podíl obou světových soustav na světové průmyslové produkci, asi takto:

Odhad porovnatelného růstu průmyslové výroby (v %)

Rok	Varianta			
	A		B	
	soc.	kap.	soc.	kap.
1950	20	80	20	80
1951	24	86	23	87
1952	28	88	26	89
1953	31	95	30	96
1954	35	95	33	97
1955	39	107	37	109
1956	44	112	41	114
1957	48	116	46	118
1958	56	114	53	115
1959	66	125	63	126
1960	74	132	70	134
1961	80	137	76	138
1962*)	88	144	84	146

Odhad podílu světových soustav na světové průmyslové výrobě (v %)

Rok	Varianta			
	A		B	
	soc.	kap.	soc.	kap.
1950	20	80	20	80
1951	22	78	21	79
1952	24	76	23	77
1953	25	75	24	76
1954	27	73	26	74
1955	27	73	25	75
1956	28	72	27	73
1957	29	71	28	72
1958	33	67	32	68
1959	35	65	33	67
1960	36	64	34	66
1961	37	63	36	64
1962*)	38	62	37	63

*) Odhad.

Varianta A = výchozí váhy pro socialismus v r. 1950 = 20,5 %.

Varianta B = výchozí váhy pro socialismus v r. 1950 = 19,5 %.

Uvedené údaje se zhruba shodují s údaji, které používají všechny teoretické práce o vzájemném poměru sil socialismu a kapitalismu v posledních letech a dokazují významné úspěchy v hospodářském soutěžení socialismu s kapitalismem.

Varianta výpočtu poměru sil mezi socialismem a kapitalismem v oblasti průmyslové výroby, která přihlíží k výpočtům statistických orgánů OSN a vahám Tibora Kisse, vykazuje ve výsledných výpočtech difference

od výpočtů shora uvedených. Ve výpočtech jsou jednak odchylky ve váze jednotlivých kapitalistických i socialistických zemích, jednak odchylky v podílu jednotlivých světových soustav. Pro rok 1962 např. vychází podíl socialistické soustavy zhruba 34 % na světové průmyslové výrobě. Protože tyto výpočty a úvahy byly zveřejněny, nebo bylo možno je zpracovat až po odevzdání rukopisu, nezahrnuje tato stať tuto problematiku, která je zajisté značným přínosem k řešení zadané otázky.

Přihlédneme-li k určitým nepřesnostem výpočtů, které vznikají na základě některých metodických nesrovnalostí, můžeme uvést, že podíl socialistické světové soustavy na světové průmyslové výrobě činil v roce 1950 asi 20 % a v roce 1962 přesáhl jednu třetinu (cca rozptýl v rozmezí 36—38 %). S hlediska metodických nepřesností, které znamenají odchylku, rostou délkou časové řady, jeví se nižší hranice podílu socialismu na světovém průmyslu pravděpodobnější, než hranice horní. Průmyslová výroba socialistických zemí dosáhla v současnosti již více než dvě třetiny průmyslové výroby v hospodářsky vyspělých zemích kapitalismu. Dosáhl-li podíl socialismu na obyvatelstvu světa 35 % v letech 1959—1960 a podíl průmyslové výroby rovněž 35 %, pak v socialistické světové soustavě průmyslová výroba připadající na jednoho obyvatele již převýšila úroveň kapitalismu jako celku. Tento ukazatel však nelze přeceňovat, neboť ukazatel průměrné průmyslové výroby na jednoho obyvatele, odvozovaný ze světových hospodářských soustav, vyjadřovaný nadto v hodnotových ukazatelích, jen velmi přibližně odráží konkrétní ekonomickou skutečnost. Mnohem významnější bude dosažení nadpoloviční produkce ve světové průmyslové produkci, kterou dosáhne socialistická světová soustava zhruba kolem roku 1970, čímž se stane rozhodující silou v oblasti materiální výroby. Obdobně na poli zemědělské výroby bylo dosaženo již více než $\frac{2}{5}$ světové zemědělské produkce.

Vzestup podílu socialistických zemí na světové průmyslové výrobě byl způsoben trvalým vyšším přírůstkovým tempem rozvoje v socialistických zemích. I přes některé potíže srovnatelnosti, ukazují statistické údaje, že socialismus má více než dvojnásobné tempo růstu průmyslové výroby než kapitalismus. Za posledních dvanáct let, použijeme-li (ne plně srovnatelných!) indexů průmyslové výroby socialismu a kapitalismu, vzrostla průmyslová výroba socialismu 4,3 krát (při průměrném ročním přírůstkovém tempu 12,9 %), zatím co v kapitalistických zemích vzrostla pouze 1,8 krát (při průměrném ročním přírůstkovém tempu 5,1 %).

Jestliže v roce 1950 vyráběl SSSR přes 13 % světové průmyslové produkce, ČLR, ČSSR, Polsko, každá země přes 1 %, zatím co v této době podíl USA na světové průmyslové produkci činil asi přes 40 %,

Velké Británii přes 9 %, NSR asi 6 % a Francii 3%, poskytuje v roce 1962 odhad podílu jednotlivých zemí na světové průmyslové produkci již tento obraz: Podíl SSSR přesáhl již 21 %, Čínská lidová republika vyrábí více než 6 %, NDR a Polsko přes 2 % a ČSR téměř 2 %. Podíl USA činil asi 34 %, Velké Británie a NSR okolo 7 %, Francie přes 4 % atd. Rovněž v průmyslové výrobě přepočítané na jednoho obyvatele mezi prvními šesti státy světa je mimo USA, Kanady, Velké Británie a NSR i NDR a ČSSR.

Socialistické země disponují všemi potřebnými podmínkami pro svůj další rozvoj. Hluboká jistota lidu socialistických zemí o splnitelnosti přijatých národohospodářských plánů a o konečném vítězství socialismu v hospodářském soutěžení s kapitalismem je reálně podložena.

Na základě úspěšně provedené socialistické industrializace a kolektivizace ve většině socialistických zemí již existuje nezbytný průmysl, vybavený pokrokovou technikou, existuje již mechanizovaná zemědělská velkovýroba, nebo alespoň její základ.

Socialistické země disponují již dnes značným počtem vysoce kvalifikovaných kádrů, které jsou schopny řešit úspěšně složité úkoly rozvoje národního hospodářství. Tyto kádry jsou schopny spolu s pracujícími zajistit velký rozmach národního hospodářství, na základě technického pokroku, neustálého růstu produktivity práce, zlepšování ekonomických ukazatelů v průmyslu, stavebnictví, dopravě i zemědělství.

Socialistické země, zejména díky vědcům Sovětského svazu, disponují vynikajícími úspěchy vědy a techniky. Zavádění technických zlepšení a vynálezů do výroby v masovém množství, umožňuje dosahovat velkých výsledků v rozvoji výrobních sil.

Socialistická světová soustava disponuje prakticky nevyčerpatelným přírodním bohatstvím, které je získáváno a dále rozšiřováno plánovitým vědeckým geologickým průzkumem, které umožňuje neomezený růst různých odvětví národního hospodářství.

Jen v současné době má socialistická světová soustava k použití cca 60 % celkových geologických zásob hlavních nerostných surovin v celosvětovém měřítku. Socialismu patří z palivově energetických zdrojů asi 60 % světových zdrojů uhlí, 50 % zásob nafty a plynu, naprostá většina použitelných zásob vodní energie a radioaktivních prvků. Socialismus má k dispozici přes 50 % světových zásob železných rud, hliníkových rud, okolo 90 % rud manganu, wolframu, antimonu atd. Socialistická světová soustava vlastní většinu světových zdrojů rud mědi, olova, zinku, cínu, niklu, titanu, molybdenu, dalších barevných a legujících i tzv. vzácných prvků a kovů, má k použití největší světové zdroje diamantů, 85 % světových zdrojů draselných solí, většinu zdrojů síry, fosforu, atd. Na území socialistické světové soustavy jsou největší

plochy nejúrodnějších černozemních půd a ekonomicky nejvýznamnějších lesů.¹⁵⁾

Jednotlivé socialistické země jsou nedílnou součástí socialistické světové soustavy. Rozvoj socialistické světové soustavy na základě neustále se rozšiřující mezinárodní socialistické dělby práce umožňuje zcela novým způsobem řešit problémy výstavby komunismu i hospodářského soutěžení s kapitalismem. Každá socialistická země, člen světové socialistické soustavy, získává nesmírné výhody, které plynou ze vzájemné hospodářské spolupráce a vzájemné přátelské pomoci jednotlivých zemí. Účast zemí na mezinárodní socialistické dělbě práce ovlivňuje všechny ekonomické problémy výstavby vlastního komunistického hospodářství, působí na zdroje a potřeby jednotlivých zemí, tempo jejich rozvoje a podmínky, za kterých je výstavba uskutečňována. Je nutno zcela bezpodmínečně zdůraznit, že jedině v rámci socialistické světové soustavy je možno příslušné úkoly řešit co nejrychleji a nejúčelněji.

Z tohoto hlediska stále více vystupuje do popředí velická úloha Rady vzájemné hospodářské pomoci, jako společného orgánu socialistických zemí, pro řešení společných ekonomických otázek. Již od XIII. zasedání Rady rozvíjí se koordinovaně některé oblasti národního hospodářství socialistických zemí, začínají se objevovat prvky budoucí jednotné ekonomiky socialistické světové soustavy (např. koordinovanost některých investic, energetický dispečink, atd.). Jedině rozvoj mezinárodní socialistické dělby práce odpovídá historickému vývoji výrobních sil jednotlivých zemí, jedině využití všech zdrojů a možností, které poskytuje socialistická světová soustava, umožňuje překonat omezenost podmínek a zdrojů jednotlivých zemí a podstatně zkrátit lhůty řešení příslušných úkolů. Proto neustálé zdokonalování a upevňování práce Rady vzájemné hospodářské pomoci, rozvoj progresivních forem mezinárodní dělby práce, zejména v oblastech výroby a řízení národního hospodářství, má v současné době mimořádný význam, a to i s hlediska hospodářského soutěžení.

Socialismus úspěšně bojuje o světové prvenství v ekonomice a může směle pohlédnout do budoucnosti.

Lze předpokládat, že v průběhu dalších let bude pokračovat proces světové socialistické revoluce a další země se stanou členy socialistické světové soustavy. Zajímavou studií v tomto směru je článek S. Strumilina „Svět za dvacet let“,¹⁶⁾ který vyšel z rozboru vývoje lidské společnosti v uplynulém období a pokusil se o odhad budoucího vývoje.

Jestliže v posledním desetiletí vzrostl počet obyvatelstva zeměkoule

¹⁵⁾ Podle G. Apetauer: Některé otázky postavení ČSSR ve světovém hospodářství, Vysoká škola stranická, červen, 1961, str. 29.

¹⁶⁾ „Mir čerez 20 let“, Kommunist č. 13/1961.

přibližně z 2,5 miliardy lidí na tři miliardy, znamenalo to přírůstek cca 20 procent. Vezmeme-li v úvahu tento přírůstek a odhadem pravděpodobné zpomalení tempa i pro leta následující, činil by předpokládaný počet obyvatelstva Země v roce 1980 něco přes čtyři miliardy lidí.

K obdobným výsledkům došlo i ústředí UNESCO, které odhadlo, že přírůstek obyvatel na světě brzy dosáhne 2 % ročně a pak by koncem roku 1980 žilo na zeměkouli na čtyři miliardy lidí.

Zajímavější jsou však obdobné výpočty, které s. Strumilin provedl pro každou světovou soustavu. V roce 1960 činil počet obyvatel imperialistických zemí asi 600 milionů a jeho přirozený přírůstek nepřevyšoval jedno procento, tj. šest milionů. Obyvatelstvo socialistické světové soustavy již tehdy převýšilo 1,05 miliardy osob a jeho roční přírůstek, asi 25 milionů, tj. 2,4 procenta, převyšoval alespoň čtyřikrát absolutní přírůstek obyvatelstva imperialistických zemí. Ve skupině neutrálních zemí činil přírůstek ročně 19 milionů lidí, tedy asi 1,4 procenta.

Při tak různém tempu růstu bude podíl na počtu obyvatelstva za dvacet let zcela jiný; značně se zvýší podíl socialistických zemí. Nelze zapomenout, že počet obyvatelstva zemí, které se od roku 1945 do roku 1960 rozhodly vstoupit na cestu k socialismu, dosáhl nejméně 830 milionů lidí. Lze očekávat, že i nadále bude tento nezadržitelný proces pokračovat — a to ve stejném tempu a rozsahu. Připustíme-li, že v nejbližších dvaceti letech tedy přistoupí k socialistické soustavě z neutrálního tábora nejvýše 30 procent obyvatelstva a z kapitalistického nejvýše 10 % a předpokládáme-li, že v prvním desetiletí, do roku 1970, bude tento počet ještě dvojnásobně nižší, bude dynamika celého světa v rozvoji obyvatelstva v budoucích dvaceti letech vypadat přibližně takto:

Skupina zemí	obyvatelstvo země v mil. osob						Přírůstek v %	
	1960		1970		1980		za	
	mil.	%	mil.	%	mil.	%	10 let	20 let
I. varianta								
1. země socialismu	1050	35	1331	37	1687	40	26,8	60,7
2. země imperialismu	600	20	664	19	733	18	10,6	22,1
3. země ostatní*)	1350	45	1551	44	1783	42	14,9	32,1
C E L K E M	3000	100	3546	100	4203	100	18,2	40,1
II. varianta								
1. země socialismu	1050	35	1597	45	2295	54	52,1	118,6
2. země imperialismu	600	20	631	18	660	16	5,2	10,0
3. země ostatní*)	1350	45	1318	37	1248	30	— 2,4	— 7,6

*) V tuto skupinu zemí jsou zahrnuty země, které se osvobodily od koloniálního otroctví nebo bojují za své osvobození.

Pramen: Kommunist, č. 13/1961, str. 28.

Obě dvě varianty ukazují, že obyvatelstvo socialistické světové soustavy dosáhne v roce 1980 okolo 50 procent všeho obyvatelstva zeměkoule. První varianta přihlíží jen k přirozenému přírůstku obyvatelstva v jednotlivých skupinách a vytváří dolní pravděpodobnou hranici. V druhé variantě je učiněn pokus přihlídnout i k pravděpodobnému přechodu dalších zemí k socialismu a vytváří pravděpodobnou horní hranici podílu jednotlivých skupin na obyvatelstvu zeměkoule.

Výpočty ukazují, že socialistická světová soustava se již dnes stala přirozeným centrem všech mírumilovných sil. I přes možné odchylky skutečnosti od těchto odhadových propočtů, které mohou být způsobeny různými činiteli, se váha socialismu na světě bude neustále zvětšovat.

Vzestupu podílu socialistické světové soustavy na celkovém počtu obyvatelstva zeměkoule bude odpovídat i vzestup jejího podílu na výrobě materiálních statků. Analýza rozvoje obou soustav umožňuje stanovit i hrubé orientační údaje o dalších perspektivách socialismu v hospodářském soutěžení s kapitalismem v letech 1960—1980.

V letech 1950—1960 dosahoval socialismus průměrného ročního přírůstku 13,6 %, v letech 1950—1962 12,9 %, zatím co kapitalismus ve stejných obdobích dosahoval pouze 5 a 5,1 %. S růstem objemu průmyslové výroby v jednotlivých soustavách je možné předpokládat i určitý pokles tempa růstu průmyslové výroby. Pro sledující výpočty bylo vzato za základ: průměrné roční přírůstky pro socialismus ve variantách mezi 10—12 % ročně; pro kapitalismus ve variantách mezi 3—5 % ročně. I buržoasní ekonomové považují 5% průměrný roční přírůstek v kapitalistických státech v průběhu příštích dvaceti let za maximální.

Odhad vývoje průmyslové výroby socialismu a kapitalismu ve světovém měřítku v letech 1960—1980 (v %)

Soustava	Průměrný roční přírůstek v %	1960	1965	1970	1975	1980
Socialismus	varianta 1 = 12	100	176	310	547	965
	varianta 2 = 11	100	168	284	478	805
	varianta 3 = 10	100	161	259	418	673
Kapitalismus	varianta 1 = 5	100	128	163	208	266
	varianta 2 = 4	100	122	148	180	219
	varianta 3 = 3	100	116	134	156	180

Pak na základě extrapolace uvedených podílů socialismu a kapitalismu lze získat tento obraz o vývoji podílu socialismu a kapitalismu na světové průmyslové výrobě v letech 1960—1980:

Předběžné orientační výpočty provádějící odhady vývoje socialismu

Podmínky	1960	1965	1970	1975	1980
a) Podíl socialismu na světové průmyslové výrobě při maximálně příznivých podmínkách tempa růstu pro socialismus	36	46	56	66	75
b) Podíl socialismu na světové průmyslové výrobě při maximálně nepříznivých podmínkách tempa růstu pro socialismus	36	41	47	53	59
c) Pravděpodobný vývoj (střední varianty)	více než $\frac{1}{3}$	více než $\frac{2}{5}$	více než $\frac{1}{2}$	cca $\frac{3}{5}$	cca $\frac{2}{3}$

a kapitalismu na nejbližších dvacet let předpokládají, že socialismus i nadále se bude rozvíjet dvojnásobně rychlejším tempem než kapitalismus (v oblasti průmyslové výroby). Na základě různých variant je možno předpokládat, že socialismus dosáhne v roce 1965 více než $\frac{2}{5}$ světové průmyslové produkce, v roce 1970 více než $\frac{1}{2}$ a v roce 1980 okolo $\frac{2}{3}$ světové průmyslové produkce. Nadpoloviční produkce v zemědělské výrobě bude dosaženo socialismem do roku 1970. Tím bude získána absolutní převaha socialismu nad kapitalismem v rozhodující sféře lidské činnosti, ve sféře *materiální výroby*.¹⁷⁾

Tomuto vzestupu podílu socialistické světové soustavy na světové průmyslové výrobě jako celku bude odpovídat i vzestup výroby základních druhů průmyslových výrobků. Vycházíme-li z odhadových propočtů, bude socialismus v roce 1980 produkovat asi toto množství základních produktů:

Výroba základních průmyslových výrobků v roce 1980 v socialistické světové soustavě

Výrobek	Jednotka	1980	Kolikrát více než výroba kapitalismu v roce 1960
uhlí celkem a)	mil. tun	4.150	3,9 krát
ropa	mil. tun	800	0,9 krát
plyn přírodní	mld. m ³	800	...
elektřina	mld. kWh	6.000	3,4 krát
cement	mil. tun	600	3,1 krát
bavlněné tkaniny	mld. metrů	45—47	1,5 krát
obuv kožená	mld. párů	2,7—2,8	...
cukr-písek	mil. tun	42—43	1,2 krát
maso	mil. tun	92—94	...
obilí	mil. tun	1.100	...
ocel	mil. tun	500	2,1 krát

a) v kamenném ekvivalentu.

Pramen: Mirovaja ekonomika i meždunarodnyje otnošenija, č. 9/1961, str. 38.

¹⁷⁾ Obdobně orientační výpočty provedli sovětské ekonomové v časopisech: Kommunist č. 13/1961 na str. 30; Planovoje chozjajstvo č. 5/1962 na str. 86; Sborník: Socialističeskij lagерь, Gospolitizdat, 1962, na str. 19 a další.

Výroba průmyslu připadajícího na jednoho obyvatele dosáhne v roce 1980 podle orientačních odhadů o 20—60 % vyššího objemu než výroba ve stejném ukazateli v kapitalistické světové soustavě.

Rozhodující vklad do vzestupu ekonomického potenciálu socialismu má Sovětský svaz, vedoucí stát socialistické světové soustavy, který plní veliké úkoly vytyčené Programem KSSS do roku 1980. Na základě splnění úkolů programu, nejpozději v období let 1970—1975 budou USA předstíženy SSSR v základních ukazatelích hospodářského soutěžení socialismu a kapitalismu, což bude znamenat rozhodující zlom v celém procesu soutěže.

Rovněž ostatní země socialistické světové soustavy, zejména ČSSR a NDR v tomto období přispějí k plnění historického úkolu „dohnat a předejít“ svým dílem. Splnění základních ukazatelů hospodářského soutěžení např. v ČSSR a NDR dokáže plně převahu socialismu nad kapitalismem i v zemích, které za kapitalismu byly hospodářsky vyspělé, znovu jen potvrdí výhody světového socialistického hospodářství pro jednotlivé země.

Splnění úkolů národního hospodářství v letech 1960—1980 vytvoří převahu socialismu nad kapitalismem, která se stane nesporným faktem a získá rozhodující vliv na další vývoj světa. Proces světové socialistické revoluce bude pokračovat a další země se stanou členy socialistické světové soustavy.

V důsledku vzniku socialistické světové soustavy vytvořil se zcela nový poměr mezinárodních sil, vznikly nové tendence v jejich vývoji. Existuje dnes historická epocha, kdy vedle sebe existují státy socialistické a kapitalistické, kdy bylo otřeseno silami kapitalismu natolik, že se světový kapitalismus rozkládá a spěje ke svému konečnému zániku.

Kapitalismus vznikl v XVI. století. Aby se rozvinul ve světovou soustavu, potřeboval k tomu 300 let (do konce XIX. století). Socialismus během pěti desetiletí své existence tvoří již mohutnou světovou soustavu, která neustále roste a upevňuje svoji ekonomickou a politickou sílu.

Mírová náplň koexistence, hospodářské soutěžení socialismu s kapitalismem vstoupilo již do etapy, kdy není jen stanoven cíl „dostihnout a předstihnout přední kapitalistické státy ve smyslu ekonomickém“, ale kdy je již známa zhruba i lhůta splnění těchto úkolů — nejbližších dvaceti let.

Se znepokojením toto konstatují již dlouhou dobu vědci a politikové kapitalistických států. Zatím, co před několika lety ještě odbyli smělé plány socialismu posměšky a znevažováním, reagují dnes na tyto plány zcela jinak. Vznikla celá řada ústavů, které se zabývají problematikou

hospodářského soutěžení socialismu s kapitalismem, existují skupiny „expertů pro socialismus“; počítají, kalkulují, hodnotí fakta.¹⁸⁾

Mezi nimi najdeme ty, kteří se stále dívají na socialistické státy jako na anomálii v kapitalistickém světě a neváhají hlásat nutnost použití síly k jejich zničení (Churchill, Bernham, Harris, Kohn a další), ty kteří uznávají koexistenci socialismu a kapitalismu a dokazují, že v této soutěži zvítězí kapitalismus, což „dokládají“ nejrůznějšími výpočty, které mají prokázat rychlejší rozvoj kapitalismu než socialismu (Ensley, Darwin, Nutter atd.), ty které rozbor faktů a snaha obhajovat kapitalismus vede k tvrzení, že nelze klást otázku, který systém je lepší, neboť oba mají své přednosti (např. G. Adams), i ty, kteří důrazně varují vedoucí představitele kapitalismu, před rostoucí silou socialismu, připouštějí i možnost, že socialismus zvítězí, nedosáhne-li kapitalismus urychlení tempa růstu (např. H. Roberts, Dillon, P. Whitney, Heymann atd.).

Všechny tyto skupiny zkoumají ekonomickou sílu socialismu a kapitalismu ve snaze učinit opatření na posílení sil kapitalismu. Vznikají nejrůznější programy na urychlení hospodářského rozvoje kapitalismu, zejména v USA. (Program Rockefellera, Program tří procent, Program Kesselringa atd.) Za použití širokého aparátu snaží se vyčíslit výsledky hospodářského soutěžení a nezřídka se uchylují i k falsifikaci údajů ve prospěch kapitalismu, nebo k vytváření různých zdůvodňujících teorií (teorie „infantilního růstu“, teorie „falšování statistiky“, teorie „přejaté techniky“, teorie „vybraných druhů produkce“, teorie „nedostatku pracovních sil“, teorie „absolutního rozdílu“ atd.).¹⁹⁾

Cílem celé řady prací a výpočtů je postihnout možnosti, které má socialismus pro předstížení kapitalismu. Existuje celá řada způsobů, jak dosáhnout takových to výpočtů. Je však známo, že veškeré čistě matematické výpočty selhávají, že plány, které se při stanovení zdály být reálnými, maximálními, se stávají malými v porovnání s výsledky budovatelské činnosti a úsilím pracujících, zbavených vykořisťování. Lidé jsou hlavní výrobní silou, ti rozhodují o výsledcích hospodářského rozvoje.

Neúprosně se blíží doba, kdy kapitalismus bude socialismem předstížen. Hospodářské soutěžení socialismu s kapitalismem, jako jedna z historických podmínek výstavby socialismu a komunismu v socialistických zemích, tvoří hlavní náplň mírového soužití států s různou eko-

¹⁸⁾ Připomeňme jen některé práce buržoasních ekonomů, např. Trends in Economic Growth. A Comparison of the Western Powers and the Soviet Bloc. Wash., 1955; Soviet Economic Growth. A Comparison with the United States, Wash. 1957; W. Nutter: Soviet Progress Versus American Enterprise, N. Y.; A. Burns: Competitive Economic Organization, N. Y. 1955; K. Knorr: War Potencial of Nations, Princetown, New Jersey, 1956 a řada dalších.

¹⁹⁾ Srov. V. Perlo: Ekonomičeskoje sovevnovanije SSSR i SŠA, Izdatel'stvo innostranoj literatury, Moskva, 1960.

nomickou podstatou. Socialistické státy neustále bojují za to, aby bylo dosaženo přechodu od „studené války!“, od stavu, kdy „pouze není válka“, k širokému rozvoji mírového soužití na základě hospodářského soutěžení, bojují za cíl, který je v zájmu všeho lidstva.

Mírová hospodářská soutěž stojí v protikladu k tendencím rozpoutávání nové světové války, vytváří určitá pravidla soužití socialismu a kapitalismu, vytváří předpoklady pro vzájemné nevměšování se do vnitřních věcí jednotlivých zemí. Boj za mírové hospodářské soutěžení, za rozvoj hospodářských, kulturních a jiných styků socialismu a kapitalismu je součástí celkového boje za zachování míru a odvrácení válek.

Marxisté vycházejí z toho, že všechny národy dojdou k socialismu, neboť je to nevyhnutelné na základě historických zákonů. Ale nedojdou tam automaticky, bez intenzivního boje a úsilí, aniž by nevyužily všech materiálních možností.

Socialismus rozvíjí své národní hospodářství podle potřeb a zájmů výstavby socialismu a komunismu. Úkoly hospodářského soutěžení pak umožňují měření sil socialismu a kapitalismu v mírovém soužití, měřit cestu, která již byla splněna, aby socialismus prokázal výraznou převahu nad kapitalismem.

V. I. Lenin zdůrazňoval již v r. 1921: „Dnes působíme na mezinárodní revoluci hlavně svou ekonomickou politikou... Na toto bojiště byl přenesen boj ve světovém měřítku. Vyřešíme-li tento úkol, pak jsme vyhráli v mezinárodním měřítku určitě a definitivně. Proto pro nás otázky hospodářské výstavby nabývají významu zcela mimořádného. Na této frontě musíme zvítězit...“²⁰⁾

V mírové soutěži, před zraky národů se rozhodne, který systém je lepší, zda socialismus, či kapitalismus, kterému systému dají národy přednost. Dosavadní průběh a výsledky mírového hospodářského soutěžení nás přesvědčují stále o tom, že je velmi blízko doba, kdy socialismus předstihne kapitalismus ve smyslu ekonomickém a necháváje jej daleko vzadu, bude se rozvíjet dále, směrem ke komunismu.

Veliké úkoly hospodářského soutěžení socialismu s kapitalismem platí i pro Československo v období let 1960—1980. V tomto období podle předběžných propočtů může být splněna rozhodující část ukazatelů hospodářského soutěžení a ČSSR může dosáhnout vyšší ekonomické úrovně, než kterýkoli kapitalistický stát na světě. Naše země tak předstihne kapitalismus definitivně i ekonomicky.

Splnění úkolů hospodářského soutěžení s kapitalismem v naší zemi si vyžádá velkého úsilí našeho pracujícího lidu. Celé naše národní

²⁰⁾ V. I. Lenin: Spisy sv. 32, SNPL, 1955, str. 457.

hospodářství bude v podstatě připraveno na přechod ke komunismu. To bude znamenat, že československému lidu se otevře po všech stránkách možnost života v podmínkách komunismu, života uspokojícího plně všestranný rozvoj celé společnosti a každého člověka.

РЕЗЮМЕ

Исторические условия развития капитализма, в частности, действие закона неравномерного экономического и политического развития, привели, с одной стороны, к тому, что экономический потенциал был сосредоточен по преимуществу в нескольких наиболее развитых капиталистических странах, и, с другой стороны, к тому, что объективные и субъективные условия для осуществления социалистической революции были созданы в странах, которые в экономическом смысле были на более низкой ступени экономического развития, чем передовые капиталистические страны.

После осуществления социалистической революции возникает противоречие между наиболее прогрессивными производственными отношениями и более низким уровнем производственных сил, чем достигли передовые капиталистические страны. Главной экономической задачей социалистических стран является построение коммунизма, основанного на более высокой ступени развития производственных сил, чем достиг капитализм.

Поэтому существующее противоречие решается в условиях сосуществования социализма и капитализма путем экономического соревнования социализма и капитализма, которое представляет собой исторический процесс, особую форму классовой борьбы двух систем.

Содержание экономического соревнования социализма и капитализма выражает историческую задачу «догнать и перегнать передовые капиталистические страны экономически». По сравнению с главной экономической задачей, это задача частная, промежуточная ступень в строительстве коммунизма. Она является не решающим критерием развития социалистического общества, а составляет одно из исторических условий, в которых осуществляется строительство коммунизма. Она имеет, однако, большое политическое и экономическое значение. Ее достижение означает достижение перевеса социализма над капитализмом в решающей области жизни человеческого общества — в экономической области. Оно будет означать исторический перелом, имеющий мощное влияние на международное рабочее движение, на развитие мировой социалистической революции, на перспективы перехода мира к коммунизму.

От общей формулировки исторической задачи «догнать и перегнать», поставленной В. И. Лениным в 1917 году, до настоящего времени было пройдено несколько ступеней теоретической разработки ее содержания. Каждое конкретное определение цели хозяйственного соревнования имело свою историческую мотивировку. Оно содействовало потребностям практики конкретизировать содержание экономического соревнования, разбивая его на частные цели на данном этапе развития мировой социалистической революции и строительства социализма и коммунизма.

«Догнать и перегнать» капиталистические страны не значит создавать механическую копию капиталистического хозяйства. Необходимо иметь в виду совершенно иное создание потребностей при социализме и капитализме, разную структуру народного хозяйства, природные условия, жизненные привычки и традиции, долгосрочные тенденции развития, степень включения в международное разделение труда и т. д.

Под целью экономического соревнования необходимо подразумевать опережение передовых капиталистических стран в уровне производства и национального богатства (накопленных материальных средств), что предполагает опережение в уровне производствен-

ных сил и, на этой основе, достижение более высокого жизненного уровня в социалистических странах, чем в главных странах капитализма, как в количественном, так и в качественном отношениях, в соответствии с главной экономической задачей, построением коммунизма.

Догнать и перегнать необходимо наиболее развитые капиталистические страны. Дело не в рекордных максимальных показателях по некоторым видам производств в некоторых странах. Наиболее развитыми капиталистическими странами являются США, ГФР, Великобритания, Франция и Япония. Из этих стран США превосходят все остальные. Они представляют апогей хозяйства, достигнутого к настоящему времени капитализмом благодаря необычайно благоприятным природным и историческим условиям. опередить уровень США практически означает опередить уровень капитализма.

Экономическое соревнование социализма с капитализмом охватывает, как исторический процесс, два больших периода: период соревнования одной социалистической страны — СССР — со всей капиталистической мировой системой, и период после II мировой войны, период соревнования двух мировых хозяйственных систем. Эти периоды характеризуются целым рядом количественных и качественных изменений и в них содержится целый ряд частных этапов с конкретными частными задачами.

Историческая задача «догнать и перегнать» касается в первую очередь всей мировой социалистической системы. У мировой социалистической системы имеются все необходимые природные и общественные условия для ее выполнения, так как она соединяет экономический потенциал отдельных социалистических стран для наиболее эффективного его использования. Отдельные страны (за исключением СССР) этих возможностей не имеют и выполняют свою «собственную историческую задачу» в рамках мировой социалистической системы. Ввиду того, что отдельные социалистические страны развиты экономически неодинаково, и выполнение исторической задачи осуществляется постепенно. Страны, экономически наиболее развитые (СССР, ГДР, ЧССР), ведут соревнование уже непосредственно с уровнем главных капиталистических стран, остальные страны создают своим строительством предпосылки для выравнивания экономического уровня с передовыми социалистическими странами и ведут соревнование с уровнем дальнейших капиталистических стран.

Достигнутые экономические результаты в экономическом соревновании социализма и капитализма подвергаются постоянному наблюдению и оценке на основании разнообразных аналитических методов. Одним из чаще всего применяемых методов является метод сравнения, который наталкивается на целый ряд методических затруднений.

Результаты сравнения должны быть надежными, реальными, объективными, сосредоточенными на главные звенья проблематики. Они отражают закономерные тенденции замены капитализма социализмом в мировом масштабе, фиксируют уровень и тенденцию развития национального хозяйства и отдельных отраслей, современный уровень экономического развития, силу стран и т. п. Поэтому между буржуазной и марксистской науками ведется упорная борьба за методику взаимного измерения хозяйственных результатов.

Сравнение экономических результатов экономического соревнования возможно выразить не одним «синтетическим» показателем, а лишь целой системой показателей, имеющих достаточно широкое экономическое содержание. В этой системе должны содержаться показатели более общие и более конкретные, экстенсивные и интенсивные, количественные и качественные. Вопрос о выборе системы зависит от цели исследования, которой присуща историческая точка зрения. Исходным пунктом этой системы служат отношения расширенного воспроизводства, классифицированные по потребностям соответствующих анализов. Чем более подробную систему показателей возможно конструировать, тем лучше можно

сравнивать экономические результаты социализма и капитализма в хозяйственном соревновании.

Существует целый ряд указанных систем показателей. Однако между основными показателями, которые затем излагаются более подробно при помощи частных показателей, никогда не должны отсутствовать: показатель объема материального производства, производства, приходящегося на одного жителя, показатели жизненного уровня, производительности и эффективности труда, использования экономического потенциала и национального богатства, темпа развития и т. д.

В дальнейшей части работы рассматривается конкретный материал о развитии хозяйственного соревнования двух мировых систем в 1950—1962 гг. в области промышленного производства. В историческом развитии определена доля социализма в территории и населении мира, показан подъем хозяйственной силы в производстве основных видов промышленных изделий в натуральном выражении, доля социализма и капитализма в мировом производстве главных видов изделий. Значительный сектор работы посвящен установлению доли социализма в мировом промышленном производстве, выраженной в стоимости. В историческом развитии показаны попытки разных учреждений с 1928 года по сегодняшнее время, в частности, с учетом затруднений, вызываемых установлением мер веса в объемах систем для отдельных стран. Показаны меры веса отдельных социалистических и капиталистических стран, динамика их промышленного развития, и на основании этого исчислена динамика промышленного развития мира и структура мировой промышленности. На основании всех этих данных сделана попытка установить долю главных стран в мировом промышленном производстве как в абсолютном объеме производства, так и в производстве, приходящемся на одного жителя.

Путем оценки основных статистических данных об истекшем развитии хозяйственного соревнования социализма и капитализма работа переходит к кратким прогнозам будущего развития. Зафиксированы естественные источники и экономический потенциал социалистической системы, оценены факторы, ускоряющие решение соответствующих задач.

На основе экстраполяции предполагаемых темпов роста обеих систем в нескольких вариантах доказывается, что социализм в 1970 году достигнет больше чем половины, а в 1980 году приблизительно двух третей мирового промышленного производства (в сельском хозяйстве задачи будут выполнены еще раньше), чем он достигнет абсолютного перевеса над капитализмом в области материального производства. Приведены и прогнозы вероятных объемов производства главных промышленных изделий в социалистической системе на 1980 год, и предварительные сведения о структуре населения мира в 1980 году.

Мирное содержание сосуществования социализма и капитализма, экономическое соревнование, вступило уже в этап, когда не только установлена цель «догнать и перегнать передовые капиталистические страны в экономическом смысле», но когда уже в грубых чертах известны и сроки выполнения этих задач.

Экономическое соревнование, как одно из исторических условий построения социализма и коммунизма, составляет главное содержание мирного сожительства государств с разной по существу социальной экономикой; оно противостоит тенденциям развязывания новой мировой войны, создает определенные правила сожительства социализма и капитализма. Борьба за мирное хозяйственное соревнование, за развитие хозяйственных, культурных и других сношений социализма и капитализма, является составной частью общей борьбы за сохранение мира и предотвращение войн. Истекший процесс хозяйственного соревнования убеждает нас в том, что не за горами время, когда социализм опередит капитализм в экономическом отношении и, оставляя его далеко за собой, будет развиваться далее, по направлению к коммунизму.

SUMMARY

The historical conditions of the capitalistic development, in the first place the effects of the law of uneven economic and political development, were on the one hand the cause of the fact, that the economic potential has been mostly concentrated in a certain number of the most developed capitalistic countries, on the other hand those historical conditions were the cause of the fact that the objective and the subjective conditions for the realization of the socialist revolution were created in countries which were in the economic sense on an inferior level of economic development than the advanced capitalistic countries.

After the realization of the socialist revolution a contradiction arises between the most advanced relations of production and a level of productive forces which is lower than that one reached by the leading capitalistic countries. The main economic task of the socialist countries is the building up of communism, based on a higher degree of development of productive forces than that reached by capitalism.

The existing contradiction is therefore being solved in the conditions of coexistence of socialism and capitalism and, as far as the socialistic countries are concerned, by the way of the economic emulation between socialism and capitalism, this emulation being an objective historical process, a special form of the class struggle which goes on between the two systems.

The content of the historical competition between socialism and capitalism is expressed in the historical task „to overtake and surpass the leading capitalistic countries on the field of economy“. It is a partial aim in relation to the principal economic task, it is an intermediate stage in the building up of communism. It is not the decisive criterion of the development of the socialist society, but it is one of the historical conditions in which the building up of communism is being realized. Its political and economic importance is however a very great one. Its achievement will mean that socialism will prevail over capitalism in the decisive domain of human society, in the economic domain. This will signify a historical turning point which will exercise a powerful influence on the international labour movement, on the development of the socialist world revolution, on the perspectives of a transition of the world to communism.

Since the general formulation of the historical task of „overtaking and surpassing“, emphasized by Lenin in 1917, the theoretical elaboration of its content went through by several degrees. Each concrete definition of the aim of economic emulation had its historical reasons. It contributed to the need of the practice to put in concrete forms the content of the economic emulation by fixing partial aims on the given stage of evolution of the socialist world revolution and of the building — up of socialism and communism.

„To overtake and to surpass“ the capitalistic countries does not mean to create a mechanical copy of the capitalistic economy. One must take into consideration the entirely different formation of needs in socialism and in capitalism, the different structure of national economy, the natural conditions, the living customs and traditions, the tendencies of long term developments, the attained degree of international division of labour a. s. o.

The aim of the economic emulation consists in surpassing the leading capitalistic countries as far as the level of output is concerned, as well as the level of national wealth (accumulated material goods). This supposes the surpassing of capitalism as far as the level of productive forces is concerned and as a consequence of it the attainment in socialist countries of a higher standard of living, both in the quantita-

tive and in the qualitative respect, than is the standard of living in the main capitalistic countries, all that in accordance with the principal economic task, that means with the building up of communism.

It is necessary to overtake and surpass the most developed capitalistic countries. That doesn't signify to surpass the peak record indexes relative to some kinds of production in certain countries. The most developed capitalistic countries are the USA, the German Federal Republic, Great Britain, France and Japan. Among those countries, the USA surpass all the other ones, they represent the economic summit reached meanwhile by capitalism. They succeeded in this owing to extremely favorable natural and historical conditions. To surpass the standard of the USA means practically to surpass the standard of capitalism.

The economic competition of socialism and capitalism comprises, as a historical process, two great periods: the period of competition between one socialist country — the USSR — and the entire capitalistic world system and the period after the end of the second world war, the period of the competition between the two economic world systems.

The periods in question are characterized by a series of quantitative and qualitative changes and they include a lot of partial stages with concrete partial tasks.

The historical task of „overtaking and surpassing“ applies first of all to the entire socialist world system. The socialist world system has at its disposal all the natural and social conditions necessary to the fulfilment of this task, because it unites the economic potential of the single socialist countries in order to achieve the most effective utilization of their potentials. The individual countries (excepted the USSR) don't have such possibilities and they are fulfilling their „own historical task“ within the socialist world system. As the single socialist countries are not equally developed as far as their economies are concerned, the fulfilment of the historical task in question is also realized gradually. The economically most developed countries (the USSR, the Czechoslovak Socialist Republic, the German Democratic Republic) are competing already immediately with the standard of the principal capitalistic countries. The other countries create meanwhile by their construction conditions for equalizing the economic level of the leading socialist countries and they compete with the standard of the other capitalistic countries.

The economic results attained in the economic competition between socialism and capitalism are constantly followed and appraised by means of different analytical methods. One of the mostly used is that of comparison, which means, however, with a series of methodical difficulties.

The results of the comparison must be trustworthy, matter of fact, by objective and they have to be concentrated on the main items of the problems. The results are reflecting the regular tendencies to substitute capitalism by socialism on a world wide scale, they are reflecting the level and the tendencies in the development of the national economy as well as of its single branches, the actual economic maturity and force of the different countries a. s. o. Therefore, a very hard struggle is going on between the bourgeois and the marxian science, having for its object the methods of comparing the economic results.

The comparison of economic results of the economic emulation cannot be apprehended by a unique „synthetic“ index, but only by a whole system of indexes, possessing a sufficiently wide economic content. Such a system must involve some general as well as some concrete indexes, extensive and intensive, quantitative and qualitative ones. It depends on the aim followed by the investigation what system is to be applied, the aim implicating a historical point of view. The basis of the system in

question is represented by the relations of expanded reproduction, classified according to the needs of the respective analysis. The more detailed the system of indexes is, which can be established, the better it is possible to compare the economic results achieved by socialism and by capitalism in their economic emulation.

There exists a series of the mentioned systems of indexes. Among the basic indexes which are later specified by means of partial indexes, never are to be missed the index of the volume of industrial output, of the output corresponding to one inhabitant, the indexes of the standard of living, of the productivity and effectiveness of labour, of the utilization of the economic potential and of the national wealth, of the rate of development a. s. o.

The further part of the study in question deals with concrete materials concerning the economic competition of the two world systems during the years 1950—1962 in the domain of industrial production. The article traces the historical evolution of the proportion of socialism in the territory and in the population of the world, it demonstrates the increase of economic strength on the example of the production of basic industrial products, expressed in kind, and it quotes the proportion of socialism in the world production of basic industrial products. A very important part of the study is dealing with the determination of the proportion of socialism in the world industrial output, expressed in the form of value. The author traces further the historical development of the attempts tried in this respect by different institutions, from the year 1928 up to the present time and he concentrates his attention first of all on to difficulties of determining the weights in the volumes of the systems as far as the different countries are concerned. The author displays the weights of different capitalistic and socialistic countries, the dynamics of their industrial development and he calculates on that basis the dynamics of the world industrial development and the structure of the industry of the world. On the basis of all these indications an attempt is made to determine the proportion of the principal countries in the world industrial output, both as far as the absolute volume of output is concerned as the output corresponding to one inhabitant.

After having effected the evaluation of the basic statistical indications concerning the development of the economic emulation between socialism and capitalism up to the present time, the author passes to brief estimations of future developments. He takes into consideration the natural resources and the economic potential of the socialist system, he evaluates the factors which accelerate the solution of the respective tasks.

On the basis of an extrapolation of the presumed rates of growth of both systems in several variants the author proves that socialism will attain in the year 1970 more than one half and in the year 1980 nearly two thirds of the world's industrial output (as far as agriculture is concerned, the tasks will be fulfilled even earlier) and that socialism will hereby reach an absolute superiority over capitalism in the domain of material production. The study contains also evaluations of probable volumes of output of the principal industrial products in the socialist system in the years 1980, as well as anticipatory studies on the structure of the world's population in the year 1980.

The pacific content of the coexistence between socialism and capitalism, the economic competition, has reached already a stage, when not only the aim is fixed to „overtake and surpass economically the leading capitalistic countries“, but when already the terms are roughly known, when these tasks are to be fulfilled.

The economic emulation, as one of the historical conditions of the building up of socialism and communism, represents the main content of peaceful coexistence between states with different social and economic structures, it is in contradiction with the

tendencies of starting a new world war and it creates certain rules of coexistence between socialism and capitalism. The struggle for economic emulation, for the development of economic, cultural and other contacts between socialism and capitalism, is a part of the total struggle for the maintenance of peace and for averting war. The course things task hitherto, as far as the economic competition is concerned, persuades us, that the time is very near, when socialism will surpass capitalism economically and when, leaving capitalism far backwards, it will continue its further development towards communism.

PROBLÉMY VÝSTAVBY SOCIALISMU A KOMUNISMU V PODMÍNKÁCH KOEXISTENCE DVOU SVĚTOVÝCH SOUSTAV*)

ПРОБЛЕМЫ СТРОИТЕЛЬСТВА СОЦИАЛИЗМА
И КОМУНИЗМА В УСЛОВИЯХ СОСУЩЕСТВОВА-
НИЯ ДВУХ МИРОВЫХ СИСТЕМ

THE PROBLEMS OF THE BUILDING UP OF SOCIALISM
AND COMMUNISM IN THE CONDITIONS OF THE
COEXISTENCE OF THE TWO WORLD SYSTEMS

PROBLEME DES AUFBAUS DES SOZIALISMUS UND
KOMMUNISMUS UNTER DEN BEDINGUNGEN
DER KOEXISTENZ ZWEIER WELTSYSTEME

KAREL ROTTER

Problémy koexistence socialismu a kapitalismu se týkají jak socialistických, tak imperialistických a rozvojových zemí. Týkají se jejich vzájemného ovlivňování a úkolů vyplývajících z této skutečnosti pro mezinárodní komunistické hnutí.

Zde jde tedy jen o tu část celkové problematiky „koexistence“, která se týká jejich bezprostředních vlivů na podmínky výstavby socialismu a komunismu a úkolů z nich pro socialismus vyplývajících. Jde tedy o hledání a zkoumání pramenů, cest a důsledků *vnějších* vlivů na výstavbu socialismu a komunismu, souvisejících s koexistencí socialismu s kapitalismem.

Výstavba socialismu a komunismu má samozřejmě své vlastní *vnitřní* zákonitosti. Působí na ně objektivní a subjektivní podmínky. Těmito bezprostředně vnitřními problémy se však nezabýváme; zkoumáme základní aspekty působení *vnějších* vlivů na podmínky *vnitřní*, zkoumáme, nakolik přitom dochází k znatelným změnám a přeměnám těchto vnitřních podmínek výstavby socialismu a komunismu.

*) Redakční rada uveřejňuje tuto práci jako vědecké sdělení, které bylo předneseno na rozšířené schůzi katedry politické ekonomie v březnu 1963. Problémy, které zde autor řeší jsou předmětem jeho připravované obsáhlejší práce.

Výstavba socialismu a komunismu vykazuje velké historické úspěchy, které koneckonců vyústily v rozhodující úlohu socialismu ve světovém dění, umožnily jeho převahu nad kapitalismem, připravují vše nutné k přechodu ke komunismu.

Světodějný úkol připravit přechod lidstva od kapitalismu ke komunismu se nemůže obejít bez velkých obtíží. Vždyť jde o cestu dosud neznámou, o cestu naprosto novou. Jsou to většinou potíže růstu. Mnohé z nich se stále překonávají, některé ovšem teprve po řadě pokusů. Jiné se však s naprostou jistotou stále a stále opakují. Jsou jaksi *chronického* rázu vzhledem k tomu, že SSSR je na cestě výstavby nového řádu již 45 let a země socialistické soustavy již více než 17 let.

Základními podmínkami výstavby jsou podmínky *vnitřního rázu*, pocházející z *podstaty* socialismu, ať jde přitom o objektivní nebo subjektivní podmínky. Nemůže pak udivit, jestliže i mnoho obtíží je z velké míry také subjektivního rázu (jde o chyby a omyly). Jejich odstranění je vcelku bezprostředně v našich rukou.

Zůstává však zbytek. Ten je zřejmě chronický a nedá se odstranit; vleče se po desetiletí nebo po velmi dlouhou dobu. Pak ovšem nelze předpokládat, že jde jen o vnitřní příčiny těchto obtíží. Právě tyto obvykle chronické potíže výstavby socialismu a komunismu jsou předmětem našeho zájmu. Přitom se tedy předpokládá, že takové stále se opakující obtíže musí mít svou příčinu ve *vnějších* podmínkách výstavby socialismu a komunismu.

II.

Přes všechny přednosti existující v socialistickém zřízení se v některých směrech skutečně nedá mluvit o definitivním překonání potíží výstavby. Týká se to zejména:

- a) technického rozvoje a tím budování materiálně-technické základny komunismu;
- b) materiálně-technické základny zemědělské výroby, základní mechanizace ve velkém měřítku, velkých meliorací apod;
- c) výše reálné mzdy a životní úrovně a tempa dostižení kapitalistických norem. Mzdy zůstávají stále víceméně na výši reprodukčních nákladů pracovní síly. Nezvedají se tak, aby i morální zainteresovanost se mohla plně rozvíjet;
- d) stále ještě není „vláda laciná“ — jak o tom mluvil Marx — a státní aparát vyžaduje pro svůj rozmach mnoho prostředků. Pak ovšem je i odstranění byrokratických metod práce stálým požadavkem.

e) velmi obtížné je překonávání autarkistických tendencí ve spolupráci socialistických zemí a nutný skok směrem k internacionalizaci hospodářského života socialistických zemí (resp. k „socialistické integraci“).

Socialistická dělba práce jde pomalu dopředu, mnohem pomaleji, než to vyžaduje vývoj na západě (EHS).

Země socialistického tábora například po dlouhou dobu nemohly přejít k tak důležité věci jako vytvoření společné investiční banky, společné měny, překonání konkurenčních vztahů socialistických zemí na světovém kapitalistickém trhu apod.;

f) dost často se musí dokazovat přednosti socialismu cestou propagandy, to jest slovy a nikoliv hotovými, hmatatelnými skutky.

Přitom se ukazuje, že pokus o urychlené překonání všech těchto otevřených otázek cestou *maximálního* tempa růstu průmyslové výroby apod. znemožňuje skutečné *optimální* tempo z hlediska celkového růstu socialistické výstavby a prohlubuje dočasně některé z uvedených jevů.

Nutno mimo to upozornit na okolnost, že uvedené potíže stojí v naprostém rozporu s tím, co Marx a Engels, ba i Lenin očekávali, že se tu tedy objevuje navíc rozpor mezi poučkami klasiků a skutečným vývojem. Marx a Engels například stále mluvili

- a) o levné vládě a zániku státu,
- b) o nebyrokratickém státním aparátu,
- c) o milici, nikoliv o stálé armádě,
- d) o rychlém technickém rozvoji,
- e) o zvláště rychlém vzestupu zemědělství (Engels),
- f) o nejužší spolupráci socialistických zemí a urychleném vytvoření světového socialistického hospodářství,
- g) o široké pomoci rozvojovým zemím tak, že budou velmi rychle následovat příkladu vyspělých socialistických zemí (Engels),
- h) o jednoznačně přesvědčivém růstu životní úrovně alespoň ve vyspělých socialistických zemích,
- ch) o překonání zbožní výroby za socialismu,
- i) o převzetí nákladů tvorby složité práce společností.

Bylo by tedy žádoucí, aby každá teorie výstavby socialismu a komunismu zároveň vysvětlila rozpor mezi poučkami klasiků a skutečností.

Nelze se uspokojit tvrzením, že Marx a Engels „se mýlili“, ani s tím, že „jsou zastaralí“. To jsou argumenty buržoazní ekonomické vědy. O to důležitější by bylo prokázat, že skutečnost se dá vysvětlovat naprosto jednoznačně i v souvislosti a s ohledem na poučky Marxe a Engelse.

K tomu ovšem nutno poznamenat, že Marx a Engels nemluvili jen o komunismu, když pojednávali o „socialismu“, neboť právě Marx v „Gothajském programu“ velmi bedlivě odlišuje „socialismus“ od „komunismu vyššího stupně“.

Má-li se podařit vysvětlení těchto souvislostí, musí to být vysvětlení takové, které přesvědčuje i dělnickou třídu západních zemí o tom, že problém obtíží výstavby socialismu a komunismu není skryt v socialistickém *systému*, nýbrž ve *zvláštních podmínkách* budování socialismu za koexistence socialismu a kapitalismu a že za tyto podmínky neodpovídají bezprostředně socialistické země, nýbrž státy imperialistické a mezinárodní monopoly.

III.

Na stopu řešení problematiky těchto rozporů vede poznatek, že k úspěšnému zdolání všech uvedených hlavních potíží je zapotřebí mnoho a mnoho nákladných investic. Proč si tyto investice jednoduše neobstaráme? Protože na to nejsou prostředky. Proč však přes všechny přednosti socialistického plánovaného hospodářství nejsou tyto prostředky k dispozici?

Odpověď na tyto otázky nutno hledat při srovnání tézí „Gothajského programu“. Je z nich pro socialismus viditelná naprosto jiná hospodářská situace, nežli nám podává dnešní skutečnost. Prakticky z Gothajského programu“ totiž vyplývá, že socialismus v pojetí klasiků *nezná vydání na armádu a obranu*, o nichž je známo, že vlivem nejnovější techniky vyžadují přímo astronomická čísla v rozpočtu všech států.

Je tu tedy jeden velmi podstatný rozdíl mezi poučkami Marxe a Engelse a skutečností. Důvod, který k tomuto rozdílu vedl, musí vysvětlit přímo a nepřímo také všechny jiné rozdíly a rozpory.

IV.

Ze zkoumání konkrétních podmínek výstavby socialismu a komunismu v období koexistence s kapitalismem vyplývají pak tyto poznatky a poučky:

1. Skutečnost, že došlo k socialistické revoluci nejprve v zemích hospodářsky zaostalých (agrárních), umožnila a umožňuje imperialistům *nejvyvinutějších* zemí, aby proti socialismu zbrojili a připravovali imperialistické agrese.
2. Tato skutečnost donutila země socialistické — v počátku již Sovětský svaz —, aby byla učiněna všechna opatření na *obranu* socialistic-

kých vymožeností a komunistické budoucnosti. Proto se tedy musel zvláště silně vybudovat státní aparát, zejména pro obranu země.

(Vstup ČSSR jako průmyslově vyvinuté země do řady socialistických zemí nemohl na této historické nutnosti nic změnit. Hospodářský a vojenský potenciál ČSSR není ve světovém měřítku dost silný, aby sám přivodil obrat v poměru sil. Naopak i ČSSR musela nutně napínat všechny síly, aby učinila zadost zvláštní pozici ČSSR v zápasu dvou světů a ospravedlnila své historické poslání na cestě ke komunismu.)

3. Klasikové znali ve výstavbě socialismu a komunismu strategicky *jen jeden hlavní úkol*, totiž právě výstavbu socialismu a komunismu. Skutečnost koexistence socialismu a kapitalismu donutila socialistické země k tomu, aby na sebe vzaly *dva úkoly*, a to *výstavbu socialismu a komunismu*, které slouží „*fond výstavby*“ a *obranu socialismu*, které má sloužit ekonomicky „*fond obrany*“.
4. Právě tyto okolnosti nutí navíc socialistické země k tomu, aby především zajistily hospodářskou bázi výstavby socialismu a komunismu a vybudovaly proto — nehledě na všechny jiné známé úkoly — nejrychlejším tempem průmysl, zejména průmysl těžký. V průběhu této budovatelské práce je nutno vyvíjet optimálně i dopravu. To vše si vyžaduje mnoho prostředků a investic.
5. Zemědělství trpělo za kapitalismu citelně a zaostávalo již tehdy daleko za vývojem průmyslu. Socialismus musí i tuto skutečnost vzít na vědomí jako závažné dědictví z minulosti. Zemědělství podle toho mělo tedy učinit *dva* velké skoky dopředu. Předně by mělo stírat zaostalost zděděnou od kapitalismu. Navíc by pak zemědělství mělo držet krok s vývojem průmyslu, který se za socialismu nutně a rapidně rozrůstá.

Protože je však nutné — a to na základě historické situace — opatřit skutečně veliké prostředky na obranu země a na výstavbu průmyslu, musí pro nedostatek dalších velkých prostředků koneckonců dojít k určitému relativnímu zaostávání zemědělství.

Absolutně se pro zemědělství dělalo mnoho. Avšak relativně to nebylo a nemohlo ani být ve stejných odpovídajících proporcích s průmyslem. Tak docházelo k určitému nutnému, konstitucionálnímu zaostávání ve vývoji zemědělství a tím i ke *chronickým* disproporcím mezi průmyslem a zemědělstvím v průběhu výstavby socialismu a komunismu v podmínkách koexistence, k zachování dvou tříd, dvou forem vlastnictví, a proto i k zachování dědictví z dob kapitalismu, zbožní výroby.

6. Zemědělství a jeho výrobní metody jsou však do veliké míry rozhodující pro životní úroveň pracujících a její vzestup. Není tedy divu,

jestliže ani životní úroveň nevzrůstá v tom tempu, které by jenom poněkud odpovídalo tempu rozvoje průmyslu — i když se absolutně zvyšuje.

7. Nutnost samotné obrany pak vede k tomu, že není ještě možno mluvit o „vládě laciné“, neboť už prostředky pro obranu vyžadují velmi mnoho hmotných a finančních zdrojů, nadto si armáda vyžadá práci a čas mnoha lidí — techniků, vědců, organizátorů apod. Vcelku vzato je pak státní aparát mnohem větší, než je to objektivně pro výstavbu samotnou nutné. Tato relativní velikost státního aparátu podporuje zase tendenci byrokratismu ve státě.
8. Kdyby bylo možné uvolnit příslušné prostředky a dostatečný počet kádrů pro urychlený vzestup méně vyvinutých socialistických zemí, došlo by záhy k vyrovnání produktivity práce ve všech socialistických zemích, a na tomto podkladě k překonání všech autarkistických tendencí, které mají svůj kořen právě v tom, že každá země hledí sama pro sebe tak či onak co nejrychleji překonat obtíže, protože to koordinovaným úsilím dosud možné ještě nebylo. Tak je pochopitelná i obtíž při dosažení socialistické integrace a internacionalizace, při prohloubení socialistické dělby práce, vytvoření společné měny atd.
9. A tak musí tedy socialistické státy dost často prokázat přednosti socialistického výrobního způsobu spíše logickými argumenty než konkrétními výsledky a praxí při zvyšování životní úrovně lidu (až na *tempo* výstavby, které však je z různých hledisek určitým dosud vědecky nedokonale — ve svých důsledcích — zkoumaným problémem).
10. Tím vším dochází k tomu, že důsledky koexistence pak samy vyvolávají určité zvláštní problémy, jejichž zvládnutí klade značné požadavky jak na teorii tak na praxi komunistického hnutí. Uvádíme příklady těchto „řetězových reakcí koexistence“:
 - a) Volí se spíše maximální než optimální přírůstek průmyslové výroby.
 - b) Kvalitativní vývoj ovšem není v souladu s kvantitativním vývojem.
 - c) Společensky souhrnný mzdový fond musí být podstatně zkrácen a mimo to musí být ještě rozdělován na řadu dalších „neproducentů“ (v armádě apod.).
 - d) Z těchto skutečností vyplývá dále zřejmá tendence ke zvláštnímu zvyšování intenzity práce a k obtížím při zavedení nové techniky.

- e) V souvislosti s tím musí se stále a všude zvlášť zdůrazňovat hmotná zainteresovanost a není místo pro zainteresovanost morální.
- f) Po dlouhou dobu je ztíženo opatřit lepší hmotné postavení kvalifikovaným dělníkům (ale i mistrům, inženýrům, lékařům apod.).
- g) Ze státně důležitých důvodů musí být platová stupnice státních zaměstnanců a určitých jiných kategorií pracujících zvlášť vysoká.
- h) Školení nemůže jít na úkor jen státní pokladny (pomocí stipendií apod.), ale musí být přenechána z velké části „soukromé rodině“.

Srovnáme-li tyto nutnosti s poučkami například Engelse o složité práci, je zase převedena celá skupina rozporů s poučkami klasiků na problematiku „koexistence“.

S ohledem na „koexistenci“ mohou se tyto a podobné problémy řešit ovšem jen zdrženlivě a optimálně. Řešení si vyžaduje někdy dlouhou dobu.

11. Z podobných důvodů dochází často ke zvláštnímu jevu „koexistence“. Podstata je v tom, že zvláštní podmínky výstavby za koexistence s kapitalismem donutí komunistické hnutí a socialistické země někdy k určitému jednání, které je na první pohled socialismu cizí — vyjadřuje určitý vliv kapitalismu na socialismus za koexistence — a je teprve na druhý pohled pochopitelné jako převrácený, nikoli původní jev socialismu. Říkám těmto jevům „*paradoxy koexistence*“. K ním dochází jak v praxi tak v teorii. Uvádíme příklad z teorie:

Teorie stanovení výše mzdy za socialismu podle reprodukčních nákladů se zdá být za daných známých okolností velmi svůdná, jenže obsahuje prvek teorie hodnoty pracovní síly za kapitalismu. Socialismus se jeví pak jako systém vykořisťování pracujících pomocí státu a státních podniků. Nutno tuto teorii odmítnout. Není však této teorie ani zapotřebí, aby se vysvětlila skutečnost, že se mzdy víceméně drží dlouho na výši „reprodukčních nákladů“.

Vysvětlení je v tom, že výsledek nové práce za socialismu se dělí podle plánu mezi společností a jednotlivcem, přitom — právě v podmínkách koexistence — společnost potřebuje tolik prostředků pro obranu a bezprostřední výstavbu průmyslu a pro jiné úkoly, že nemůže dát zároveň růst stejně rychle průmyslové výrobě i mzdám. Naopak, tlak vydání na obranu je tak velký jako tlak hydraulického lisu. Ale mzda nemůže být *snížena* více než k výši reprodukčních nákladů, protože by se to negativně projevilo ve výrobě (nemoci atd.). Zato však může mzda kdykoliv stoupat a nemá hranice, dané hodnotou pracovní

síly. (Nová hodnota je podle plánu dělena mezi společností a jednotlivcem různým způsobem.)

V.

Přednosti socialistického systému vedou ovšem po určité době s jistotou k překonání všech těchto disproporcí a nedostatků. Dřívější z ostatlé socialistické země se stávají zeměmi vyvinutými. Podmínky výstavby socialismu a komunismu v období koexistence se mění ve prospěch socialistického světa.

Přesto se všechny tyto okolnosti nemohou výrazně projevit dosti rychle v uvedených směrech, protože působí moment nový, který si vyžaduje své zvláštní řešení.

Pomoc hospodářsky málo vyvinutým zemím — nazýváme je „zeměmi rozvojovými“, — vyžaduje si veliké prostředky. Tyto prostředky by mohly být sice účelně použity i uvnitř socialistických zemí, nebo alespoň v rámci socialistického tábora, avšak nelze neposkytovat tuto pomoc rozvojovým zemím, a to už proto ne, že i tyto země bojují za svobodu, za demokracii, za mír.

Dochází tedy i k novým momentům, které jaksi prodlouží účinnost určitých nepříznivých podmínek výstavby socialismu a komunismu v období koexistence.

Je nutné dívat se na tyto procesy jako na procesy dialektické. Jsou zdolávány v pochodu vpřed a posílí koneckonců hospodářskou, politickou i strategickou sílu socialistického tábora a každé jednotlivé socialistické země.

Vcelku nejde tedy o nějaké „škodlivé“ tendence z hlediska jakési „čisté výstavby“ socialismu a komunismu, nýbrž o *historicky nutné* zvláštní podmínky výstavby socialismu, které ovšem ve svém souhrnu představují velké obtíže na cestě k socialismu a ke komunismu.

Je třeba tím více ocenit *heroismus* pracujících, význam proletářského internacionalismu, zásluhu dělnické třídy a strany proletariátu, jakožto vedoucí složky dělnické třídy. Subjektivní chyby, které se v průběhu práce musely vyskytnout, nemohou na celkovém hodnocení nic měnit.

VI.

Zakladatelé vědeckého komunismu řešili problémy období po uchopení moci vědomě jen zásadně a ilustrativně. Chtěli tím zamezit odvádění diskuse od bezprostředních úkolů boje o vítězství dělnické třídy.

Bylo tu poukázáno na některé „rozpory“, které vznikaly mezi výroky klasiků a obrazem naší skutečnosti. Tyto rozpory se ukáží ve světle rozboru podmínek koexistence jako zvláštní problémy a úkoly komunistického hnutí. Jsou-li kořeny těchto problémů odkryty, lze je bezpečně zvládnout.

K jakým teoretickým poznatkům vede nyní rozbor podmínek výstavby socialismu a komunismu v epoše *koexistence socialismu* s kapitalismem, přesněji řečeno *s imperialismem*?

Klasikové znali, jak uvedeno, po vítězství socialistické revoluce jen *jeden* strategický úkol, úkol výstavby socialismu a komunismu.

Výstavba socialismu a komunismu v dřívějších agrárních zemích, které jsou stále ohrožovány nejvyvinutějšími imperialistickými státy cestou všech možných agresí, vede k politické nutnosti důsledné, avšak velmi nákladné obrany socialismu.

Historické skutečnosti vedou tedy v epoše koexistence socialismu a kapitalismu k tomu, že stojí před socialismem *dva* úkoly, úkol výstavby socialismu a komunismu na straně jedné a úkol obrany této výstavby na straně druhé, které navíc je nutno řešit *současně*. Dotace „fondu výstavby“ a „fondu obrany“ jsou přitom dva *ekonomicky* prořaditelné a přece *politicky* dvojediné úkoly.

Ukazuje se tedy, že musí být hovořeno o *dvou* základních *modelech* výstavby socialismu: proti „*klasickému modelu socialismu*“ postaví dějiny „*koexistenční model socialismu*“. Základnímu „koexistenčnímu modelu“ odpovídá pak ve skutečnosti celá řada *konkrétních* „modelů výstavby“ podle hospodářské situace země, která přešla k socialistickému budování.

Teprve v průběhu nesmírně ostrých bojů o přechod k socialismu a komunismu se může podařit *přibližování* „koexistenčního modelu socialismu“ „modelu klasickému“, *pokud* *potrvá* „*koexistence*“. Podaří se to s jistotou díky přednostem socialistického zřízení. Důkazem toho nejsou jen úspěchy při budování průmyslu a není jen nejnovější technika v SSSR. Síla a moc socialistického světového systému jsou stále více zřejmé. Podaří-li se však výstavba v určitém rámci, pak se jednoho dne vyrovnají životní podmínky socialistické společnosti v bývalých *agrárních* zemích dokonale životním podmínkám socialistických zemí, vyrůstajícím ovšem z bývalých vysoce *vyspělých* zemí kapitalistických. Pak také budou platit všechny základní poučky Marxe a Engelse o socialismu bezprostředně. A to i tehdy, kdyby ještě trvala koexistence se zbytkem kapitalistických zemí. Přednosti socialistického systému — společenské vlastnictví výrobních prostředků, plánování a řízení národního hospodářství, umocnění lidské práce a činnosti marxismem-leninismem —

nismem — jsou tak velké, že je myslitelné dokončení výstavby socialismu a komunismu i za koexistence socialismu s imperialismem.

VII.

Protože tu jsou vedle sebe dva úkoly, může dojít z objektivních nebo subjektivních důvodů k úchytkám od marxisticko-leninské linie — linie optimální — ve dvou směrech:

- a) K *podceňování* nutnosti výstavby státu, státního aparátu a tím fondu obrany, které je doprovázeno nevírou v sílu *vlastního* proletariátu.

To byla pozice trockistů a opozice před druhou světovou válkou. V několika rysech by takové momenty mohly také vést k pozici anarchosyndikalistické.

Zdá se, že v takovém podceňování nutnosti výstavby fondu obrany státu a státního aparátu, centrálního řízení apod. měly svého času svůj kořen také i určité teorie některých jugoslávských ekonomů.

- b) K *přeceňování* nutnosti výstavby státu, státního aparátu a tím fondu obrany v dané mezinárodní situaci, které je doprovázeno nevírou v sílu *mezinárodního* proletariátu, což podmiňuje celkový obraz řady omylů a úchylek od marxismu-leninismu.

Ve směru takového přeceňování socialistického státního aparátu na jedné straně a zároveň podceňování úlohy mas na druhé straně jsou, jak se zdá, i kořeny vážných chyb a omylů Stalinových v období kultu osobnosti.

Zdá se, že v podobném přeceňování možných výsledků „permanentních výbojů“ mají svůj kořen také i určité názory teoretiků čínských.

Historická zásluha XX. a XXII. sjezdu KSSS je v kritice těchto omylů, chyb a úchylek období kultu osobnosti a v zahájení nové éry obnovy marxismu-leninismu — a tím zároveň boje za mírovou koexistenci.

Teoretické jádro těchto usnesení je mimo jiné v tom, že odmítla znovu velmi ostře trockistickou teorii „permanentní revoluce“ ve smyslu „permanentních výbojů“ a hlásala možnost a nutnost mírové koexistence za daného poměru sil na světě, za existence zbraní hromadného ničení. V těchto usneseních je obsažena zejména *hluboká víra v sílu mezinárodního proletariátu*. A jen proto mohlo být raženo heslo „proti vývozu revoluce stejně jako proti vývozu kontrarevoluce“.

VIII.

Z rozboru podmínek výstavby socialismu a komunismu za „koexistenci“ vyplývají pak nejdůležitější úkoly komunistického světového hnutí a všech socialistických zemí.

Klíč k pochopení těchto podmínek je skutečnost, že *fond obrany* a tím i zajištění dostatečně silného státního aparátu je v daných rozměrech nutný jen a jen proto, že je také nutná nadměrná bdělost před možnou agresí imperialistů.

Negativní vliv velikosti fondu obrany na výstavbu mohl by tedy být zmírněn, kdyby bylo politicky možné připouštět relativní nebo dokonce i absolutní klesání prostředků věnovaných tomuto fondu. To však může být výsledkem jen soustavné, vytrvalé a neúnavné (ba za určitých okolností i jistých obětí a kompromisů si vyžadující) mírové politiky socialistických států v boji proti válečným štváčům z imperialistického tábora.

Trvalý a pevný mír by usnadňoval ve všech ohledech nesmírně práci na výstavbě v socialistických zemích a vyrovnával by jaksi všechny zvláštní obtíže, které z koexistence dvou světových systémů vyplývají.

Proto také se stává boj za mír *strategickou* nutností pro všechny socialistické země. Boj za mír není a nikdy nebyl krátkodobou taktikou. Mobilizace světa pro všeobecné a úplné odzbrojení je jedním z nejdůležitějších stadií v boji za trvalý mír, je zároveň obranou socialistických vymožeností, obranou socialistického tábora, jedním z nejdůležitějších instrumentů v boji za socialismus a komunismus, jedním z nejvznešenějších cílů socialistického humanismu.

1. Z toho pak vyplývá v dané mezinárodní situaci významná strategická důležitost hlavního „vnějšího“ úkolu světového komunistického hnutí a zejména socialistických zemí.

V popředí stojí boj za mír, za všeobecné a úplné odzbrojení, za mírovou koexistenci. Bylo by nutné, aby se tábor míru mohl opírat o jednotu zemí socialistického tábora, o jednotu lidu a souhlas všech rozhodných bojovníků za mír na celém světě. Bude přitom zejména nutné donutit vlastní mírovou ofenzivou imperialisty ustoupit od pozice „ani mír ani válka“ na pozici „mír, nikoli válka“, aby mohlo dojít ke skutečnému jednání o všech sporných otázkách světa v duchu mírové koexistence.

2. Hlavní „vnitřní“ úkol socialistických zemí je pak boj za výstavbu socialismu a komunismu, za urychlené zvyšování produktivity práce socialistické společnosti, za splnění optimálních úkolů socialistických zemí.

To předpokládá zejména:

- a) přednostní rozvoj těžkého průmyslu a strojírenství v rámci socialistické světové soustavy;
- b) rozhodný kurs na průlom v oblasti rozvoje zemědělství v každé jednotlivé zemi, zejména jeho výrobních podmínek (mechanizace, meliorace půdy atd.);
- c) pokus o rozhodné zvýšení životní úrovně pracujících, protože přináší masám jasné perspektivy v období přechodu ke komunismu.

3. I miliónové masy pracujících v kapitalistických zemích budou rozhodněji pokračovat v boji za mír, za demokracii a socialismus, oč jasnější bude, že obtíže socialistických zemí jsou z rozhodující části zavíneny možnými agresemi imperialistů — abstrahujeme-li od vlastních subjektivních chyb a objektivních potíží při provádění hospodářské politiky, řízení atd., jejichž nápravu máme víceméně sami v ruce. A o to více mohou být mobilizovány na obranu socialistických zemí proti vlastní buržoazii a imperialistům. Stejně pak bude mnohem jasnější pro lid rozvojových zemí jakou cestou jít. Naše pomoc bude mnohem účinnější.

Ze všech těchto důvodů se jeví usnesení XXII. sjezdu KSSS a XII. sjezdu KSČ, jednajících o nutnosti důsledné mírové politiky a urovnání všech sporných otázek i cestou kompromisů a jednání, historicky jako plně oprávněná. Je nutno odmítnout rozhodně každé hazardérství s osudem socialismu.

4. Z uvedených myšlenek je patrné, že jde o přímo základní zájem socialistických zemí. Je proto tím více nutno zajistit jednotu zemí socialistického tábora v těchto otázkách, neboť ve svých imanentních a nejzákladnějších zájmech socialistický svět zastupuje zároveň základní zájem pracujících mas celého světa, zájem na odvrácení a zne-možnění války a zájem na zajištění trvalého, šťastného, spravedlivého a pevného míru.

5. Stejně je však také nutno bojovat všemi silami za socialistickou integraci, protože socialistická internacionalizace zvyšuje možnosti boje za mír a úspěšné výstavby socialismu a komunismu.

6. Je nutné vždy slyšet hlas lidu; získat lid pravdou, spravedlností, zákonností a zajistit jeho účast na celém světovém dění, aby se rozhodně a ochotně postavil jak v práci tak celým svým životem za věc míru a socialismu.

Stejně je ovšem nutno mluvit velmi srozumitelnou řečí k lidu kapitalistických zemí, aby znal naše obtíže, pochopil je a aby všemi silami

podporoval náš boj za mír, a aby pochopil, že boj za mír je zároveň bojem za komunismus.

IX.

Vědecký výzkum problematiky koexistence dvou soustav je plodný, protože

- a) umožňuje plné pochopení komplexu vnějších a vnitřních úkolů socialismu v jejich vzájemné podmíněnosti v období koexistence a všeobecné krize kapitalismu,
- b) umožňuje prohloubení teoretických poznatků o naší cestě, opatřeních a možnostech překonání případných nedostatků,
- c) má význam pro bezprostřední hospodářskou praxi,
- d) umožňuje získat masy dělníků pro plné pochopení teoretických souvislostí a to i na Západě,
- e) umožňuje získat masy v rozvojových zemích, neboť obtíže našeho růstu budou srozumitelnějšími,
- f) umožňuje teoretické a praktické pochopení daných úkolů v souladu s poučkami a metodou klasiků, což je v ideologickém boji dvou soustav nesmírně důležité.

Tím však vědecké zkoumání problematiky koexistence socialismu a kapitalismu se stává účinnou zbraní komunistického hnutí v boji za mír, za demokracii, za socialismus.

РЕЗЮМЕ

Проблемы сосуществования социализма и капитализма касаются как социалистических, так и империалистических стран и стран, стоящих на пути развития. В статье рассматриваются только непосредственные влияния сосуществования на условия строительства социализма и коммунизма как влияния внешние.

Несмотря на все исторические успехи строительства социализма и коммунизма, все время повторяются определенные затруднения, например, в техническом развитии, в сельском хозяйстве, в сотрудничестве социалистических стран и т. п. Имеются тут и некоторые противоречия с учением классиков — например, необходимо все время усиливать государственный аппарат и совершенно невозможно думать о быстром «прекращении существования» государства. Как соединить и объяснить теоретически обе стороны?

Для устранения всех затруднений были бы необходимы большие капиталовложения, для которых, однако, данных средств не хватает. Спрашивается, почему? Потому что строительство социализма имело место в первоначально аграрных странах, в результате чего наиболее развитые государства могли вооружаться против них и принудить социалис-

тические государства к очень дорогостоящим ответным мероприятиям. Поэтому здесь перед нами не одна задача (строительство социализма), как предполагали классики, а две задачи (строительство и защита строительства). Но защита в современных технических условиях требует расходов в размерах прямо-таки астрономических. А эти расходы препятствуют достаточным капиталовложениям в техническое развитие, в сельское хозяйство, в развитие услуг. А потом и правительство не может быть так «дешевым», как об этом говорили Маркс и Энгельс. По подобным основаниям затем очень часто имеют место явления, названные автором «парадоксами сосуществования» (например, заработная плата не превышает намного прежней стоимости рабочей силы).

Преимущества социализма ведут с уверенностью к постепенному преодолению этих особых затруднений строительства. Соревнование является одним из путей, ведущих к этому преодолению.

Ввиду того, что при данном строительстве социализма и коммунизма имеются, таким образом, не одна, а две задачи, может иметь место и переоценка или недооценка одной из них. Ввиду этого обстоятельства можно объяснить себе определенные отклонения от оптимальной линии политики коммунистических партий, например, в направлении культа личности и т. п.

Одинаково ясно проявятся главные задачи международного коммунистического движения на основе анализа специальных условий строительства при данном сосуществовании. Научное исследование по намеченной линии имеет широкие и плодотворные перспективы для теории и практики строительства социализма и коммунизма.

SUMMARY

The problems of coexistence between socialism and capitalism concern the socialist countries as well as the imperialist countries and the countries in development. The article deals with the direct influence of coexistence on the conditions in which the building up of socialism and communism is going on, the influence in question being an external one.

In spite of all the historical successes in the building up of socialism and communism, certain difficulties recur all the time, for instance as far as technical development, agriculture, cooperation between the socialist countries etc are concerned. There exist also certain contradictions with the teachings of the classics — for instance it is necessary to strengthen constantly the state apparatus and it is quite impossible to think about a speedy „withering away“ of the state. How is it possible to combine and explain both aspects theoretically?

In order to overcome all these difficulties, very important investments would be needed, but the available means are not big enough for that purpose. Why? Because the building of socialism took place in formerly agrarian countries and the most developed countries could therefore arm against the countries building socialism and force them to undertake very costly counter measures. Therefore these countries have not only one task (the building up of socialism), as the classics foresaw it, but two tasks (the building up of socialism and its defence). Under the given technical conditions defence necessitates astronomical expenditures. These expenditures do not permit consequently sufficient means to be invested in technical development, in agriculture, services etc. The government, too, cannot under such circumstances be as 'cheap' as Marx and Engels wrote. For similar reasons phenomena called by the

author 'paradoxes of coexistence' often occur (for instance wages are not much higher than the former value of the labour power).

The advantages of socialism lead with certainty towards a gradual overcoming of those particular difficulties in the building up of socialism. Competition represents one of the ways leading to the overcoming of the mentioned difficulties.

As there are two main tasks included in the building up of socialism and communism under the present circumstances — and not one task — one of these tasks may therefore be overestimated or underestimated. Given those facts, it is possible to understand certain deviations from the optimal line of policy of the communist parties, (see personality cult etc.).

In the same way, the main tasks of the international communist movement will clearly appear from an analysis of the special conditions in which the building up of socialism is going on in the era of coexistence. Scientific research following the suggested lines gives ample and fruitful perspectives to the theory and practice of the building up of socialism and communism.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Probleme der Koexistenz des Sozialismus und Kapitalismus betreffen sowohl die sozialistischen als auch die imperialistischen und Entwicklungsländer. Diese Arbeit befasst sich nur mit den unmittelbaren Einflüssen der Koexistenz auf die Bedingungen des Aufbaus des Sozialismus und Kommunismus, also äusseren Einflüssen.

Trotz aller historischen Erfolge des Aufbaus des Sozialismus und Kommunismus wiederholen sich ganz bestimmte Schwierigkeiten immer wieder, z. B. im Bereich des technischen Fortschritts, in der Landwirtschaft, in der Zusammenarbeit der sozialistischen Länder usw. Es zeigen sich auch einige Widersprüche mit der Lehre der Klassiker — es ist z. B. notwendig, den Staatsapparat zu verstärken und überhaupt nicht an ein rasches „Absterben“ des Staates zu denken. Wie soll man nun diese beiden Erscheinungen miteinander gedanklich verbinden und erklären?

Zur Beseitigung aller erwähnten Schwierigkeiten würden offenbar grosse Investitionen notwendig sein. Die vorhandenen Mittel reichen dafür nicht aus. Warum? Es ist dies der Fall, weil es zum Aufbau des Sozialismus in ehemaligen Agrarländern gekommen ist, sodass die hochentwickelten, imperialistischen Länder gegen sie rüsten konnten und damit die sozialistischen Staaten zu ganz bedeutenden Aufwendungen im Zuge der Gegenmassnahmen zwangen. Es steht damit vor den sozialistischen Ländern nicht eine Aufgabe, (der Aufbau des Sozialismus), wie dies die Klassiker voraussetzten, sondern zwei (der Aufbau und die Verteidigung des Aufbaus). Die Verteidigung aber erfordert unter den heutigen technischen Bedingungen Ausgaben in sozusagen astronomischen Ausmassen.

Diese Ausgaben aber machen es unmöglich, genügende Investitionen und technischen Fortschritt, in der Landwirtschaft, bei den Dienstleistungen usw. vorzusehen. Auch die Regierung kann dann nicht so „wohlfeil“ sein, wie Marx und Engels sagten. Aus ähnlichen Gründen kommt es dann oft zu Erscheinungen, die der Autor „Paradoxe der Koexistenz“ nennt (z. B. sind die Löhne nicht viel höher als der ehemalige Wert der Arbeitskraft).

Im ganzen zeigt sich, dass die geschichtliche Entwicklung dem „klassischen Modell des Sozialismus“ mit einer Grundaufgabe ein „Koexistenzmodell des Sozialismus“

mit zwei Grundaufgaben entgegengestellt hat, die ökonomisch gegensätzliche und doch politisch doppelteinheitliche Aufgaben des Aufbaus des Sozialismus darstellen.

Die Vorzüge des Sozialismus führen mit Sicherheit zur allmählichen Ueberwindung aller dieser besonderen Schwierigkeiten des Aufbaus. Der Wettbewerb ist einer der Wege hiezu.

Da nun aber unter diesen Umständen beim Aufbau des Sozialismus und Kommunismus zwei Aufgaben entstehen und nicht eine — kann es verständlicherweise zur Ueberschätzung oder Unterschätzung einer der beiden Aufgaben kommen. Aus dieser Tatsache heraus kann man sich nun bestimmte Abweichungen von der optimalen Linie der Politik der Kommunistischen Parteien erklären, wie z. B. den Persönlichkeitskult u. a.

In gleicher Weise zeigen sich mit besonderer Klarheit die Hauptaufgaben der internationalen kommunistischen Bewegung unter den Bedingungen der Koexistenz des Sozialismus und Imperialismus. Die wissenschaftliche Forschung in der angedeuteten Richtung hat grosse und fruchtbare Perspektiven für die Theorie und Praxis des Aufbaus des Sozialismus und Kommunismus aufzuweisen.

- 1960 IURIDICA I: *B. Rattinger*: O státně právním významu únorových událostí. *J. Švestka*: Odpovědnost za škody způsobené dopravními prostředky v československém právním řádu. *K. Litsch*: K postavení nejvyšších orgánů Německé republiky v listopadové revoluci 1918.

IURIDICA II: *V. Delong*: Obsah pojmu lidově demokratické státní správy. *S. Radvanová*: Byt užívaný manžely. *K. Malý*: Vznik proletářských soudů v sovětském Rusku [říjen 1917 — červenec 1918].

IURIDICA III: *K. Pinc*: K ekonomické problematice společenské spotřeby obyvatelstva.

- 1961 IURIDICA I: *O. Plundr*: Organizace soudů Polské lidové republiky. *J. Fiala*: Změna účastníka v občanskoprávním řízení. *Z. Češka*: Vliv soudního řízení na běh promlčecí doby.

IURIDICA II: *J. Grospič*: Slovenské národní povstání, jeho státněprávní význam a obsah. *J. Gronský*: K niektorým otázkám rozvoja práce komisí polského Sejmu. *V. Klokočka*: Parlamentní kontrola vlády v systému 4. republiky ve Francii.

IURIDICA III: *F. Šamalík*: Stát a společenské organizace v SSSR. *V. Veverka*: Filosofie české normativní školy.

- 1962 IURIDICA I: *Boj KSČ za socialistický stát a právo*: K otázkám výstavby socialistického státu a státního řízení národního hospodářství.

IURIDICA II: *VL. Delong*: Orgány socialistického státu a státní správy.

- 1963 IURIDICA-monographia I: *M. Milde*: The Problems of Liabilities in International Carriage by Air.

IURIDICA I: *B. Vybíral*, *A. Kudlík*: Několik poznámek k příčinám kriminality a její prevence. *O. Novotný*: Otázka příčin a podmínek zločinnosti. *J. Nezkusil*, *F. Knobloch*: Akutní otrava alkoholová a její soudně psychiatrické posuzování. *A. Dolenský*: Některé otázky nového systému trestů. *I. Pješčak*: Nový trestní řád a kriminalistika.

IURIDICA II: *VL. Veverka*: Charakter soudobých formálně pozitivistických teorií v západní Evropě.

Obsah

<i>J. Adam:</i> Podstata životní úrovně a činitelé ji určující	str.	3
<i>M. Král:</i> Hospodářské soutěžení socialismu a kapitalismu v letech 1950—1962 a jeho další perspektivy. (Oblast průmyslové výroby)	str.	41
<i>K. Rotter:</i> Problémy výstavby socialismu a komunismu v podmínkách koexistence dvou světových soustav	str.	85

Содержание

<i>Ян Адам:</i> Сущность жизненного уровня и определяющие её факторы	стр.	3
<i>М. Крал:</i> Экономическое соревнование социализма и капитализма в 1950—1962 гг. и его дальнейшие перспективы. (Область промышленного производства.)	стр.	41
<i>К. Ротер:</i> Проблемы строительства социализма и коммунизма в условиях сосуществования двух мировых систем	стр.	85

Contents

<i>J. Adam:</i> The essence of the standard of living and the determining factors	P.	3
<i>M. Král:</i> Economic competition between socialism and capitalism during the years 1950—1962 and its further perspectives. (The domain of industrial production)	P.	41
<i>K. Rotter:</i> The problems of the building up of socialism and communism in the conditions of the coexistence of the two world systems	P.	85

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 1964 IURIDICA 3

© Universita Karlova v Praze 1964

Redakční rada série Iuridica: prof. dr. V. Outrata (předseda), doc. dr. J. Boguszak,
Z. Červený, promováný právník (tajemník), dr. O. Novotný

Publikace čep 64-48

Technický redaktor: Karel Limprecht

Z nové sazby písmem Public vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., provoz N. Bydžov

Formát papíru 70×100 cm — AA 7,54 — VA 7,84 — A-22*41548

Tematická skupina a podskupina 02/58

Vydání 1.

Náklad 700 výtisků

Cena brožovaného výtisku Kčs 10,— i

63/III-3

14-649-64 Kčs 10,—